

TALLINNA ÜLIKOOLI ÜLIÕPILASTE
2016/2017. ÕPPEAASTA

PARIMAD.
TEADUSTÖÖD

ARTIKLITE KOGUMIK

TALLINNA ÜLIKOOLI ÜLIÕPILASTE 2016/2017. ÕPPEAASTA PARIMAD TEADUSTÖÖD
Artiklite kogumik

Kogumik on pühendatud Tallinna Ülikooli üliõpilaste
2016/2017. õppeaasta teadustööde üleülikoolilise konkursi võidutöödele.

Koostaja ja vastutav toimetaja Margit Lillemets
Toimetajad Heidi Koolmeister ja Joanna Liiv
Keeletoimetaja Triinu Lehtoja
Küljendaja Piret Räni
Kaanekujundaja Piret Räni

© Margit Lillemets (koostaja ja vastutav toimetaja) ja artiklite autorid, 2018
© Tallinna Ülikool, 2018

ISSN 1736-9649

Tallinna Ülikool
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlu.ee

TALLINNA ÜLIKOOLI ÜLIÕPILASTE
2016/2017. ÕPPEAASTA

PARIMAD
TEADUSTÖÖD

ARTIKLITE KOGUMIK

SISUKORD

KATRIN NIGLASE EESSÕNA

9

HARIDUSUUENDUS

MAIRE TUUL

13

LASTEAIÄÕPETAJATE ARUSAAMAD ÕPPEKAVADEST JA LASTE ÕPPIMISEST NING HINNANG ÕPETAJA PEDAGOOGILISELE TEGEVUSELE LAPSEKESKSE KASVATUSE KONTEKSTIS

I koht doktoritööde kategoorias

JAANIKA JAANITS

19

MUUSEUMIOSALUS TÄISKASVANUTE ÕPPIMISVÕIMALUSENA EESTI RAHVA MUUSEUMI OSALUSSAALI NÄITEL

II koht magistrیتööde kategoorias

MARIANNE LÕOKE

25

LIIKLUSTEADLIKKUSE KUJUNDAMISE VÕIMALUSI I KOOLIASTMES

III koht magistrیتööde kategoorias

LIINA TAMM

31

AKADEEMILISE KIRJAOSKUSEGA SEOTUD ÕPETAMISARUSAAMAD JULGEOLEKUHARIDUSLIKE RAKENDUSKÕRGKOOLIDE ÕPPEJÕUDUDE NÄITEL

III koht magistrیتööde kategoorias

NELE RANDPERE

37

LEINAVA NOORE TOETAMINE KOOLIS

II koht bakalaureusetööde kategoorias

ELLEN ROSIMANNUS

43

ÕPPETÖÖ KOHANDAMINE ÕPIRASKUSTEGA ÕPILASTELE INGLISE KEELE NÄITEL

III koht bakalaureusetööde kategoorias

KULTUURILISED KOMPETENTSID

JEKATERINA KOORT 51

MAASTIK SHANSHUI 山水 HIINA VÕIMU JA VAIMU DISKURSUSES: VAADE LÄBI SONG'I DÜNASTIA KULGEMISÕPETUSE

I koht doktoritööde kategoorias

EKATERINA BATRAKOVA 55

SISESTUS- JA VAHEKONSTRUKTSIOONIDE ERISTAMINE VENE KEELES: TEOORIAST JA KIRJELDAMISEST PRAKTIKA JA REEGLISTAMISENI

I koht magistr tööde kategoorias

MARIN JÄNES 59

JÄRGNEVUS SAKSA KEELE OMANDAMISEL VÕÕRKEELENA. GRAMMATILISED STRUKTUURID EESTI KOOLIDE SAKSA KEELE ÕPPIJATE VAHEKEELES

II koht magistr tööde kategoorias

ARTUR ALAJAAN 63

KESKAEGSETE LINNUSTE UURIMISVÕIMALUSI INTERDISTSIPLINAARSES KONTEKSTIS: SAKSA ORDU LINNUSED 13. SAJANDI LIIVIMAAL

II koht magistr tööde kategoorias

KARIN ZURBUCHEN 67

EESTI JA SAKSA VÄRVI- JA LÖHNASÕNADE VÕRDLEV ANALÜÜS EMPIIRILISE UURIMUSE VARAL

III koht magistr tööde kategoorias

AMARANTA HEREDIA JAÉN 71

WHO CARES ABOUT CARING? AUTONOMIST SELF-ORGANIZATION AND OBSERVATIONAL ETHNOGRAPHY AS CARING PRACTICES

III koht magistr tööde kategoorias

SILVIA KURR 75

THE INTERPLAY OF ART, FILM AND LANGUAGE IN VLADIMIR NABOKOV'S NOVEL "LAUGHTER IN THE DARK"

I koht bakalaureusetööde kategoorias

TAMBET MUIDE 79

JALGRATTASELTSID EESTIS (1888–1918)

II koht bakalaureusetööde kategoorias

DIGI- JA MEEDIAKULTUUR

TIINA VAHTRAS 87

VAESUSE METAFOORIDE KOGNITIIVSED JA SOTSIAALSED
TÄHENDUSED 2016–2017. A MEEDIA TEKSTIDE NÄITEL

II koht magistr tööde kategoorias

KAROLIINA KULLAMAA 93

SOTSIAALMEEDIA OHUD JA PROBLEEMID TALLINNA
GÜMNAASIUMIÕPILASTE NÄITEL

III koht bakalaureusetööde kategoorias

ÜHISKOND JA AVATUD VALITSEMINE

LAUR LILLEOJA 101

THE INTERNAL AND EXTERNAL VALIDITY OF THE THEORY
OF BASIC HUMAN VALUES

I koht doktoritööde kategoorias

MADLI RAUDKIVI 107

EESTLASTE JA EESTIVENELASTE TAJUTUD DISKRIMINEERIMINE
JA SELLEGA SEOTUD TEGURID

I koht magistr tööde kategoorias

MARTIN PALUOJA 111

PRONATALISTLIK RETOORIKA EESTI RAHVASTIKUTEEMALISES
AVALIKUS ARUTELUS ÕHTULEHE NÄITEL

I koht bakalaureusetööde kategoorias

EVA LIINA KLIIMAN 115

SOOLISUS KUI SOTSIAALNE PROBLEEM: SOOLISUSKÄSITLUSE VASTANE
DISKURSUS EESTI KONSERVATIIVSE RAHVAERAKONNA RETOORIKAS

II koht bakalaureusetööde kategoorias

MART HIIEMETS 119

ÜLIÕPILASTE ALKOHOLITARBIKUMISE MÕJUTAVAD GRUPID JA TEGURID

III koht bakalaureusetööde kategoorias

TERVE JA JÄTKUSUUTLIK ELUVIIS

KAIA-LIISA HABICHT	125
DEVELOPMENT OF BIOAFFINITY CHROMATOGRAPHY COLUMNS FOR STUDYING TRANSMEMBRANE PROTEINS OF DIFFERENT BIOLOGICAL MEMBRANES <i>I koht doktoritööde kategoorias</i>	
KADRI SALURI	131
GLOIOPELTIS VETIKAPEREKONNA POLÜSAHHARIIDID: KEEMILINE PEENSTRUKTUUR <i>I koht magistritööde kategoorias</i>	
IMBI ESKO	137
FUNKTSIOONIDE TERAVIKEST JA PLATOODEST <i>I koht bakalaureusetööde kategoorias</i>	
HELARI TÄLL	141
TALLINNA LINNAPÕLLUMAJANDUS LASNAVILJAMÄE NÄITEL. <i>II koht bakalaureusetööde kategoorias</i>	
ENELI AMUR	147
SUURÜRITUSE VABATAHTLIKE TÖÖ SEOSSED KOGEMUSLIKU SUBJEKTIIVSE ELURAHULOLUGA <i>III koht bakalaureusetööde kategoorias</i>	

TALLINNA ÜLIKOOL

*TARGA
ELUVIISI
EESTVEDAJA*

HEA LUGEJA!

Hoiad käes erinevatest elu- ja teadusvaldkondadest põimitud põnevaid uusi vaatenurki ja teadmisi pakkuvat kogumikku, kuhu on koondatud Tallinna Ülikooli 2016/2017. õppeaasta üliõpilaste teadustööde konkursi võidutööde põhjal kirjutatud artiklid.

Üliõpilaste üleülikooliline teadustööde konkurss on traditsioon, millega soovime ergutada ja väärtustada üliõpilaste teadustegevust ning avaldada tunnustust nii parimatele üliõpilastele kui nende juhendajatele. Konkursil võistlevad erinevates kategooriates bakalaureuse-, magistri- ja doktoritööd ning teaduspublikatsioonid. Konkursi korraldades lähtume viiest Tallinna Ülikooli interdistsiplinaarsest fookusvaldkonnast: haridusuuendus, kultuurilised kompetentsid, digi- ja meediakultuur, ühiskond ja avatud valitsemine ning terve ja jätkusuutlik eluviis.

On hea meel tõdeda, et meie üliõpilastöid iseloomustab jätkuvalt julge ja probleemipõhine teemavalik, mis aitab suunata tähelepanu ühiskonna valupunktidele ning pakkuda lahendusi nende leevendamiseks. Nii saame käesoleva kogumiku autoritega koos arutleda näiteks vaesuse kajastamist, tajutud diskrimineerimist, alkoholitarbimist, aga ka soolist võrdõiguslikkust ja kultuurideüleseid alusväärtusi puudutavatel teemadel. Fookusvaldkondi lõimiva selgroona läbib kogumikku noorte toimetulekut, haridust ja õppimist käsitlev temaatika. Seistes Eesti õpetajahariduse 100. juubeli lävel olen õnnelik (ja mis seal salata, ka uhke) selle üle, et Tallinna Ülikooli üliõpilased tähtsustavad hariduse rolli ning hoiavad ja jätkavad Ülikooli traditsiooni kriitilise ja uuendusliku haridusmõtte arendajatena olles seeläbi Eesti tuleviku südikad kujundajad.

Soovin põnevat lugemist, aega kaasa ja edasi mõtlemiseks ning inspiratsiooni märkamaks võimalusi ka ise tuleviku kujundamisel sõna sekka öelda või käsi külge panna!

KATRIN NIGLAS
Teadusprorektor

*HARIDUS-
UUENIDUS*

LASTEAIAÕPETAJATE ARUSAAMAD
ÕPPEKAVADEST JA

LASTE ÕPPIMISEST

NING HINNANG ÕPETAJA
PEDAGOOGILISELE TEGEVUSELE
LAPSEKESKSE KASVATUSE KONTEKSTIS

PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON CURRICULA AND CHILDREN'S LEARNING AND
THE ASSESSMENT OF THE TEACHERS' TEACHING ACTIVITY IN THE CONTEXT OF
CHILD-CENTRED EDUCATION

I koht doktoritööde kategoorias

MAIRE TUUL

Artikkel põhineb doktoritööl „Lasteaiaõpetajate arusaamad õppekavadest ja laste õppimisest ning hinnang õpetaja pedagoogilisele tegevusele lapsekeskse kasvatus kontekstis“

SISSEJUHATUS

Pärast taasiseseisvumist on Eesti haridusvaldkonnas üheks olulisemaks eesmärgiks olnud õpikäsituse muutus. Eesti elukestva õppe strateegia 2020 (2014) järgi soovitakse lähiaastatel jõuda õppija individuaalsust ja sotsiaalset arengut toetava, õpioskusi, loovust ja ettevõtlikkust arendava õpikäsituse rakendamiseni kõikidel haridustasemetel ja -liikides. Soovitavate muutuste toimumise toetamiseks on muudetud õppekavu, välja töötatud erinevaid õpetaja tööd ja õpinguid reguleerivaid akte ning korraldatud hulgaliselt koolitusi. Samas ilmnes koolis läbi viidud uuringutest (vt Lepmann, 2004; Palu & Kikas, 2007), et oodatavat muutust ei olnud 2007. aastaks kõikide õpetajate õpikäsituses veel toimunud. Kuna ka koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2008) ettevalmistamisega seotud aruteludel toodi sageli lahendamist vajava probleemina esile õpetajate soovimatust muuta oma täiskasvanust lähtuvat õpetamispraktikat, kuid puudusid arvestatavad uuringud, mis seda lasteaia kontekstis oleksid kinnitanud, siis seati doktoritöö üldeesmärgiks selgitada välja, kui võrd on õpetajad omaks võtnud koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2008) aluseks oleva lapsekeskse kasvatus põhimõtteid ja järgivad neid oma pedagoogilises praktikas. Lapsekeskse kasvatus määratlemisel tugineti Kinose alushariduse muutumise mudelile (Kinos, 2001; Kinos & Pukk, 2010), sest see on üks vähestest mudelitest, milles lapsekeskne kasvatus on konkreetsemalt piiritletud.

LAPSEKESKNE KASVATUS JA KINOSE ALUSHARIDUSE MUUTUMISE MUDEL

Analüüsid alusharidust käsitlevat kirjandust, leidsid Chung ja Walsh (2000), et tänapäeval on terminit „lapsekeskne kasvatus“ kasutatud enam kui neljakümnes üksteisele lähedases või ka vastandlikus tähenduses. Mõned autorid peavad lapsekesksusest rääkides silmas laste huvil põhinevat õppimist (vt Darling, 1986), mõned rõhutavad lapse kaasamise vajadust oma õppimist puudutavate otsuste tegemisse (vt Dahlberg, Moss & Pence, 2007) või täiskasvanu ja lapse aktiivset koostegutsemist täiskasvanu koostatud kava alusel (vt Kinoss, 2001, Kinoss & Pukk, 2010). Ryani (2007) järgi võib üldistades lapsekeskseks pidada kõiki pedagoogilisi lähenemisviise, kus peetakse oluliseks laste iseseisvust, valikuvabadust, vastutust ja tegevuste lõimitust ning kus on omaks võetud täiskasvanu kui õppimise toetaja roll. Seega võib öelda, et mõistega „lapsekeskne kasvatus“ on tähistatud väga erinevaid pedagoogilisi praktikaid (vt ka Hytönen, 1999), mille lähtealuseks on usk õppija võimesse ise konstrueerida oma teadmisi. Ühe ja sama mõiste alla mahuvad nii õpetaja poolt ette kavandatud ja juhitud tegevused, milles on arvesse võetud laste individuaalsust, huvi ja eripära, kui ka täielikult laste initsiatiivil põhinevad spontaansed tegevused, milles õpetajal on vaid kaudse suunaja või korrapidaja roll. Samas ei aita selline ebamäärasus õpetajal oma pedagoogilist praktikat muuta, sest enamasti ei ole täpsustatud, milline on lapsekeskses kasvatuses lapse ja õpetaja roll ning milline peaks välja nägema soovituslik õppeprotsess.

Ajendatuna soovist konkretiseerida praktikute jaoks lapsekeskse kasvatuses sisu, koostas Kinoss alushariduse muutumise mudeli, mille lähtealuseks on täiskasvanust lähtumise ja lapsest lähtumise dihhotoomia. Äärmuslik täiskasvanust lähtumine võrdub selles tehnilise sooritusega, mis tugineb ainsat õiget kasvatuses ja õpetamises organiseerimises viisi pakkuvale didaktilisele retseptikogumile, teises äärmuses nähakse pedagoogikat katsetava, alati uut loova ning uutele kasvatuslikele ilmingutele teed rajava protsessina. Lapsekeskne kasvatus paigutub selles mudelis kahe äärmusliku kasvatusviisi vahele, sisaldades nii täiskasvanust lähtuva kui ka lapsest lähtuva kasvatuses elemente. Õpetajat nähakse lapsekeskses kasvatuses õppimises suunajana ja last suunamisele alluva subjektina. (Kinoss, 2001.)

METOODIKA

Kokku viidi doktoritöö raames 2008.–2014. aastal läbi viis eraldiseisvat uuringut. Andmete kogumiseks intervjueriti 31 lasteaiaõpetajat, kirjalikult küsitleti 1445 õpetajat ning vaadeldi 25 õpetaja tegevust. Intervjueritavate valimisel lähtuti põhimõttest, et esindatud oleksid erineva haridustasemega õpetajad linna- ja maalasteaedadest ning erineva rühmade arvuga lasteaedadest ning et kõik valituks osutunud õpetajad oleksid olnud töötanud nii nõukogudeaegsete programmide kui ka alushariduse raamõppekava (1999) järgi. Kirjaliku küsitluse valimi moodustamisel kasutati (1) klastervaliku meetodit, s.t Eesti Hariduse Infosüsteemi andmebaasist valiti välja iga maakonna iga viies või kuues teatud kriteeriumitele vastav lasteaed ning küsimustikud edastati nende lasteaedade kõikidele rühmaõpetajatele, või (2) kõikse valimi moodustamise meetodit kombineerituna sihipärase valiku meetodiga, s.t ankeedid saadeti kõikidele teadaolevatele populatsiooni liikmetele (Hea Alguse õpetajatele) ja võrdlusgrupi liikmed (mitte Hea Alguse õpetajad) valiti eelmistega samadest piirkondadest. Vaatluste korral moodustasid valimi õpetajad, kes olid nõus uuringus osalema. Andmete analüüsimisel kasutati nii kontentanalüüsi kui ka kirjeldava ja üldistava statistika meetodeid.

TULEMUSED, ARUTELU JA KOKKUVÕTE

Uuringust selgus, et õpetajad tunnetasid selget erinevust nõukogudeaegsete ja taasiseseisvumisjärgsete õppekavade vahel, kirjeldades esimesi täiskasvanust lähtuvale kasvatusesele iseloomulikke termineid (ettemääratus, jäikus, kontrollitavus jne) kasutades ning teisi lapsekesksele või lapsest lähtuvale kasvatusesele omaste väljenditega (otsustus- ja valikuvabadus, paindlikkus, õpetaja kui iseseisvalt mõtleva professionaali usaldamine jne). Eelnevale tuginedes võib öelda, et õpetajad teadvustavad õpikäsituse muutust õppekavade tasandil. Samas ilmnes, et kui ühed õpetajad rõõmustasid autonoomia ja sellega seoses neile kui oma ala asjatundjatele osaks langenud usalduse üle, kurtsid teised taasiseseisvumisjärgsetest õppekavadest rääkides väheste ettekirjutuste tõttu neile langenud suure vastutusekoorma üle. Seega näitas uuring sarnaselt enam kui kümme aastat tagasi Ida-Euroopa riikides tehtud uuringutega (Kallen, 1996; Olek, 1998; Polyzoï & Cerna, 2001), et osa õpetajaid ei ole, vaatamata ühiskonnas ja õppekavades toimunud muutustele, valmis autonoomiaga kaasnevat vastutust kandma.

Neli aastat pärast lasteaiaõpetajate intervjuerimist korraldatud kirjaliku küsitluse tulemused näitasid, et õpetajad on kehtiva koolieelse lasteasutuse riikliku õppekavaga (2008) suhteliselt rahul, kuigi võrreldes 1999. aasta alushariduse raamõppekavaga on praegu kehtiv õppekava üldisem ning annab õpetajatele suurema otsustusvabaduse. Arvestades aga asjaolu, et enamik õppekava muutmise ettepanekutest oli suunatud õppekava konkreetsemaks ja detailsemaks muutmisele, võib järeldada, et osa õpetajaid eelistab siiski veel konkreetseid ettekirjutusi neile pakutavale otsustusvabadusele.

Lasteaiaõpetajate suhteliselt suur rahulolu 2008. aastal kehtima hakanud koolieelse lasteasutuse riikliku õppekavaga lubab eeldada, et õpetajad on paljuski omaks võtnud ka uute õppekavadega kaasnenud lapsekeskse kasvatusese põhimõtted. Samas on mitmed uuringud (Alvestad, 2004; Kwon, 2004; Niikko & Havu-Nuutinen, 2009) näidanud, et rahulolu õppekavas sätestatuga ei tähenda automaatselt õpetamisarusaamade muutumist ning oma õpetamispraktika muutmist. Seepärast paluti lasteaiaõpetajatel uuringu raames lisaks õppekavadele hinnata ka oma igapäevategevusi rahvusvahelise Hea Alguse õpetajate tegevuse hindamise standardil (ISSA, 2002) põhineva küsimustiku ning ECCOMi (*Early Childhood Classroom Observation Measure*) lapsekeskse kasvatusese skaalal (Stipek & Byler, 2005) põhineva küsimustiku alusel. Samuti vaadeldi õpetajate tegevust rühmas ning hinnati ECCOMi skaala alusel lapsekeskse kasvatusese ilmnemist õpetajate pedagoogilises töös. Uuringute tulemusi kokku võttes võib öelda, et endi hinnangul lähtuvad õpetajad oma igapäevatöös enamasti lapsekeskse kasvatusese põhimõtetest, kuid vaatlejad seda ei kinnitanud. Seega ilmnes ebakõla õpetajate ja vaatlejate hinnangute vahel, mida tuleks edaspidi põhjalikumalt uurida.

Samuti viitasid uuringu tulemused vajadusele senisest enam toetada lapsekesksele kasvatusesele üleminekul vene õppekeelelasteaedade õpetajaid, sest võrreldes eesti õppekeelelasteaedade õpetajatega olid nende arusaamad laste õppimisest vähem kooskõlas lapsekeskse kasvatusese põhimõttega. Üheks võimaluseks õpetajate toetamisel uuenenud õpikäsituse mõtestamisel ning lapsekeskse kasvatusese rakendamisel on õpetajatele pikemaajaliste ja süsteemsete Hea Alguse koolituste pakkumine ning Hea Alguse rühma tegevuste vaatlemise võimaldamine. Sellele, et Hea Alguse programm aitab õpetajatel paremini mõista ja omaks võtta lapsekeskse kasvatusese põhimõtteid, on tähelepanu juhtinud mitmed uurijad (vt Havlinova jt, 2004; Kazimade jt, 2003; Ugaste jt, 2008). Kuna on leitud, et Hea Alguse programmi alusel töötavad õpetajad rakendavad oma pedagoogilistes tegevustes tavarühma õpetajatest sagedamini lapsekeskse kasvatusese põhimõtteid (vt Trossmann & Kikas, 2011), siis võiks Hea Alguse rühmade õpetajate tegevuse vaatlusest kasu olla ka nendel õpetajatel, kes enda arvates

lapsekeskse kasvatus põhimõtetest lähtuvad, kuid kelle õppe- ja kasvatustegevustes see tagasihoidlikult väljendub.

Kokkuvõtvalt võib doktoritöö raames tehtud uuringute tulemustele tuginedes kummutada müüdi, et Eesti koolieelsetes lasteasutustes järgitakse enamasti lapsest lähtuva kasvatus põhimõtteid. Uuringud näitasid, et pigem liigutakse praegu täiskasvanust lähtuvalt kasvatuselt lapsekeskse kasvatus poole.

KIRJANDUS

Alushariduse raamõppekava (1999). – *Riigi Teataja I*, 80, 737.

Alvestad, M. (2004). Preschool teachers' understandings of some aspects of educational planning and practice related to the national curricula in Norway. – *International Journal of Early Years Education*, 12(2), 83–97.

Chung, S., Walsh, D. J. (2000). Unpacking child-centredness: a history of meanings. – *Journal of Curriculum Studies*, 32(2), 215–234.

Dahlberg, G., Moss, P., Pence, A. (2007). *Beyond quality in early childhood education and care: languages of evaluation*. Routledge: London and New York.

Darling, J. (1986). Child-centred, gender-centred: a criticism of progressive curriculum theory from Rousseau to Plowden. – *Oxford Review of Education*, 12(1), 31–40.

Eesti elukestva õppe strateegia 2020 (2014). Tallinn: Haridus- ja Teadusministeerium, Eesti Koostöö Kogu ja Eesti Haridusfoorum. <http://www.hm.ee/index.php?0513767>, 15.04.2014.

Havlinova, M., Hejduk, E., Kozova, N., Sulcova, E., Tomasek, L., Weinholdova, E. (2004). Measuring psychosocial outcomes in the Step by Step program: a longitudinal study in the Czech Republic. – *Educating Children for Democracy*, 6, 20–25.

Hytönen, J. (1999). *Lapsekeskne kasvatus*. Tallinn: TPÜ Kirjastus.

ISSA. (2002). *International Step by Step Association, teacher standards observation form*. Hungary: International Step by Step Association.

Kallen, D. (1996). Curriculum reform in secondary education: planning, development and implementation. – *European Journal of Education*, 31(1), 43–55.

Kazimade, E. M., Mikailova, U., Neuman, M. J., Valdiviezo, L. (2003). Evaluation of the Step by Step Program in Azerbaijan. – *Educating Children for Democracy*, 5, 25–31.

Kinos, J. (2001). Lapsilähtöinen varhaiskasvatus. – E. Hujala (Toim). *Puheenvuoroja lapsista ja varhaiskasvatuksesta. Varhaiskasvatus 90*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1–57.

Kinos, J., Pukk, M. (2010). *Lapsest lähtuv kasvatus*. Tallinn: Tea Kirjastus.

Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2008). – *Riigi Teataja I*, 23, 152.

Kwon, Y. I. (2004). Early childhood education in Korea: discrepancy between national kindergarten curriculum and practices. – *Educational Review*, 56(3), 297–312.

Lepmann, L. (2004). Reaalainete õpetajate arusaamad õpetamisest ja õpetatavast ainesisust kui õppe-

kava mõjurid. – *Koolimatemaatika XXXI*. Tartu: Tartu Ülikool, 12–17.

Niikko, A., Havu-Nuutinen, S. (2009). In search of quality in Finnish pre-school education. – *Scandinavian Journal of Educational Research*, 53, 431–445.

Olek, H. (1998). Educational research in Central and Eastern Europe: A diverging tradition. – *Educational Research and Evaluation*, 4(1), 78–93.

Palu, A., Kikas, E. (2007). Primary school teachers' beliefs about teaching mathematics. – *Nordic Studies in Mathematics Education*, 12(1), 5–21.

Polyzoi, E., Cerna, M. (2001). A dynamic model of forces affecting the implementation of educational change in the Czech republic. – *Comparative Education Review*, 45(1), 64–84.

Ryan, S. (2007). Pedagogy, child-centered. – R. S. New, M. Cochran (Eds). *Early childhood education: an international encyclopedia, Volume 3*. London: Praeger Publishers, 601–604.

Stipek, D., Byler, P. (2005). *Early childhood classroom observation measure: coding manual*. Connecticut, USA: School of Education, University of Stanford.

Trossmann, K., Kikas, E. (2011). Observations of kindergarten classroom practices: Estonian results. – M. Veisson, E. Hujala, P. Smith, M. Waniganayake, E. Kikas (Eds). *Global perspectives in early childhood education: diversity, challenges and possibilities*. Frankfurt: Peter Lang Verlag, 333–350.

Ugaste, A., Õun, T., Tuul, M. (2008). Implementation of a child-centred approach in postsocialist society. – J. Mikk, M. Veisson, P. Luik (Eds). *Reforms and innovations in Estonian education*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 157–171.

MUUSEUMIOSALUS TÄISKASVANUTE

ÕPPIMISVÕIMALUSENA EESTI RAHVA MUUSEUMI OSALUSSAALI NÄITEL

MUSEUM PARTICIPATION AS A LEARNING OPPORTUNITY FOR ADULTS ON THE
EXAMPLE OF THE PARTICIPATORY HALL IN THE ESTONIAN NATIONAL MUSEUM

II koht magistritööde kategoorias

JAANIKA JAANITS

Artikkel põhineb magistritööl „Muuseumiosalus täiskasvanute õppimisvõimalusena Eesti Rahva Muuseumi osalussaali näitel“

„SEE OLI ÜKS SUUR ÕPPIMISMULL SEAL, KUS ON PISIKESED DETAILID, MIDA EI OSKAGI KOHE MÄRKIDA.“

Ühiskondlike muutuste tulemusena on tähtsustunud muuseumide avatus, roll ühiskonnas ja muuseumi mõtestamine diskussioonipaigana (McCall & Gray, 2014; Van Mensch, 2003; Vergo, 2013). Tänapäevase muuseumi ühe tegevusena nähakse ka muuseumiosalust (Runnel, 2014; Simon, 2010), mille eesmärgiks on osalevate gruppide ja kogukondade võimustamine inimeste kaasamisega oma tegevusse. Samuti on oluline muuseumide panus ühiskonda ning ühepoolse info ja sisu edastamise asemel dialoog külastajatega (Runnel & Pruulmann-Vengerfeldt, 2012).

Osaluse ja kaasamise tarbeks avati Eesti Rahva Muuseumi püsinäituse osana osalussaal, mille näitused teevad inimesed, kes ei tööta muuseumis või pole professionaalsed kuraatorid. Eesmärgiks on laiendada muuseumi käsitletavat teemaderingi, arendada dialoogi erinevate gruppide ja ühiskonna vahel ning võimaldada enda tegemistest rääkida neil, kelle hääl jääb ühiskonnas sageli tagaplaanile. Laiemas mõttes soovitakse edendada kodanikuühiskonda, toetada elukestvat õpet ning võimustada marginaliseeritud grupe ja kogukondi.

Muuseumiosaluslikud tegevused pakuvad häid õppimisvõimalusi erinevatele sihtrühmadele, kuid muuseumiharidus on praegu peamiselt suunatud lastele ja formaalhariduse täiendamiseks. Osalusprojektide eesmärgiks on seni olnud kogumine, näituste tegemine või turundus, kuid protsessis toimuvale õppimisele pole tähelepanu pööratud. Muuseumiosaluse alased uurimused on keskendunud näiteks osalusmotivatsioonile, organisatsiooni muutustele ja kommunikatsioonile (Aljas 2015, 2017; Tatsi 2013; Visnapuu 2010; Võrk 2010). Protsessis aset leidvat õppimist ei ole seni uuritud.

Artikli aluseks olevas magistritöös uurisin, milliseid õppimisvõimalusi näituse tegemine täiskasvanutele pakub, kuidas osalejad näituse tegemise protsessi õppimise perspektiivist vaadatuna kirjeldavad ning millist tuge osalejad näituse tegemise käigus vajavad.

TEORIA

Muuseumide avatumaks muutumine ja dialoogiline suhtlus külastajatega on tihedalt seotud võimustamise aspektiga ning traditsiooniliste muuseumi rollide ümbermõtestamisega. Kriitilise teooria lähenemine sobitub kokku osaluse üldisemate eesmärkidega, milleks on inimeste ja kogukondade võimustamine ning aktiivse ja kriitiliselt mõtleva kodaniku arendamine (Borg & Mayo, 2010). Andes inimestele võimaluse jagada oma teadmisi, kogemusi, strateegiaid, edu ja läbikukkumisi, aitab see väärtustada nende olemasolevat võimu, mis omakorda aitab kaasa sellele, et inimesed õpivad märkama ja küsitavuse alla seadma ümbritsevaid võimusuhteid ja ideoloogiaid (Brookfield, 2005).

Uus museoloogia mõtestab ümber muuseumi ja kogukonna vahelised suhted, mille tulemusena on teadlikult antud laiemale auditooriumile aktiivsem roll, sealjuures on võtmesõnadeks osalus, esinatus ning sotsiaalne kaasatus (Heijnen, 2010). Muuseumiosalus tähendab seda, et muuseum jagab oma rollidega seotud tegevusi ja vastutust muuseumi külastajatega (Runnel, 2014). Sarnaselt kriitilise teooriaga on muuseumiosaluse teoreetiline pool seotud võimu küsimustega, kuna osaluse võimaldamine tähendab kultuuriasutuse traditsiooniliste võimusuhte – kuraator ja külastaja ning ekspert ja amatöör – muutumist ja muutmist (Simon, 2010).

Transformatiivne õppimine on mõjutatud kriitilisest teooriast ning tegemist on protsessiga, mille käigus muudetakse problemaatilised mõtteviisid, mõttelaadid ja tähenduse perspektiivid kaasavaks, avatumaks, refleksiivsemaks ning emotsionaalselt muutustele vastuvõtlikumaks (Mezirow, 2009). Õppimist mõistab Mezirow (2000) protsessina, kus kasutatakse olemasolevat interpretatsiooni oma kogemuse tähendusele uue või muudetud tõlgenduse andmiseks, et seda siis järgnevatel olukordades kasutada. Oma olemuselt on kriitiline teooria transformatiivne, kuna eesmärgiks on esile kutsuda ühiskondlikke muutusi, mille juures on oluline kriitilise mõtlemise oskus (Brookfield 2012).

NÄITUSE TEGEMISE PROTSESSIS ÕPPIMINE

Juhtumiuuringu valimi moodustasid osalussaali esimese näituse „Ajakihid“ tegijad. Näitus rääkis loo detektoristidest ehk hobiarheoloogidest, kes käivad metalliotsijaga põllul, metsas jm maapinna kihtidesse peitunud mineviku jälgi avastamas. Sisu ja esialgsed kujunduslahendused töötas välja detektoristist kuraator ja lõpliku kujunduse tegid ning näituse ehitasid Tartu Kõrgema Kunstikooli mööblidisaini ja -restaureerimise üliõpilased.

Analüüsi aluseks on kuraatori ja üliõpilastega tehtud poolstruktureeritud intervjuud ning osalusvaatluse käigus kogutud tähelepanekud ja märkmed. Analüüsimeetodina kasutasin teemaanalüüsi, mis andis võimaluse märgata olulisi mõisteid ja ideid ning korduvaid mustreid (Braun & Clarke, 2006; Given, 2008) ja tuua esile osalejate jaoks olulisimad õppimise kohad. Osalussaalis õppimist avan nelja teema kaudu – väljakutsed näituse tegemise protsessis, vajadus abi järele, motivatsioon ning näituse protsessis kogetud õppimine.

Näituse tegemisega olid seotud erinevad osapooled – kuraator ja muuseum, kuraator ja üliõpilased, üliõpilased ja muuseum. Osalejate erinevad kogemused, teadmised, taust ja sellest tulenev tegutsemis-

viis kutsusid esile keerukaid olukordi ning väljakutseid koostöös ja suhtluses. Samuti toodi väljakutsena esile rollijaotust ja ajaplaneerimist.

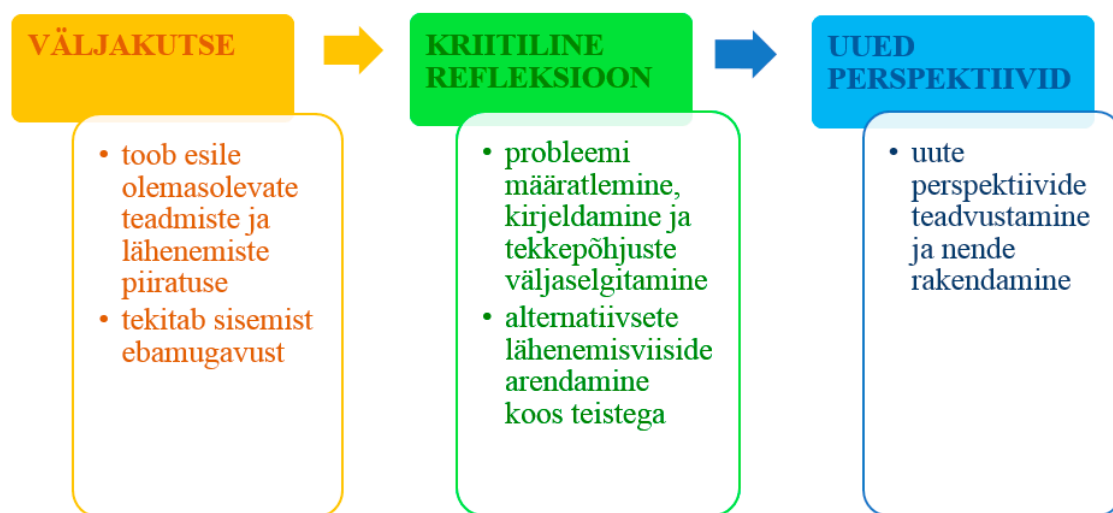
Väljakutsetega toimetulekuks vajasis osalejad abi ja toetust nii kaaslastelt kui muuseumilt. Koostöö võis olla keeruline, kuid rasketel hetkedel aitas just see, kui teised olid valmis kaasa mõtlema ning koos lahendusi leidma. Muuseumipoolse toetusena ootasid tegijad vajalikku infot ja tööriistu, kuid olulisimaks peeti seda, et muuseumi poolt oleks olemas inimene, kelle poole tekkivate küsimustega pöörduda.

Õpikogemuse tervikkikkuse seisukohalt on oluline osalejate motivatsioon, mis mõjutab igäihe isiklikku kogemust ning seda, kas ja kuidas õppimine aset leiab. Motivatsioon omakorda on mõjutatud sellest, millised väljakutsed esile kerkivad ja kas saadud abi toetab lahenduste leidmist.

Kuraatori ja üliõpilaste kirjeldatud õppimised ja väärtuslikud kogemused on seotud tekkinud väljakutsetega ning katavad nelja teemat – koostöö ja suhtlemisoskus, organiseerimine, varasema kogemuse kasutamine ja üldised oskused. Õpitut võib iseloomustada kogemusena, mis arendab üldisi oskusi, nagu süsteemsus, enesekindlus, kiire reageerimine ja probleemilahendamine. Lisaks töid näituse tegijad välja, et kogemus pani nad võrreldes varasemaga nägema teistsuguseid perspektiive nii muuseumide ja näituste kui oma seniste võimete ja oskuste osas.

MUUSEUMIOSALUS TRANSFORMATIIVSE ÕPIKOGEMUSENA

Toetudes transformatiivse õppimise seisukohtadele ja etappide jaotusele (Brookfield 1987, 2012; McGonigal 2005; Mezirow, 2000b, 2000a, 2009), jagasin muuseumiosaluse protsessis õppimise kolmeks etapiks: väljakutse, kriitiline refleksioon ja uued perspektiivid (Joonis 1).

Joonis 1. Transformatiivse õppimise protsess muuseumiosaluse kontekstis

Transformatiivse õppimise käivitavaks teguriks on konkreetne sündmus ehk väljakutse, mis toob esile olemasolevate teadmiste ja lähenemiste piiratuse ning ei lase senisel moel edasi tegutseda.

Kriitilise refleksiooni etapi alla koondasin erinevaid tegevusi, kuna näituse tegijate kogemusi analüüsid ilmnis, et probleemi defineerimine ja uute lähenemisviiside arendamine toimus paralleelselt.

Selles etapis on oluline tagada osalejate võimete, oskuste ja soovidega kooskõlas olevad toetavad ressursid ja abi, kuna see aitab väljakutsetega toime tulla.

Viimase etapina toimus muutunud perspektiivide teadvustamine ja rakendamine ehk koos väljatöötatud lahenduste elluviimine.

Näituse tegemine pakub inimestele mitmeid varasemast erinevaid kogemusi ning sellel on suur potentsiaal panna inimesi kriitiliselt oma olemasolevate arusaamade ja maailmanägemise üle juurdlema. See omakorda võib viia muutusteni inimese mõttemallides ning muuseumiosaluse protsessis õppimine võib olla ka transformatiivne kogemus.

Kirjandus

Aljas, A. (2015). Motivations for participating in museums' interventions. – *Media Transformations*, 11, 84–105. <https://doi.org/10.7220/2029-8668.11.05>

Aljas, A. (2017). Participation in the museum: diverse audiences and their motivations at the Estonian National Museum. – Z. Antos, A. B. Fromm, V. Golding (Eds). *Museums and Innovation*. Cambridge Scholars Publishing, 147–162.

Borg, C., Mayo, P. (2010). Museums: Adult Education as Cultural Politics. – *New Directions for Adult and Continuing Education*, (127), 35–44.

Brookfield, S. D. (1987). *Developing critical thinkers: challenging adults to explore alternative ways of thinking and acting* (1st ed). San Francisco (Calif.): Jossey-Bass.

Brookfield, S. D. (2005). The learning tasks of critical theory. – *The Power of Critical Theory for Adult Learning and Teaching*. Maidenhead (Berkshire); New York: Open University Press, 39–65.

Brookfield, S. D. (2012). Critical Theory and Transformative Learning. – E. W. Taylor, P. Cranton (Eds). *The Handbook of Transformative Learning: Theory, Research, and Practice*. San Fransisco: Jossey Bass, 131–146.

Given, L. (Ed). (2008). *Thematic Coding and Analysis. The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. California: SAGE Publications, Inc.

Heijnen, W. (2010). The new professional: Underdog or Expert? New Museology in the 21th century. – *Sociomuseology III. To understand New Museology in the 21st Century*, (37).

McCall, V., Gray, C. (2014). Museums and the „new museology“: theory, practice and organisational change. – *Museum Management & Curatorship*, 29(1), 19–35.

McGonigal, K. (2005). Teaching for Transformation: From Learning Theory to Teaching Strategies. – *Speaking of Teaching*, 14(2).

Mezirow, J. (2000a). *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. Jossey-Bass.

Mezirow, J. (2000b). Learning to Think Like an Adult. – *ResearchGate*. San Francisco: Jossey-Bass, 3–33.

Mezirow, J. (2009). An overview on transformative learning. – K. Illeris (Ed). *Contemporary theories*

of learning: learning theorists - in their own words. London: Routledge, 90–105.

Runnel, P. (Toim). (2014). *Osalus muuseumides*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Runnel, P., Pruulmann-Vengerfeldt, P. (2012). Kui muuseumist saab sõnum osalevatele auditooriumidele. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* (Kd 55). Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 32–51.

Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. <http://www.participatorymuseum.org/read/>

Tatsi, T. (2013). *Transformations of museum-embedded cultural expertise*. [Doktoritöö]. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/29158>

Van Mensch, P. (2003). *Museoloogia ja juhtimisteooria – kas vaenlased või sõbrad? Teoreetilise museoloogia ja muuseumide juhtimise praegused suundumused Euroopas*. Esitatud Jaapani Muuseumijuhtimise Akadeemia 4. aastakonverentsil Tokyos. http://www.muzeologija.lv/sites/default/files/mensch_museoloogia_ja_juhtimisteooria.pdf

Vergo, P. (2013). *New Museology* (6. tr). London: Reaktion Books.

Visnapuu, T. (2010). *Integreeritud kommunikatsiooni roll sihtrühmade kaasamisel Eesti Rahva Muuseumis* [Thesis]. Tartu Ülikool. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/15368>

Vörk, E. (2010). *Organisatsiooni muutused Eesti Rahva Muuseumi näitel*. [Magistritöö]. Tartu Ülikool. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/15272>

LIIKLUS- TEADLIKKUSE

KUJUNDAMISE VÕIMALUSI I KOOLIASTMES

POSSIBILITIES OF FORMING TRAFFIC AWARENESS IN PRIMARY SCHOOL

III koht magistritööde kategoorias

MARIANNE LÕOKE

Artikkel põhineb magistritööl „Liiklusteadlikkuse kujundamise võimalusi I kooliastmes“

LIIKLUSTEADLIKKUSE KUJUNDAMISE VAJADUSEST I KOOLIASTMES

Nüüdisaegne lähenemine õppimisele ja õpetamisele lähtub õppijakesksusest, eeldab koostööd kõigi osapoolte vahel ning on tihedalt seotud igapäevaelus toimuvaga. Seejuures on oluline, et õpitav oleks eakohane ning õppematerjali kaudu suudaks õppija leida seoseid päriseluga. Kirjeldatud viisil liikluskasvatuse lõimimine I kooliastme õppetöösse võiks aidata kujundada liiklusteadlikkust, tänu millele võiks väheneda lastega juhtuvate liiklusõnnetuste arv.

Vajadust viia läbi muudatusi liikluskasvatases ning õpetamise viisides näitab liiklusõnnetuste statistika nii Eestis kui Euroopas üldiselt. Tänapäeval moodustavad liiklusõnnetuste tagajärjel tekkinud vigastused märkimisväärse osa terviseprobleemidest. Surmaga lõppenud õnnetusjuhtumite seas on liiklusõnnetused esikohal. (Worley, 2006). Eestis satuvad Maanteeameti ning Politsei- ja Piirivalveameti 2015. ja 2016. aasta statistika kohaselt jalakäijatena õnnetustesse sagedamini 7–9-aastased lapsed. Seevastu jalgratturitena on suurimas ohus 10–12-aastased lapsed.

Lähtudes eelnevast, oli artikli aluseks oleva magistritöö eesmärk luua õppematerjal, kus pakutakse võimalikke tegevusi I kooliastme õpilastele liiklusteadlikkuse kujundamiseks, kasutades seejuures õppijast lähtuvat õpikäsitust.

LIIKLUSTEADLIKKUSE KUJUNDAMISEST I KOOLIASTMES

Teadlikkus on loomupärane võimekus märgata ja eristada detaile. See on ühenduslülili märkamise ja mõtlemise vahel, mille kaudu väärtustatakse rohkem tegelikkuses kogetavat ning osatakse näha põhjuse ja tagajärje seost (Lass, 2015, 52). Seejuures võiks liiklusteadlikkust pidada oskuseks õppida hindama riske, neid suurendavaid tegureid liikluses ning oma võimete ja oskuste piire (Liiklusohutusprogramm 2016–2025, 18-19). Liikluslaste hoiakute ja käitumise muutumises on oluline roll õpeta-

misel ja kasvatamisel (Sellenberg, 2010, 67–69). Kasvatus on protsess, mis sisaldab mitmeid tegevusi: õpetamist, seletamist, tunnustamist, suunamist, abistamist, hoolitsemist, karistamist, keelamist jne. Kasvatus väljendub arusaamades, tõlgendamises, hoiakutes, millest erinevates olukordades saavad sõnad, suhtumised ja käitumine. Kultuuriruumis loob kasvatus ühised arusaamad. (Kuurme, 2003, 10). Seega võib järeldada, et teadlikkus, kasvatus ja kultuur on omavahel seotud tsüklid. Soovides muuta probleemseid valdkondi teatud kultuuriruumis, on üks võimalus teha seda õpetamise ja kasvatusel abil, mõjutades seeläbi teadlikkust. Soovides muuta liikluskultuuri, oleks mõistlik leida eesmärgipärased ja teaduslikult põhjendatud tegevused õppe- ja kasvatuses, mille tulemusel mõjutada liiklusteadlikkust ning mille abil võiks paraneda liikluskultuur. Seega peab õppekontekstis toimuma nähtuste vahetu kogemine. Kogedes midagi uut, tuleb see sobitada olemasolevasse teadmiste süsteemi. Õpilane peab õppima loomulikus keskkonnas ning õpitu peab õppijat puudutama. (Szczepanski 2012, 19). Seejärel loob õppija oma arusaama ja teadmised maailmast (Vars, 1991, 14–15).

ÕPPEMATERJALI LOOMINE LIIKLUSTEADLIKKUSE KUJUNDAMISEKS

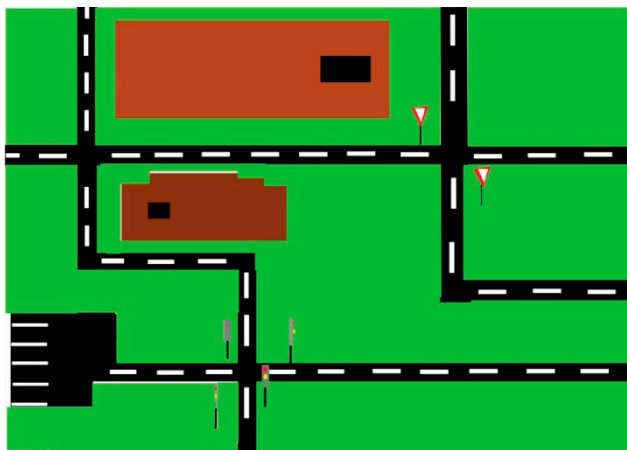
Artikli aluseks oleva magistr töö uurimisstrateegiaks oli valitud arendusuuring, mille käigus loodi meetoodiline õppematerjal „Tom ja Elise liikluses. Õppematerjal õpetajale ja õpilasele liikluse õppimiseks“.

Tuginedes liiklusõnnetuste statistikale, liiklusohutusprogrammidele ja liikluskasvatusega tegelevate spetsialistide (Urve Sellenberg, Indrek Madar) arvamusele, on arendusuuringu aluseks võetud sotsiaalne olukord, mis näitab üldist kesist liikluskultuuri (Maanteeamet; Politsei- ja Piirivalveamet, 2015; 2016). Loodud õppematerjal tugineb liiklusseadusele. Struktuur toetub järgmistele õppijast lähtuva õpikäsituse didaktilistele põhimõtetele: näitlikustatus, aidates õpilasel paremini mõista liikluses toimuvat; jõukohasus ja organiseeritus ehk lähtuti liiklusolukordadest, mis on seotud vastavas eas lastega; õpilased osalevad teadlikult ja aktiivselt õppeprotsessis ehk teisisõnu, õppe-eesmärgid on arusaadavalt esitatud, uued teadmised seostatakse olemasolevatega ning õpilasi toetatakse ja julgustatakse aktiivselt osalema; teadmiste, oskuste ja võimete põhjaliku omandamise põhimõte, mis tähendab, et kogu uut infot ei pakuta korraga, vaid liigutakse lihtsamalt raskema suunas. Õppematerjali kasutamine lähtub lapse arengut toetavatest aspektidest, milleks on väärtushinnangute, hoiakute, suhtumise ja käitumise suunamine. Õppematerjalisis tutvustavad ning elavad liiklusalaseid olukordi läbi väljamõeldud tegelased Tom ja Elise, kes on uudishimulikud ja õpihimulised lapsed.

Arendusuuring koosnes viiest järjestikusest etapist. Iga etapi juures püstitati temaatilised probleemküsimused, millele keskenduti, ning kindlad kriteeriumid, mille kaudu hinnati probleemküsimus(t)e lahendamist. Järjestikuste etappide kaudu analüüsiti tekkinud vajadusi, millega arvestada õppematerjali koostamisel, kavandati läbiviidavaid tegevusi ning dokumenteeriti uurimiskäik. Arendusuuringu etapid olid järgmised: liikluskeskkonna analüüs; eeldatavate I kooliastme liiklusalaste pädevuste ja õppeainete õpitulemuste kaardistamine; õppematerjali didaktiline alus; õppematerjali loomine; läbiviidud tundide kirjeldused ja analüüs.

Artikli aluseks olev arendusuuring viidi läbi Alavere põhikoolis, uurija poolt õpetatavas klassis ning kolleegi poolt juhendatavas 3. klassis. Kuna õppevahendis käsitletavat liiklusalased teemad lõimiti erinevatesse ainetundidesse, siis uuringurühma moodustasid kõik 1. klassi ja 3. klassi õpilased võrdsetel alustel.

Järgnevalt on toodud näide õppeprojektist „Ristmik“, mille eesmärgid olid lisaks liikluskasvatusele

Joonis 1. Projekt „Ristmik“

veel seotud loodusõpetuse, matemaatika, informaatika ja kunstiõpetusega (saavutatavate õpitulemustega võib tutvuda artikli aluseks oleva magistritöö peatükis 2.2.5). Tegevuse käigus joonistasid õpilased programmiga Inkscape linnaplaani koos kolme erinevat tüüpi ristmikuga ning esitlesid seda kaaslastele.

Loodud õppematerjali abil soovitakse suurendada algõpetuses liikluskasvatuse osatähtsust, mille abil võiks paraneda liiklusteadlikkus ning pikemas perspektiivis ka liikluskultuur.

KOKKUVÕTE LIIKLUSTEADLIKKUSE KUJUNDAMISEST I KOOLIASTMES

Maanteeameti ennetustööspetsialist Urve Sellenberg kirjutas 2010. aastal artiklis „Liikluskasvatus – abinõu liiklejate hoiakute ja käitumise kujundamiseks“, et Eesti liikluskultuurile on antud hävitavaid hinnanguid, viidates liiklusreeglite eiramisele ning hoolimatusele kaasliiklejate suhtes. Maanteeameti ning Politsei- ja Piirivalveameti statistikast võib järeldada, et möödunud aja jooksul ei ole liikluses palju muutunud. 2016. liiklusaasta statistika kohaselt on lastega juhtunud liiklusõnnetuste arv, seda nii jalakäijate kui ka jalgratturitena, püsinud viimase viie aasta jooksul suhteliselt muutumatu. (Maanteeamet; Politsei- ja Piirivalveamet, 2015) Nimetatud artiklis tõi Sellenberg välja ühe võimalusena liikluskultuuri parandada läbi liiklusõppe kooli õppe- ja kasvatustegevustesse lõimimise.

Lähtudes probleemist, et laste seas on 7–9-aastastel kõige suurem tõenäosus sattuda liiklusõnnetustesse jalakäijana ja 10–12-aastastel jalgratturitena, seati eesmärk luua õppematerjal, mille abil pakkuda võimalikke tegevusi I kooliastme õpilaste liiklusteadlikkuse kujundamiseks, kasutades seejuures õppijast lähtuvat õpikäsitust. Seega loodi õppematerjal, järgides didaktilisi põhimõtteid ning seoseid riiklikus õppekavas olevate ja liikluskasvatusalaste teemade vahel ning koostades tegevused, mis annavad võimaluse käsitleda õpilase jaoks tavapäraseid liiklusteemasid eesmärgistatult ja süsteemselt igapäevases õppetöös. Teisalt võimaldab selline lähenemine õpilase jaoks terviku loomist koolis õpitava ja reaalses elus toimuva vahel, mille vajalikkust rõhutavad ka õppijakeskse õpikäsituse teoreetikud (Aru-Raidalu 2017, Heidmets 2017, Kuurme 2015, Kuusk 2010, Lengborn 2000). Loodud õppetegevuste juures lähtuti asjaolust, et need arendaksid loovust, oleksid näitlikustatud, tuleneksid õppija jaoks igapäevases keskkonnast, suunaksid teda aktiivselt osalema ning tehtut mõtestama, seostades seejuures erinevaid õppeaineid. Kirjeldatud moel tekib õpilase jaoks õppijast lähtuva õpikäsituse kohaselt ühtne mõtestatud tervik. Niiviisi erinevaid õpitulemusi ning liiklusalaseid teadmisi ja oskusi seos-

tades võib õpilastes kujuneda liiklusteadlikkus, mille tulemusel võiksid õpilased väärtustada ohutust ning alalhoidlikku liikluskäitumist. Seega tänu kujunenud liiklusteadlikkusele võiks väheneda lastega juhtuvate liiklusõnnetuste arv, mis on ühtlasi ka Liiklusohutusprogrammi 2016–2025 (Riigi Teataja 2017) üks eesmärkidest. Arendusuuringu käigus läbiviidud tegevuste põhjal võib järeldada, et erinevate õppeainete kaudu liikluskasvatusalaste teemade käsitlemine aitab õpilastel liikluses toimuvat paremini mõista ning tajuda oma osa selles.

Laiemast kontekstist vaadatuna on liiklusteadlikkuse kujundamine liikluskasvatuse abil võimalus parendada üldist liikluskultuuri. Lähtudes lõimingust ning õppijakesksest õpikäsitusest, toetab terviklik, süsteemne ning järjepidev liikluslaste teemade käsitlemine õppetöös õpilaste liiklusteadlikkuse kujunemist. Kujunenud liiklusteadlikkus omakorda võiks avalduda liikluskultuuri muutumises soovitud suunas.

KIRJANDUS

Aru-Raidalu, A. *John Dewey progressiivne pedagoogika ja Chicago laborkool*. [01.02.2017]

<http://deweypedagoogika.blogspot.com.ee/>

Dahlgren, L. O., Sjölander, S., Strid, J. P., Szczepanski, A. (Toim). (2012). *Õuesõppe pedagoogika kui teadmiste allikas – lähiümbrusest saab õpiõu*. Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Heidmets, M. (Toim). (2017). *Õpikäsitus: teooriad, uurimused, mõõtmine. Analüütiline ülevaade*. Tallinna Ülikool, haridusteaduste instituut.

Kuurme, T. (2003). *Kasvatuse võim ja võimetus. Valitud esseed kasvatusest*. Tallinn TPÜ Kirjastus

Kuurme, T. (2015a). *Õppimise mõistmisest 1. osa*. Huvitav Kool [10.02.2017]

<http://huvitavkool.blogspot.com.ee/2015/01/tiiu-kuurme-oppimise-moistmisest-1osa.html>

Kuurme, T. (2015b). *Õppimise mõistmisest 4. osa*. Huvitav Kool [10.02.2017]

<http://huvitavkool.blogspot.com.ee/2015/01/tiiu-kuurme-oppimise-moistmisest-4osa.html>

Kuusk, T. (2010). *Õppeainete seostamisest õppekava lõimingu kontekstis*. Rmt Aru, L. &

Jaani, J. (Toim.) *Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas*. Tartu: Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus. Lass, H. (2015). *Teadlikkus: tähtsaim tegur, mis teeb sind tulevikus tööturul asendamatuks! – Director*, aprill. http://www.unego.ee/upload/editor/files/Teadlikkus_Helena_Lass.pdf, 03.03.2017.

Liiklusohutusprogramm 2016–2025. – *Riigi Teataja III*, 21.02.2017, 4. <https://www.riigiteataja.ee/akt/321022017004>, 15.03.2017.

<https://www.mnt.ee/et/liikleja/liiklusohutusprogramm-2016-2025>

Lengborn, T. (2000). International Bureau of Education. *Ellen Key*. UNESCO

Maanteamet; Politsei- ja Piirivalveamet (2015). – *Liiklusaasta 2015*. <https://www.politsei.ee/dotAsset/580361.pdf>, 08.02.2017.

Maanteamet; Politsei- ja Piirivalveamet (2016). – *Liiklusaasta 2016*. https://www.mnt.ee/sites/default/files/news-related-files/liiklusaasta_kokkuvote.pdf, 22.04.2017.

Sellenberg, U. (2010). Liikluskasvatus – abinõu liiklejate hoiakute ja käitumise kujundamiseks. – J. Jaani, Ü. Luisk (Koost). *Läbivad teemad õppekavas ja nende rakendamine koolis*. Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus.

Vars, G. (1991). Integrated Curriculum in Historical Perspective. – *Educational Leadership*. Oct. 91, Vol. 49, Issue 2, 14-15.

Worley, H. (2006). *Road Traffic Accidents Inc* Population Reference Bureau. <http://www.prb.org/Publications/Articles/2006/RoadTrafficAccidentsIncreaseDramaticallyWorldwide.aspx>, 13.02.2017.

AKADEEMILISE KIRJAOSKUSEGA SEOTUD

ÕPETAMIS- ARUSAAMAD

JULGEOLEKUHARIDUSLIKE RAKENDUSKÕRGKOOLOIDE ÕPPEJÕUDUDE NÄITEL

LECTURERS' APPROACHES TO TEACHING ACADEMIC LITERACY IN HIGHER
SECURITY EDUCATION

III koht magistritööde kategoorias

LIINA TAMM

Artikkel põhineb magistritööl „Akadeemilise kirjaoskusega seotud õpetamisarusaamad julgeolekuhariduslike rakenduskõrgkoolide õppejõudude näitel“

SISSEJUHATUS

Eeldatakse, et kõrgkoolid toetavad õppurite tulevikuvajadusi nii õppekava ja õppetulemuste (Devlin & Samarawickrema, 2010) kui ka tööturul läbilöömiseks vajalike oskuste osas, sh erialane keelekasutus, tehnoloogilised võtted, kriitiline mõtlemine jne (Tang, 2015). Mitmed haridusalased uuringud (Jansen & van der Meer, 2012; Gourlay, 2009; Kruse, 2003) leiavad aga, et õppurite võimed akadeemilises kogukonnas toimetulemiseks vajalike oskuste ja teadmiste osas ei vasta kõrgkoolide õppejõudude ootustele. Samas on akadeemiline kirjaoskus O. Kruse (2003) arvates oluline õppuri kaasamisel akadeemilisse kogukonda ja selle kaudu ühiskonda. Kuna aga ühiskondlike muutuste tõttu ei ole võimalik kirjaoskust enam standardiseeritud mudeli järgi õpetada (Roswell & Walch, 2011), siis kerkisid 1980ndatel esile nn uute kirjaoskuste uuringud (*new literacy studies*, edaspidi NLS), mis oma interdistsiplinaarsuses keskenduvad kirjaoskuse uurimisele selle sotsiokultuurilises keskkonnas (Roswell & Walch, 2011). NLS-uuringutele tuginedes arenes välja mitmekülgsete kirjaoskuste pedagoogika (*pedagogy of multiliteracies*) (Lea & Street, 2006), mis lähtub mõttest, et kirjaoskus on sotsiaalne tegevus ja see on mõjutatud erinevatest kultuuriruumidest, kus inimesed tegutsevad, nt kool, töökoht, avalikkus ja kogukond (The New London Group, 1996). Selle tulemusena kerkis esile plejaad erinevaid kirjaoskusi (Roswell & Walch, 2011) ja nende hulgas akadeemiline kirjaoskus.

TEOORIA

S. D. Neely (2005) käsitleb akadeemilist kirjaoskust (*academic literacy*) kui akadeemilises keskkonnas kehtivaid mõtlemise, lugemise, kirjutamise ja rääkimise oskusi, mis kätkevad endas teadmiste saamise, haldamise ja loomise aspekte valdkonna üldisemaks arendamiseks. Akadeemiline kirjaoskus peaks andma arusaama sellest, kuidas kõrgkoolis õppides teadmisi konstrueeritakse ja edasi antakse (McWilliams & Allan, 2014) ning õppurid peaksid suutma akadeemilise kirjaoskusega kaasnevaid oskusi ka muudes eluvaldkondades kasutada (Howard, 2012). Mitmekülgsete kirjaoskuste pedagoogika puhul mängivad suurt rolli õpikeskkond, õppuriga kaasnevad teadmised ja kogemused ning õppejõu enda positsioneerimine valdkonna suhtes (Devlin & Samarawickrema, 2010). Seega on oluline uurida, kuidas erinevad inimesed mõistavad head õpetamist, ja selleks on vaja uurida õppejõudude õpetamisarusaamu.

L. Postareff ja S. Lindblom-Ylänne (2008) defineerivad õpetamisarusaamu kui õppejõudude omaks võetud õpetamisstrateegiaid. Üldjoontes võib õpetamisarusaamad jaotada kaheks: õppejõukeskne ja õppijakeskne. Õppejõukeskne ehk sisupõhine õpetamisarusaam käsitleb õppurit õppeprotsessis info vastuvõtja rollis, mistõttu õpetamise eesmärk on ennekõike info edastamine ja ainesisu õppurile lihtsamaks muutmine. Õppijakeskne ehk õppimispõhine õpetamisarusaam näeb õpetamist õppimisprotsessi toetamisena kas õpivajaduste rahuldamise või iseseisva õppimisoskuse arendamise kaudu. (Postareff & Lindblom-Ylänne, 2008) Akadeemilise kirjaoskusega seotud õpetamisarusaamade kaardistamine ei ole kogukondade vaheliste nõuete ebahühtluse tõttu lihtne (Kramer, van Kruiningen & Padmos, 2003), kuid kogukondlik kitsendus julgeolekuhariduslike rakenduskõrgkoolide näol aitas uurimuse mastaape mõistlikult piirata.

Rakenduskõrgkooli seadus (2017) käsitleb Sisekaitseakadeemiat (edaspidi SKA) kui sisekaitselist rakenduskõrgkooli ja Kaitseväe Ühendatud Õppeasutusi (edaspidi KVÜÕA) kui riigikaitselist rakenduskõrgkooli. Koolid erinevad sihtgrupi osas: SKA pakub tsiviilharidust Siseministeriumi, Justiitsministeriumi ja Rahandusministeriumi haldusala ametnikele (Sisekaitseakadeemia, s.a), KVÜÕA annab militaarharidust Kaitseministeriumi haldusala töötajale (Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, s.a). See mõjutab ka akadeemilise kirjaoskuse toetamist, sest akadeemilise kirjaoskusega otsest seotud õppeainete analüüsis tulid välja järgmised asjaolud: mõlemas koolis on õppeastmete lõikes akadeemilise kirjaoskusega seotud tegevused erinevad, SKA õppetegevuse üldpilt on erinevate huvigruppide mõjusfäärist tingituna oluliselt kirjum ja oma rolli mängib õppeprotsessi lõpp, s.t kas õppur sooritab lõpueksami või kirjutab lõputöö.

METOODIKA

Artikli aluseks on magistritöö, mille eesmärk oli fenomenograafilise uurimisstrateegia abil kirjeldada, kuidas mõtestavad Eesti julgeolekuhariduslike rakenduskõrgkoolide (KVÜÕA ja SKA) õppejõud oma akadeemilise kirjaoskusega seotud õpetamisarusaamu. Uuringu eesmärgi saavutamiseks loodi teoreetilisele kirjandusele tuginedes kontseptuaalne raamistik (vt lisa 1), millele toetudes viidi 11 SKA ja KVÜÕA õppejõuga läbi poolstruktureeritud intervjuud. Intervjuude analüüsimisel kasutati võrdlevat analüüsi ja selle tulemusena loodi uued kategooriad (vt lisa 2), mis kajastavad Eesti julgeolekuhariduslike rakenduskõrgkoolide õppejõudude õpetamisarusaamu seoses akadeemilise kirjaoskusega.

TULEMUSED JA ARUTELU

Nii kontseptuaalne raamistik kui ka intervjuud toovad esile, et akadeemilist kirjaoskust nähakse üldpädevusena ning seda kirjeldatakse kirjaoskusega seotud tegevuste, oskuste ja kogemuste kaudu. Erinevused teooria ja õppejõudude kirjeldustes ilmnesid aga rõhuasetuses. Näiteks toodi teoorias välja, et akadeemiline kirjaoskus ei keskendu heale-halvale kirjaoskusele (Lea & Street, 2006) ning oluline on keele ja terminoloogia arendamise tähtsus (Lea & Street, 2006), kuid intervjuudes rõhutati argumenteerimisoskuse, õigekirja ja ortograafia olulisust. Õppejõud hindavad õppurite akadeemilise kirjaoskuse taset nõrgaks ja seda seoses üldise kesise keeleoskusega. Mainiti gümnaasiumihariduse nõrka panust akadeemilise kirjaoskuse arendamisel. Positiivse näitena toodi venekeelsed õppurid, kelle püüdlikkust eesti keeles akadeemilist kirjaoskust kasutada kiideti.

Võib öelda, et akadeemilise kirjaoskusega seotud õpetamisarusaamade osas on õppejõud üldiselt õppurikesksed. Seda seisukohta toetab õppetegevuses kasutatavate meetodite rohkus, õppuri vajaduste ja õppeprotsessis osalemise valmisoleku tajumine, õppuri autonoomia toetamine jne. Teisalt kirjeldati teoorias akadeemilise kirjaoskusega seotud tegevusi õppetegevuse terviku vaatest (nt Howard, 2012), kuid õppejõudude puhul oli rõhuasetus pigem kitsamalt oma õppeaine(te)l. Nii kontseptuaalne raamistik kui intervjuud toovad välja, et õppetegevuse planeerimisel on õppejõududel suur otsustamisvabadus, s.t see, kuidas õppejõud näeb enda rolli akadeemilise kirjaoskuse arendamisel, mõjutab selle toetamist õppeaines. Samuti on akadeemiline kirjaoskus tugevalt seotud rakendamise kontekstiga, sest viidati ametkondliku kultuuri mõjule õppetegevusele.

Võrreldes kontseptuaalset mudelit intervjuude tulemustega, oli kokkulangevusi kõrgkooli ning õppejõu tasandil. Õppuri tasand, mis kontseptuaalses mudelis on esitatud protsessipõhisena, intervjuudes kinnitust ei leidnud. See, et kontseptuaalses mudelis esitatud kolm akadeemilise kirjaoskusega seotud tasandit omavahel tugevas seoses on, leidis uuringus kinnitust, sest õppejõudude seisukohti oli tausta arvesse võtmata keeruline analüüsida. Ühtset arusaama akadeemilise kirjaoskuse õpetamisarusaamade osas aga ei tekkinud, kuna intervjuudes kõlama jäänud mõtted ei kajastanud uuringus osalenud valimi kui terviku seisukohti. Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et temaatilisi puutepunkte on palju, kuid ühest arusaama akadeemilise kirjaoskuse temaatikaga seondult ei ole.

KIRJANDUS

Devlin, M., Samarawickrema, G. (2010). The criteria of effective teaching in a changing higher education context. – *Higher Education Research & Development*, 29(2), 111–124, 11.01.2017.

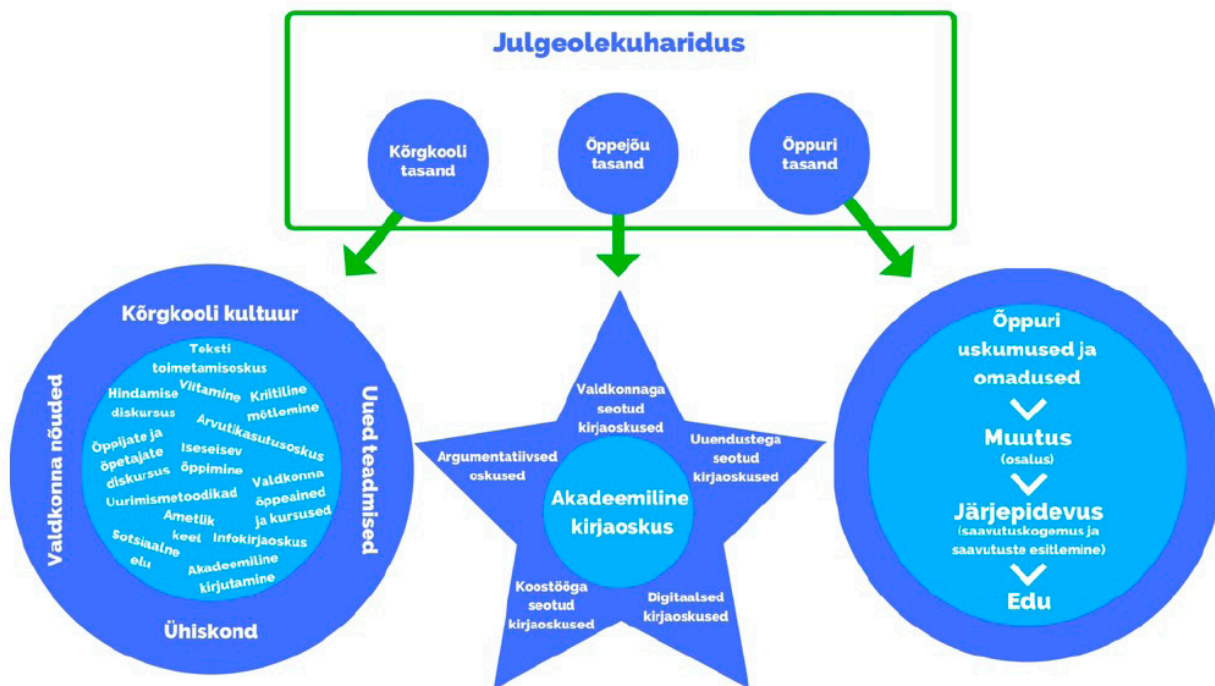
Gourlay, L. (2009). Threshold practices: becoming a student through academic literacies. – *London Review of Education*, 7(2), 181–192. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/14748460903003626>

Howard, H. (2012). Looking to the future: Developing an academic skills strategy to ensure information literacy survives in a changing higher education world. – *Journal of information literacy*, 6(1), 72–81. DOI: <http://dx.doi.org/10.11645/6.1.1677>

Jansen, E. P., van der Meer, J. (2012). Ready for university? A cross-national study of students' perceived preparedness for university. – *The Australian Educational Researcher*, 39(1), 1–16. DOI: 10.1007/s13384-011-0044-6.

Kaitsevæ Ühendatud Õppeasutused (s.a). Põhiülesanne ja tegevusvaldkonnad. <http://www.ksk.ee/uldinfo-ja-kontakt/pohiulesanne/>, 31.01.2017.

- Kramer, F., van Kruiningen, J., Padmos, H. (2003). Creating a basis for a faculty-oriented writing programme. – *Teaching Academic Writing in European Higher Education*. Springer Netherlands, 185–194.
- Kruse, O. (2003). Getting started: Academic writing in the first year of a university education. – *Teaching Academic Writing in European Higher Education*. Netherlands: Springer, 19–28.
- Lea, M. R., Street, B. V. (2006). The "academic literacies" model: Theory and applications. – *Theory into practice*, 45(4), 368–377. DOI: http://dx.doi.org/10.1207/s15430421tip4504_11
- McWilliams, R., Allan, Q. (2014). Embedding academic literacy skills: Towards a best practice model. – *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 11(3), 8, 1–20. <http://ro.uow.edu.au/jutlp/vol11/iss3/8/>, 26.04.2016.
- Neely, S. D. (2005). *Academic literacy*. 2nd ed. New York: Pearson Education. http://wps.pearsoncustom.com/wps/media/objects/2834/2902129/writing/pdf/long_neeley2e.pdf, 24.04.2016.
- Postareff, L., Lindblom-Ylänne, S. (2008). Variation in teachers' descriptions of teaching: Broadening the understanding of teaching in higher education. – *Learning and Instruction*, 18(2), 109–120 DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.learninstruc.2007.01.008>
- Rakendusõrgkooli seadus. (2017). – *Riigi Teataja I*, 20.12.2016, 3.
- Rowell, J., Walsh, M. (2011). Rethinking literacy education in new times: Multimodality, multiliteracies, & new literacies. – *Brock Education Journal*, 21(1), 53–62.
- Sisekaitseakadeemia (s.a). Akadeemiast. <http://www.sisekaitse.ee/ska/akadeemiast/tutvustus/>, 31.01.2017.
- Tang, K. (2015). Reconceptualising Science Education Practices from New Literacies Research. [Electronic version]. – *Science Education International*, 26(3), 307–324. EBSCOHost andmebaas, 24.05.2016.
- The New London Group. (1996). A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. – *Harvard educational review*, 66(1), 60–93, DOI: [haer.66.1.17370n67v22j160u](https://doi.org/10.1177/0013164496661001)

Lisa 1. Kontseptuaalne raamistik

Lisa 2. Akadeemilise kirjaoskusega seotud õpetamisarsaamad julgeolekuharidusega seotud rakenduskõrghariduse näitel

LEINAVA NOORE TOETAMINE KOO LIS

SUPPORTING THE GRIEVING YOUNG PERSON AT SCHOOL

II koht bakalaureusetööde kategoorias

NELE RANDPERE

Artikkel põhineb bakalaureusetööl „Leinava noore toetamine koolis“

Statistikaameti andmetel oli 2016. aastal 4622 alla 18-aastast last, kellele oli määratud riiklik toitjakaotuspension, millele on õigus toitja surma korral. Kooli ja õpetaja roll on toetada igakülgset õpilase arengut. Leinavat noort on vajalik jälgida ja märgata, et pakkuda talle kriisilukorras abi ja tuge.

Uurimistöo keskendus leinava noore vajadustele ja ootustele ning võimalustele, kuidas saavad õpetajad raskes olukorras noore jaoks olemas olla. Varem on Reet Raenok (2015) uurinud õpetajate valmisolekut toetamaks leinavat noort ning Annika Gebruk (2015) lapseas surma ja leinaga toimetulekut. Uurimusi pole läbi viidud aga leinavate noorte seisukohalt koolis.

Leinav noor on emotsionaalselt häiritud, tal esinevad käitumis- ja tundeeluhäired (Kaplan, 2005). Paljud täiskasvanud (sealhulgas õpetajad) ei oska aga leinava noorega käituda ega rääkida, kuna neil puudub sellealane ettevalmistus. Vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele (2010) tuleks „käitumis- ja tundeeluhäiretega õpilastele teha muudatusi või kohandusi õppe sisus, õppeprotsessis, õppe kestuses, õppekoormuses, õppekeskkonnas, taotletavates õpitulemustes või õpetaja poolt klassiga töötamiseks koostatud töökavas“. Probleem seisneb selles, et leinav noor vajab lisaks muudatustele ja kohandustele ka emotsionaalset tuge, kuid seda ei osata talle pakkuda (Kaplan, 2005).

Uurimistöo eesmärk oli välja selgitada leinava noore vajadused toetamaks tema toimetulekut koolis. Eesmärgile toetudes esitati järgmised uurimisküsimused:

- Mida vajab ja ootab koolilt leinav noor?
- Kuidas mõjutavad leinava noore käitumis- ja tundeeluhäired toimetulekut koolis?
- Millist tuge saab leinav noor väljastpoolt kooli?

LEIN NOORE INIMESE ELUS

Lähedase inimese kaotus on elu vältimatu osa, mida kogevad mingil eluhetkel kõik inimesed. Traumaatilise sündmuse kogemine eluteel on loomulik. Olenemata, millisel moel kaotust kogetakse, on see alati šokeeriv ja traumaatiline, vallandades emotsioone ning tundeid, mis panevad proovile inimese toimetulekuoskused. Lähedase inimese surm on üks mõjuvamaid kogemusi, millega elus kokku puutume ja mille üle pole inimesel kontrolli. (Jackson, 2015; Kaplan, 2005)

Lein mõjutab kogu inimese keha. Leinajale jääb suur hulk rõhuvaid tundeid, mis tekivad aste-astmelt, faaside kaupa. Faasid ei ole etteaimatavad ning neid ei läbita tingimata kindlas järjekorras või üks kord. Leinaja jaoks tuleb erinevates faasides olemas olla, et tulla toime igapäevamurede ja toimetustega. (Kaplan, 2005; Kast, 1998)

Lapsed leinavad erinevatel viisidel ja väljendavad oma leina täiskasvanutest erineval moel. Kuna lapse isiksus ei ole veel välja kujunenud, puudutab lein teda tugevamalt ning leinamine põimub arenguprotsessidega. Leinaprotsess on lapsel pikem kui täiskasvanul, ehkki vahetult pärast lähedase kaotust ei tundu lapse reaktsioon tavaliselt nii intensiivne. Laps võib jätta mulje, nagu tuleks leinaga hästi toime, aga samas võib pealtnäha tavaline olukord vallandada tugeva reaktsiooni. Lapsed oskavad hästi oma mõtteid leinalt mujale suunata, kuid teatud olukorras võivad eemale lükatud emotsioonid korruga esile kerkida. Sel viisil tulevad lapsed toime raske olukorraga. (Herkkilä, 2008; Holmberg, 2008; Jackson, 2015; Kadalipp, 2011)

Dyregrov (1995) ja Herkkilä (2008) on rõhutanud, et laste ja noorte leina puhul võib esineda ka palju ägedamaid reaktsioone, milleks on ennasthävitav käitumine, täielik hoolimatus oma elust ja olemisest, sõltuvusainete pruukimine või suitsiidikatsed. Lein võib avalduda ka agressiivsusega. Agressiivsuse taga on suure tõenäosusega segadus ja vastuolulised tunded, mis avalduvad sellisel viisil. Taolises olukorras tekib sageli probleeme koolis käimisega.

Kõik koolid võivad kokku puutuda kriisiolukorda viivate sündmustega (Rätsepp, 2011). Koolid peavad taolisteks olukordadeks valmis olema, sest noor veedab koolis suure osa oma ajast. Kooli roll on pakkuda õpilasele kriisiolukorras tuge ja turvalisust. (Dyregrov, Dyregrov & Idsoe, 2013)

Koolis on just õpetaja see, kes kaotusega kokku puutunud lapsele tihti kõige lähemal on. Õpetajana on vajalik tunda tavapäraseid reageeringuid kriisiolukordades, et olla teadlik, kuidas targalt tegutseda ning pakkuda abi ilma seda peale surumata. Õpetaja võimuses on mõjutada oma olemasoluga lapse muutust positiivses suunas. See, millist vaimset ja füüsilist hoolt kogeb laps pärast traumat, mõjutab oluliselt kriisi edasist kulgu. (Rätsepp jt, 2011)

METOODIKA

Bakalaureusetöö andmekogumismeetodina kasutati semistruktureeritud intervjuud, mis viidi läbi kahes grupis. Uurimistöös kasutatav valim koosnes viiest noorest vanuses 18–20, kes olid kaotanud ühe oma vanematest. Kõiki nad osalevad MTÜ Laste ja Noorte Kriisiprogrammi korraldatavas leinalaagris, kus käivad lapsed ja noored üle kogu Eesti. Grupiintervjuude plussiks peetakse grupis tekkivat kliimat, osalejad ärgitavad üksteist rääkima, nende mõttemaailm ja sotsiaalne kompetentsus on sarnane ning tänu sellele saab uurija mõtete ja emotsioonide kohta rohkem infot.

TULEMUSED

Intervjuude käigus selgus, et noored kogesid ühesuguseid leinafaase, kuid seda erinevas järjekorras ja eri moel. Läbivad tunded olid eraldumine, viha, depressioon, kurbus, apaatsus, ükskõiksus, leppimine ja tervenemine. Noored leidsid, et mingil hetkel esines mitu faasi korraga ja segamini, seda koos teismee emotsioonidega.

Ma ei saanud algul üldse aru, et ema nüüd polegi enam. Jätkasin oma igapäevatoiminguid ja justkui ei reageerinudki sellele algul kuidagi.

Noored kogesid une- ja söömishäireid ning üldine tervislik seisund halvenes. Kõik leidsid, et lähedase kaotuse kogemine ja sellega toimetulek on suuresti mõjutanud nende identiteedi kujunemist.

Minul avaldus lein vaikimisena ja endasse tõmbumisena, mitte keegi ei teadnud, kuidas ma end tunnen. Mul oli nii-öelda varjatud lein.

LEINAVA NOORE OOTUSED KOOLILE

Lapsed vajavad väga kooli tuge, et raskel ajal toime tulla. Oluline on noort mitte üksi jätta, kuid samas ka mitte tähelepanuga liialdada. Selgus, et kooli tagasi mineku aeg ei olnud vastanute jaoks mõjuva tähtsusega, olulisemaks peeti vastuvõttu koolis ning seal olevate inimeste käitumist. Intervjuudes osalenud noorte jaoks oli esimene koolipäev täis ebameeldivaid hetki just õpetajate ja klassikaaslaste oskamatus tõttu midagi öelda ja teha.

Näiteks minu matemaatika õpetaja oli selline teravam ja oli selline olukord, kus ma jutustasin oma klassiõdedega tunni ajal ja siis ta ütles meile, et kas teil puudub isa kasvatus või, et käituda ei oska. Ja siis vaatas mulle otsa ja ütles, et ah õigus, sul ju polegi isa. See oli väga otse öeldud ja jöhker, mis viis mind väga endast välja.

Kõige ebameeldivam käitumisviis on olukorra eiramine ja leinava noore ignoreerimine. Iga noor vajab märkamist, õpetaja oluline roll on inimliku ja sooja suhtumisega noort toetada. Ignoreerimine ja noore oma leinaga üksinda jätmine on üks hävitavamaid teguviise, mida taolises olukorras teha.

Oli esimene vene keele tund pärast juhtunut ja siis rääkisime töökohtadest. Ja õpetaja küsis minult otse, et ütle, kus sinu ema töötab. Ma ei osanud seda kuidagi oodata või sellele reageerida. Seega olin lihtsalt vait ja terve klass oli haudvaikuses, sest ehmatasid ära. Õnneks üks mu klassiõde päästis mu ja vastas ise minu eest.

Leinaval noorel on õppetöoga raske järjel püsida, mistõttu leinaga arvestamine, kohanduste ja järeleandmiste tegemine on väga oluline ja viib paremate õpitulemusteni. Lapsele on abiks koos õpetajaga võimetekohase tegevuskava koostamine ja selle läbi mõtlemine. Õpilastega suheldes ja nendega koostööd tehes suudab leinav noor paremini järjel püsida ning suuremaid probleeme õppetöös vältida.

SOTSIAALSETE SUHETE MUUTUMINE

Õpetaja informeerib klassikaaslasti juhtunut ning annab leinava noore sõpradele ja klassikaaslastele nõu, kuidas käituda ja mida öelda. Kõige tähtsam on olla leinaja jaoks olemas. Olemas tuleb olla aga oskuslikult, sest kohatu lähenemis- ja käitumisviis võivad liiga teha. Küsitlusele vastanud noored ootasid, et klassikaaslased avaldaksid neile kaastunnet ja oleksid nende jaoks olemas, mitte ei eiraks juhtunut ja eemalduks neist.

Minu esimesel koolipäeval läksin ma oma tavalise sõpruskonna juurde, mingi 4–5 inimest. Nad ajasid kõik ringis juttu ja siis ma läksin ka sinna ja siis jäid kohe kõik vait ning terve seltskond vajus niimoodi sõnagi lausumata laiali.

Noor soovib, et teda ümbritsevad inimesed oleksid teadlikud leina faasidest ja avaldumisviisidest ning suhtuksid nendesse mõistvalt. Leinava lapse seisukorra mõistmiseks on hea, kui kool hoiab ühendust tema perega. Leinava noore ootus on ka, et õpetajad teaksid väljaspool kooli pakutavatest toimetulekut toetavatest võimalustest ning suunaksid ta nendeni.

Ma mäletan, et kui ma tulin tagasi kooli, siis kõik tulid mind kohe kallistama. Jumalale tänu, et keegi ei ignoreerinud mind! Mul vedas täiega, et olin endale sellised klassikaaslased saanud, kes olid avatud. Oligi nii, et klassijuhataja teadis ja klassikaaslased teadsid ja tulid kõik ka kohe ligi.

SOOVITUSED LEINAVA LAPSE ÕPETAJALE

- Leinava noore ja tema pere loal teavita kõiki klassikaaslasi ja noort õpetavaid õpetajaid tema lähedase inimese kaotusest.
- Korralda professionaalne nõustamine, olemaks teadlik noore inimese leina eripärast ning sobilikest lähenemis- ja käitumisviisidest.
- Hoi a kontakti leinava noore perega.
- Arvesta leinava noore raskustega õppetöös, vajadusel tee kohandusi ning järeleandmisi.
- Ole teadlik väljaspool kooli pakutavatest toimetulekut toetavatest võimalustest ning suuna leinav noor nendeni.

KOKKUVÕTE

Suremine on sama loomulik elusündmus nagu sündimine. Iga inimene kogeb elu jooksul lähedase inimese kaotust ja sellest tulenevat kaotusvalu, traagilise sündmuse eest ei ole hoitud ka lapsed ja noored. Nii noore kui ka täiskasvanu lähedase inimese kaotusele on loomulik tagajärg lein ja leinamine, mis vallandab inimeses äärmuslikke emotsioone ning käitumisviise. Leinaja liigub mööda erinevaid leinafaase ning kogeb mitmeid leina avaldumisviise, mis mõjutavad edasist toimetulekut. Leinava noore toetamisel on oluline lähtuda noore leina eripärast ning tema ootustest ja vajadustest. Kuna noor inimene veedab suure osa oma igapäevaelust koolis, on just koolil oluline roll õpilase märkajana, toetajana ja suunajana.

Bakalaureusetöö on praktilise väärtusega nii töö autorile, õpetajatele, erinevatele spetsialistidele, haridusametuse juhtidele kui ka lapsevanematele. Tööga soovitakse informeerida õpetajaid noore leinast ning tema ootustest ja vajadustest koolile. Lisaks püütakse julgustada õpetajaid end surma ja leina teemadega rohkem kurssi viima, kuna see elusündmus puudutab ühel hetkel kõiki.

KIRJANDUS

Dyregrov, A. (1995). *Lapse lein*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

Dyregrov, A., Dyregrov K., Idsoe, T. (2013). Teachers perceptions of their role facing children in greif. – *Emotional and Behavioural Difficulties*, 18(2), 125–134. <http://dx.doi.org/10.1080/13632752.2012.754165>, 06.03.2017.

Gebruk, A. (2015). *Surma ja leinaga toimetulek lapseas*. [Lõputöö]. Tallinn: Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar.

Herkkilä, J. (2008). Muusikateraapia võimalused lapse leinas. – J. Herkkilä, T. Holmberg, S. Niemelä, H. Ylönen (Koost). *Koos leinava lapsega*. Tallinn: Lastekaitse Liit, 19–49.

Holmberg, T. (2008). Mängus on kirjas lapse leina sõnad. – J. Herkkilä, T. Holmberg, S. Niemelä, H. Ylönen (Koost). *Koos leinava lapsega*. Tallinn: Lastekaitse Liit, 53–85.

Jackson, K. (2015). How Children Grieve-Persistent myths may stand in the way of appropriate care and support for children. – *Social Work Today*, 15(2), 20. <http://www.socialworktoday.com/archive/030415p20.shtml>, 09.03.2017.

Kadalipp, S. (2011). Surmajuhtumid. – R. Rätsepp, S. Agan, P. Isat, A. Bachmann, A. Baum, V. Kivisilla, S. Kadalipp, T. Lehtsaar, N. Andrejev, T. Önnepalu, M. Kõrgmaa, M. Kõrgmaa (Koost). *Olla olemas. Käsiraamat kriisidest õpetajatele koolides ja lasteaedades*. Tallinn: Rocca al Mare Kool, 165–234.

Kaplan, R. M. (2005). *Kuidas lohutada, kui te ei tea, mida öelda*. Kirjastus: Ersen.

Kast, V. (1998). *Lein. Süvapsühholoogiline uurimus*. Tartu: Johannes Esto Ühing.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. (2010). – *Riigi Teataja I*, 41, 240. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>, 26.02.2017.

Raenok, R. (2015). *Õpetajate valmisolek toetada leinavat last*. [Bakalaureusetöö]. Tallinn: Tallinna Ülikooli Pedagoogiline Seminar.

Rätsepp, R., Agan, S., Isat, P., Bachmann, A., Baum, A., Kivisilla, V., Kadalipp, S., Lehtsaar, T., Andrejev, N., Önnepalu, T., Kõrgmaa, M., Kõrgmaa, M. (2011). *Olla olemas. Käsiraamat kriisidest õpetajatele koolides ja lasteaedades*. Tallinn: Rocca al Mare Kool.

Statistikaamet. (2016). Pensionärid ja toitjakaotuspensioni saavad pereliikmed soo ja vanuserühma järgi. <http://pub.stat.ee/>, 20.02.2017.

ÕPPETÖÖ KOHANDAMINE

ÕPIRASKUSTEGA

ÕPILASTELE

INGLISE KEELE ÕPETAMISE NÄITEL

ADAPTATIONS FOR STUDENTS WITH LEARNING DIFFICULTIES
ON THE EXAMPLE OF ENGLISH LESSONS

III koht bakalaureusetööde kategoorias

ELLEN ROSIMANNUS

Artikkel põhineb bakalaureusetööl „Õppetöö kohendamine õpiraskustega õpilastele inglise keele näitel“

SISSEJUHATUS

Võõrkeelte õppimisse on eri aegadel suhtunud erinevalt. Tänapäeval peetakse võõrkeelteoskust võtmeoskuseks ning seetõttu tuleb ka hariduslike erivajadustega õppijatele anda võimalus võõrkeeli õppida. Antud sihtrühma puhul tuleb õpetamismetoodika läbi mõelda ja olla kannatlik, sest edusammud võivad olla minimaalsed. (Ganschow & Schneider, 2006; Sparks jt, 2003; Valk, s.a) Võõrkeelte õppimisel esinevaid raskusi on maailmas uuritud 1970. aastatest (DiFino & Lombardino, 2004). Hariduslike erivajadustega õppijate õpetamise valdkonnas peetakse üheks juhtriigiks Suurbritanniat. Suurbritannia haridusteadlase Peter Westwoodi kompleksset kohendamise mudelit saab edukalt kasutada ka võõrkeelte õpetamisel (Westwood, 2007).

Artikli aluseks olevas bakalaureusetöös selgitati välja, kuidas on võimalik kohendada õppetööd õpiraskustega õpilastele inglise keele õpetamisel.

Uurimisküsimusi oli kolm:

- Missuguseid kohandusi vajavad õpiraskustega õpilased inglise keele õppimisel?
- Missugused kohandamisvõtted toetavad õpiraskustega õpilast?
- Missugused kohandamisvõtted on tavaklassis rakendatavad?

TEOREETILINE RAAMISTIK

„Õpiraskused“ (ingl *learning difficulties*) on koondtermin erinevatest omavahel põimunud raskustest, mida kirjeldatakse riigiti erinevalt (Farell, 2008, viidanud Varik-Maasik, 2015). Termin viitab lugemis-, kirjutamis- ja arvutamiskõhmetele, mille kohta Eestis ja Euroopas on käibel termin „spetsiifilised õpiraskused“ ja mida RHK-10 kirjeldab kui õpivilumuse spetsiifilist häiret (RHK-10...). Õpiraskustega õpilased kuuluvad Eesti haridusseadustiku järgi hariduslike erivajadustega õpilaste hulka (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010), kelle osakaal Eestis kasvab (Räis jt, 2016).

„Kohandamine“ on „Hariduse ja kasvatus sõnaraamatu“ (2014) järgi lihtsustavate muudatuste tegemine, olles sünonüüm terminiga „adapteerimine“ ning lähedane mõistetega „diferentseerimine“ ja „individualiseerimine“.

Kohandamismeetoditest sobivad õpiraskustega õpilastele üldised õppekava sisu, tunni tegevuste, õppematerjalide, õpiväljundite, õpikeskkonna, õpetamismeetodite, tulemuste testimise ja hindamise kohandamise meetodid, mida soovitatakse erialakirjanduses ja mis on fikseeritud ka *Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses* (2010). Arvestama peab õppija võimekuse astet, eelteadmisi ja eelistusi kohandamisvõtete suhtes ning toetuma pigem õppija tugevustele, mitte nõrkustele. (Friend, 2011; Scanlon & Baker, 2012; Westwood, 2007; Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010.)

Õpiraskustega õpilastele ei sobi mitmete uurimuste põhjal kommunikatiivne keeleõpetus, kus õpitakse nähtu ja kuuldu põhjal, kus keelestruktuure ei selgitata ja suheldakse ainult sihtkeeles. Keelestruktuure soovitatakse õpetada õpetajakeskselt, lihtsamalt keerulisemale minnes, erinevaid meeli kasutades, palju korrates, struktureerides, keelenähtusi analüüsides ja õppijal oma sõnadega seletada lastes. (Ganschow & Schneider 2006; Duvall, 2006; Kontor jt, 2013; Rosenshine, 2012; Scanlon & Baker, 2012; Sparks & Miller, 2000; Westwood, 2007.) Teismeeas õpilased ei taha lihtsamaid õppematerjale, teistsuguseid ülesandeid ega hindamist, kartes eristumist eakaaslastest. Teistega samade õppematerjalide, ülesannete ja hindamiskriteeriumite puhul võetakse abi üldiselt vastu. (Nelson, Jayanthi, Epstein & Bursuck, 2000; Westwood, 2007.)

Peter Westwood (2007) soovitab kasutada lihtsalt välja töötavaid ja rakendatavaid kohandusi, teha tavalisi ülesandeid ja tegevusi ning võtta üks printsiip korraga, hoiatades seejuures, et kohandamine ei ole üksnes spetsiaalselt ettevalmistatud töölehed. Tema hinnangul sobivad hariduslike erivajadustega õpilaste toetamiseks rakendatavad meetodid hästi kõikidele õppijatele.

METOODIKA JA VALIM

Uurimistöö viidi läbi kvalitatiivse uurimusena. Töös kasutati sihipärast valimit, millesse määrati 22 ühe Järvamaa kooli 15-16-aastast õpilast. 17 neist oli eakohase arenguga ja viiel on õpiraskused. Uurimuse läbiviimise hetkel oli uuritavatele õpilastele määratud õpiabirühm matemaatikas, õpetajate hinnangul vajasisid nad õpituge ka keelega seotud ainetes. Inglise keele õpetaja hinnangul, kes oli ühtlasi ka uurimuse läbiviija, olid kõigil viiel õpilasel raskused võõrkeele õppimisel.

Andmete kogumiseks kasutati grüpiintervjuudest ja osalusvaatlusest koosnevat kombineeritud meetodit. Grüpiintervjuudes uuriti õpiraskustega õpilaste kogemusi inglise keele õppimisel ja tagasisidet kohandustele. Üheksas inglise keele tunnis toimunud osalusvaatluses uuriti järgmiste kohandamisvõtete toimimist kaasavas klassiruumis: multisensoorne õpetamine, juhendi täiendav selgitamine, individuaalne juhendamine ja tagasiside andmine, paaristöö, abivahendite kasutamine, kohandamine tööjuhendites, iseseisvates ja hindelistes töödes, lugemis- ja kirjutamisülesannetes, võtted meelespidamise toetamiseks ja keelestruktuuride õppimiseks.

Vaatlusandmed fikseeriti vaatluslehtedel, kuhu lisaks kasutatud kohandamisvõtetele fikseeriti ka tunni kuupäev, teema, tähelepanekud õpiraskustega õpilaste reaktsiooni kohta kohandustele ja ülejäänud klassi käitumise kohta. Andmetöötamiseks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi.

TULEMUSED

Suurt osa plaanitud kohandamisvõtetest oli vaatlusperioodi vältel võimalik vähemalt ühel korral kasutada ja selle põhjal saab väita, et teoreetilises osas käsitletud kohandamisvõttemõtted on praktikas vähemalt osaliselt rakendatavad.

Kõige paremini toimisid individuaalne juhendamine ja paaristöö, mis läbi viidud uurimuse põhjal toetavad kõiki õpilasi. Individuaalset juhendamist peetakse üheks põhiliseks kohandusvõtteks ka P. Westwoodi (2007) töödes ja Eesti kohandamispraktikas (Kontor, 2013). Suures klassis on individuaalne juhendamine siiski problemaatiline. Käesolevas uurimuses jõudis õpetaja kõigi 22 õpilasega suhelda ainult kolmes tunnis. Paaristööd kasutati erinevate ülesannete lahendamisel ja õppijad pidasid seda tõhusaks õppimisviisiks. Eakohaselt arenenud klassikaaslased olid meelsasti nõus õpiraskustega õppijat aitama.

Mõneti üllatuslik oli õpetajakeskse õpetamise positiivne mõju grammatika õpetamisel. Näiteks tingiv kõneviis õpetati pärast ebaõnnestunud kontrolltööd algusest peale uuesti üle. Õpetaja selgitas teemat paljude näidetega, andis palju harjutusmaterjali ja laskis õpilastel reegli sõnastada. Nagu selgus tagasisidest, sai seeläbi teema selgemaks. Tulemus kinnitab erialakirjanduses antud soovitusi, et eriti keelestruktuuride õpetamisel ei tohiks õpetajakeskset õpetamist ära põlata (Sparks & Miller, 2000; Ganschow & Schneider 2006; Duvall 2006; DiFino & Lombardino 2004).

Uurimuse põhjal võib väita, et suurt osa erialakirjanduses soovitatud kohandamisvõtteid saab rakendada tavaklassis ja need toetavad ka eakohaselt arenenud õpilast. Võtted peavad olema lihtsalt kasutatavad ja õpetajasõbralikud ning sobima klassi rutiini (Duvall, 2006; Scanlon & Baker, 2012; Westwood, 2007). Samas tuleb läbiviidud uurimuse põhjal tõdeda, et hariduslike erivajadustega õpilaste tavatundidesse kaasamine on keerukas (Westwood, 2007; Scanlon & Baker, 2012). Selgus, et nad pigem ei küsi ise abi ega osale rühmatöös, sest kardavad kaasõpilaste silmis rumalana paista. Ka pole õpilased harjunud ise otsustama, kuidas nad õppida tahaksid. Õpetaja peaks kindlasti arvestama asjaoluga, et õpiraskustega õpilane tunneb ennast tavaklassis ebakindlalt ja läbi mõtlema selle, kuidas kohandamisvõtteid pakkuda.

9. klassi määramine valimiks oli samuti suur väljakutse, kuna selles vanuses ilmneb palju õppetööd takistavaid tegureid. Läbiviidud uuringu puhul ilmsid mõned piiravad tegurid, nagu liiga lühike katse aeg ning liiga väike valim, mistõttu ei saa teha põhjanevaid järeldusi.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärk oli välja selgitada, kuidas on inglise keele õpetamisel võimalik kohandada õppetööd õpiraskustega õpilastele.

Uurimuses selgus, et õpiraskustega õpilastele võõrkeelte õpetamisel sobivad üldised, see tähendab mitte spetsiaalselt võõrkeelte õpetamiseks rakendatavad kohandamise meetodid. Võtted toetavad ka eakohaselt arenenud õppijat tavaklassi tingimustes, kuigi eriti suuremas klassis võib esineda takistus kohanduste rakendamisel. Kõige rohkem kasutati individuaalset juhendamist ja paaristööd, kuigi kõiki õpilasi ei jõutud igas tunnis individuaalselt juhendada. Töö autor on positiivne kõikide võtete rakendatavuse suhtes, kuna need põhinevad tunnustatud autorite uurimustel, on lihtsalt rakendatavad, tavalised ja õpetajasõbralikud. Siit peaks leidma iga õpilase puhul toimiva võtte.

Uurimuse alguses sätestatud uurimisküsimustele leiti vastused ja eesmärk sai täidetud, aga üldiselt on õpiraskustega õppijate toetamisele võõrkeelte õppimisel liiga vähe tähelepanu pööratud. Seda teemat on Eestis vähe uuritud ja teemast kõneldakse liiga vähe. Võõrkeeleõpetajad ise peaksid rohkem õpiraskusi märkama. Näiteks võib olla tegemist õpiraskusega juhul, kui õpilasel on raskusi ka emakeelega, ning sel juhul võiks probleeme tähelepanelikumalt analüüsida. Rohkem võiks hariduslike erivajadustega õpilaste õpetamisel arvestada nende eelteadmistega ja õpetust toetavate asjaoludega. Kindlasti tuleks võimaldada võõrkeeleõpetajale rohkem hariduslike erivajadustega õpilastele mõeldud õppevara.

KIRJANDUS

- DiFino, S. M., Lombardino, L. J. (2004). Language Learning Disabilities: The Ultimate Foreign Language Challenge. – *Foreign Language Annals*, 37(3), 390–400.
- Duvall, E. D. (2006). Including Students with Disabilities in a Foreign Language Class. – *TEACHING Exceptional Children*, 38 (6), 42–48.
- Friend, M. (2011). *Special education: Contemporary Perspectives for School Professionals*. New Jersey: Pearson.
- Ganschow, L., Schneider, E. (2006). *Assisting Students with Foreign Language Learning Difficulties in School*. LD online.
- Hariduse ja kasvatuse sõnaraamat. (2014). Toim. T. Erelt. <http://www.eki.ee/dict/haridus/>
- Kontor, A., Tiirmaa, L., Randma, L., Kuldernknup, E. (2013). *Individuaalne õppekava kui õpilase individuaalse arengu üks tugimeede*. Tallinn: SA Innove. <http://oppekava.innove.ee/individuaalne-oppekava-iok/>
- Nelson, J. S., Jayanthi, M., Epstein, M. H., Bursuck, W. D. (2000). Students preferences for adaptations in classroom testing. – *Remedial and Special Education*, 21, 1, 41–52.
- Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. (2010). – *Riigi Teataja I*, 41, 240. <https://www.riigiteataja.ee/akt/131122015015?leiaKehtiv>
- RHK-10/V – Psüühika- ja käitumishäired (s.a). <http://www.kliinikum.ee/psyhhaatriakliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>
- Rosenshine, B. (2012). Principles of Instruction. Research-Based Strategies That All Teachers Should Know. – *Education Digest*, 78, 3, 30–40.
- Räis, M-L., Kallaste, E., Sandre, S-L. (2016). *Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus: Uuringu lõppraport*. Tallinn: Eesti Rakendusuuringute Keskus CentAR. <http://www.centar.ee/uus/wp-content/uploads/2017/01/P%C3%B5hiraport-final.pdf>
- Scanlon, D., Baker, D. (2012). An Accommodations Model for the Secondary Inclusive Classroom. – *Learning Disability Quarterly*, 35(4), 212–214.
- Sparks, R. L., Miller, K. S. (2000). Teaching a foreign language using multisensory structured language

techniques to at-risk learners: a review. – *Dyslexia*, 6(2), 124–132.

Sparks, R., Philips, L., Javorski, J. (2003). Students classified as LD who petitioned for a fullfilled the college foreign language requirement – are they different?: A replication study. – *Journal of learning disabilities*, 36 (4), 348–362.

Valk, M. (s.a). *Erivajadustega õpilased võorkeeleõppes*. <https://oppekava.innove.ee/erivajadustega-opilased-voorkeeleoppes/>

Varik-Maasik, E. (2015). *Erineva sotsiaalse tagapõhjaga Eesti noorte kirjaoskus*. [Doktoritöö]. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kasvatusteaduste Instituut. <http://www.etera.ee/zoom/4465/view?page=3&p=separate&view=122,1934,1932,520>

Westwood, P. (2007). *Commonsense for children with special Educational Needs*. London & New York: Routledge.

KULTUURI-
LISED
KOMPE-
TENTSIID

MAASTIK SHANSHUI 山水 HIINA VÕIMU JA VAIMU DISKURSUSES:

VAADE LÄBI SONG'I DÜNASTIA KULGEMISÕPETUSE

LANDSCAPE IMAGE IN A MORAL AND POLITICAL DISCOURSE OF THE SONG
DYNASTY CHINA: VIEWED FROM THE PERSPECTIVE OF THE NEO-CONFUCIAN
“TEACHING OF THE WAY”

I koht doktoritööde kategoorias

JEKATERINA KOORT

Artikkel põhineb doktoritööl „Maastik shanshui 山水 Hiina võimu ja vaimu diskursuses: vaade läbi Song'i dünastia kulgemisõpetuse“

TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Artikli aluseks olev doktoriväitekiri vaatleb maastiku (*shanshui* 山水) kontseptsiooni kujunemist Song'i 宋dünastia (960–1279) aegse Hiina maaliteoorias ja -kunstis.

Song'i dünastia ajal tõusis maastikumaal (*shanshui hua* 山水畫)¹ maalikunsti juhtivaks žanriks, põhjustades aktiivset arutlust maastiku olemuse ja tähenduse üle, mis kutsub põhjalikult analüüsima nii maastiku mõiste sisulist poolt kui ka antud perioodil maastiku idee ümbermõtestamise taga olevaid tendentse. Ligi kolme sajandi jooksul, mil Song'i dünastia Hiinat valitses, toimus riigi vaimuelus ja poliitikas palju radikaalseid muutusi, mis peavad tänapäeva kultuurigeograafia teooriate kohaselt kajastuma muu hulgas ka maastiku kujutamises (vt Cosegrove, Daniels 1988), mis omakorda lubab maastikust lähtudes ümber hinnata nende muutuste põhjusi ja tagamaid.

Maastikumaali žanri tõus toimus Hiinas paralleelselt vaimuelus aset leidnud olulise pöördega, mille põhjustasid õpetlaste klassi (*shi ren* 士人) tulek Hiina ühiskondlikule ja poliitilisele areenile ning nende propageeritud ideoloogia – neokonfutsianismi (doktoritöö kontekstis kulgemisõpetuse (*daoxue* 道學)²) võidukäik. Thomas S. Kuhni terminoloogiat kasutades võib öelda, et Song'i dünastia

¹ Määratlus “maastikumaal” osutab siin eelkõige traditsioonilisele maastikužanrile, mis välistab teisi Hiina maaliliike ja vorme, millele võib olla maastiku elemente ja tunnuseid, kuid mis ei kuulu shanshui maaliga samasse kategooriasse, nagu näiteks “linnu-lille” (*huaniao* 花鳥) maal ja selle alaliigid või olmetseene kujutav linnamaastik.

² Kõnealusel doktoriväitekirjas kasutatakse mõistet “neokonfutsianism” enamasti üldisemas tähenduses, osutamaks Tang'i 唐 (618–907) ja Song'i dünastiate valitsemisajal aset leidnud intellektuaalsetele protsessidele, mille käigus Konfutsiuse õpetus tegi läbi ulatusliku ümbermõtestamise protsessi. Mõistet “kulgemisõpetus” ning selle hiinakeelset vastet *daoxue* kasutatakse, viitamaks spetsiifiliselt Song'i dünastia ajal kujunenud liikumisele, mis kuulub neokonfutsianismi alla, kuid ei välista ka mõtlejaid, kes otseselt ei kuulunud kulgemisõpetlaste gruppi, kuid olid kaudselt sellega seotud.

alguses toimus Hiinas “*Gestalt*’i nihe” ehk nagu Peter Burke seda sõnastab – intellektuaalne revolutsioon (Burke 2006: 186). Kuigi antud protsess Hiina vaimuelus võttis aega mitusada aastat, langes selle kulminatsioon 11. sajandile. Just siis võrsus õpetlasametnike ringkondadest kulgemisõpetlaste grupp, mis hakkas aktiivselt osalema riigi poliitika kujundamises ning avaldas märkimisväärset mõju Song’i dünastia Hiina ja laiemas laastus kogu Hiina kultuuriruumi intellektuaalse traditsiooni arengule. *Daoxue* teoreetikud keskendusid eelkõige individuaaleetika küsimustele, ent vastavalt ajastu vaimule olid veendunud, et aeg on küps uue korra loomiseks, mis põhineks senisest erineval teadmise, tähenduse ja tegevuse alusel ning tooks kaasa varasematest dünastiatest parema ühiskonna (Bol 2008: 7). Vaatamata mõningatele põhimõttelistele lahkarvamustele ühendas kulgemisõpetlastest mõtlejaid veendumus, et impeeriumi õitsengu allikas ja turvalisuse garant on traditsioonilised väärtused, mis leiduvad Konfutsiuse klassikalistes teostes nende algupärases tähenduses (Ng, Wang 2005: 150). Samas, sõltumata mõtlejate püüdlustest “puhastada” klassikaline varamu kõrvalistest, sellest hiljem välja kasvanud võsunditest, toimus Konfutsiuse õpetuse taaselustamine kõnealusel ajajärgul taoismi ja budismi mõju all ning viis selle olulisel määral riigiküsimustele orienteeritud maailmavaate ajapikku uuele metafüüsilisele tasandile. Õpetlaste ideoloogia mõjul tekkisid järk-järgult ka maastiku mõiste juurde uued tähendused, mis tingisid uutmoodi suhtumise loodusesse ja selle kujutamisse.

Mainitud arenguid Song’i dünastia aegse maastikumaali kujunemisprotsessis võib kokku võtta Denis Cosgrove’i väitega, et “iga uus sotsiaalmajanduslik formatsioon kujundab endale omaenda sümbolite ja tähendustega maastiku ning üritab eelmise formatsiooni jälgi maastikust kustutada” (Kaljundi, Sooväli-Sepping 2014: 22). Doktoritöö toob maastikumaalide ja nende teoreetiliste käsitluste põhjal välja selle protsessi erinevaid aspekte Song’i dünastia aegses Hiinas ning määratleb peamised tegurid, mis mõjutasid ajastu võimu ja vaimu diskursust ning võisid panna inimesi ümbritsevat keskkonda uutmoodi nägema ja hindama.

NÄIDE TEOSTATUD TEKSTIANALÜÜSIST

Õpetlasametnike kasvavale poliitilisele mõjuvõimule osutab muu hulgas Hiina maalikunstniku ja -teoreetiku Jing Hao 荆浩 (ca 855-915) traktaadis “Ülestähendusi pintsli meetodist” (*Bifa ji* 筆法記) käsitletav “sarnase” ja “tõelise” vastandus, millega luuakse pinnas Hiina maaliteoorias domineerivale jaotusele õukonna- ja õpetlaskunstiks, mis muu hulgas peegeldab haritlaste argumente mainitud poliitilises konkurentsis.

Jing Hao käsitluses hakkas sarnasuse taotlemine maastikukujutise loomisel seostuma õukondlaste dekoratiivsusesse kalduva kunstimaitsuga; sellele vastandati haritlastele meelepärast maastikumaali, mis pidi kirjelduste järgi mõjuma sama tõesena kui päris loodus.

Sarnase ja tõelise suhet seletab kõige paremini lahti järgmine dialoog traktaadi minategelase ja erak-targa vahel (Jing 1957: 605):

曰：“畫者，華也。但貴似得真，豈此撓矣。”

叟曰：“不然。畫者，畫也。度物象而取其真。物之華，取其華；物之實，取其實。不可執華爲實。若不知術，苟似，可也；圖真，不可及也。”

Mina ütlesin: “Maal (*hua*) tähendab toredust (*hua*). Selle järgi, sarnasust väärtustades, saavutad tõelise. Kes saab selles [lihtsas tões] kahelda?” Vanamees kostis: “Ei ole nii. Maal (*hua*) tähendab

kindlaks määramist (*hua*).³ Kui tahad mõõta asjade [füüsilist] kujundit (*xiang*) ja tabada nende tõelist (*zhen*) [loomust], siis [püüa] ammutada asjade toredust nende toredusest ja asjade ehedust nende ehedusest. Sa ei saa võtta toredust ja öelda, et see on ehe. Kui sa ei tunnista seda põhimõtet, siis võid sa tabada sarnasust, kuid tõeliseni sa ei küüni.”

Traktaadi minategelane, kes esialgu peab visuaalse efekti – toreduse (*hua* 華) –saavutamist maalija põhieesmärgiks, esindab levinud, ent Jing Hao meelest selgelt ekslikku seisukohta.

Mõiste “kujund” (*xiang* 象) on *Bifa ji*’s üks kesksemaid: selle abil püütakse anda definitsiooni autentse aspektile – “tõeline” (*zhen* 真). Niiviisi on kujund see, mille abil on võimalik mõõta, kas maalitud maastik on sama tõeline kui tegelik loodusmaastik või on ta sellega üksnes sarnane (*shi* 似). Kujundil endal on Jing Hao järgi kaks aspekti: toredus *hua*, mis on silmaga hoomatav, ja ehedus (*shi* 實), mida saab üksnes meelega tasandil läbi tunnetada. Jing Hao peab mõlemat aspekti oluliseks, kuid toob selgelt välja, et toredus ilma eheduseta ei tee maali “tõeliseks”. A. C. Grahami järgi ei ole *xiang* niipalju piiritletud kujutis, kuipalju struktuur ehk terve tähenduste süsteem, sest filosoofilise mõtte varajasel etapil tähistas mõiste *xiang* kõiki neid objekte ja nähtusi, millest inimesed ammutasid ideid (Graham 1989: 362). *Bifa ji* autorile on “kujund” äärmiselt oluline, sest selle kaudu avalduvad ka maalija eetilised tõekspidamised, mis ilmnevad küll vaid juhul, kui maalijal õnnestub tabada ja edasi anda mitte üksnes objekti kuju, vaid ka muid talle loomumaiseid aspekte, mida ei pruugi silmaga näha olla.

Sarnase ja tõelise dihhotoomia ei põhine mitte niipalju välimise ja sisemise vastandusel, nagu võib esmapilgul tunduda, vaid on pigem seostatav tasanditega, mida Margus Ott nimetas, pidades silmas Gilles Deleuze’i aktuaalsust ja virtuaalsust (vt Deleuze 1968), vastavalt käesoluks ja väesoluks (Ott 2015: 51). Lihtsustatult määratledes on käesolu seostusviis, mille osad ja protsessid on üksteise kõrval ja järel, ning väesolu puhul elemendid läbistavad üksteist (vt Ott 2016). Jing Hao järgi saab “tõeline” maalis sündida vaid ühendusest ülejäänud maailmaga, mistõttu maastikumaalijalt eeldatakse kuulumist “üleüldisesse intensiivsesse läbikäimisvõrgustikku” (*ibid*).

KOKKUVÕTE

Eesolev tekstinäide on üks paljudest doktoritöös välja toodud aspektidest, mis kinnitavad, et maastik kui kultuurilise muutuse indikaator ei ole kõigest tekst, mida saab lugeda, vaid seda võib vaadelda kui omamoodi lahinguvälja, kus tähendused mitte ei ole lõplikult kinnistunud, vaid võistlevad omavahel pealejäämise nimel.

Doktoritöös teostatud tekstianalüüs näitab, et Song’i dünastia ajal joonistusid tõepoolest välja kaks tendentsi looduskeskkonna kujutamises. Üht iseloomustab kaldumus tehnilise täpsuse ja viimistletuse poole ning püüdi läbi perfektse teostuse tabada maailma universaalset struktuuri ja toimemehhanisme. Selles strateegias on tugevam seos keisriõukonna juures viljeletud maastikukunstiga. Teine tendents on seotud neokonfutsianistliku ideoloogia küpsemise ja laiema levikuga Hiina ühiskonnas. Sellele strateegiale on iseloomulik tugevam seos kalligraafia ja luulega, isiklik ja vahetu suhe kujutatavasse ning soov jätta maastik lahtiseks ja lõpetamata, vältimaks piiride kehtestamist ja lõplike lahenduste pakkumist, millest kasvas välja kaudne, vihjav õpetlaste maalistiil.

³ Siin on tegemist sõnamänguga. Nii minategelase väide kui ka vanamehe vastus sellele kõlavad siin kasutatud homonüümide tõttu ühtemoodi *hua zhe hua ye*, kuid nende tähendus on erinev, kuna öeldistäitena kasutatud mõisted ei ole samad. Aluse ja öeldistäite rollis olevad sõnad häälduvad mõlemas fraasis *hua*, mis kõlab nagu kordus ja lisab mängulisust veel juurde. Niiviisi esimesel juhul on fraas (*huà zhě huà yě* 畫者華也) tõlgitud “maal (*hua*) tähendab toredust (*hua*)” ja teisel juhul (*huà zhě huà yě* 畫者畫也) on tõlgitud “maal (*hua*) tähendab kindlaks määramist (*hua*)”, kus üks ja sama mõiste *hua* 畫 esineb kahes eri tähenduses – “maal” ja “kindlaks määrama”.

KIRJANDUS

- Bol, P. K. (2008). *Neo-Confucianism in History*. Cambridge and London: Harvard University Asia Center, Harvard University Press.
- Burke, P. (2006). Mentaliteedi ajaloo tugevused ja nõrkused. – *Kultuuride kohtumine: Esseid uuest kultuuriajaloost*. Tlk. A. Väljataga. Tallinn: Varrak, 171–191.
- Cosgrove, D. E., Daniels, S. (Eds). (1988). *The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deleuze, G. (1968). *Différence et répétition*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Graham, A. C. (1989). *Disputers of the Tao: Philosophical Argument in Ancient China*. La Salle: Open Court Publishing.
- Jing Hao 1957 = 荆浩. 筆法記 [Ülestähendusi pintsli meetodist]. – Yu Jianhua 俞劍華 (koost). *Zhongguo gudai hualun leibian* 中國古代畫論類編 [Vana-Hiina maaliteooria kogu]. Taipei: Renmin meishu gongbanshe 台北：人民美術出版社, 605–615.
- Kaljundi, L., Sooväli-Sepping, H. (2014). Sissejuhatus: Eesti maastiku ja mälu uurimise rajajooni. – *Maastik ja mälu: Pärandiloome arengujooni Eestis*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 7–36.
- Ng, On-Cho, Wang, E. Q. (2005). *Mirroring the Past: The Writing and Use of History in Imperial China*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Ott, M. (2015). *Vägi: Väekirjad 1*. Bibliotheca Controversiarum. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Ott, M. (2016). *Intensiivne-interaktsioon*. Motlus blogspot: <https://sites.google.com/site/motlus/intensiivne-interaktsioon>, 03.03.2018.

РАЗГРАНИЧЕНИЕ
**ВВОДНЫХ И
ВСТАВНЫХ**
КОНСТРУКЦИЙ:

ОТ ТЕОРИИ И ОПИСАНИЯ К
ПРАКТИКЕ И НОРМИРОВАНИЮ

SISESTUS- JA VAHEKONSTRUKTSIOONIDE ERISTAMINE VENE KEELES:
TEORIAST JA KIRJELDAMISEST PRAKTIKA JA REEGLISTAMISENI

DIFFERENTIATION OF PATENTHETICAL AND INSERT CONCTRUCONS
IN THE RUSSIAN LANGUAGE: FROM THEORY AND DESCRIPTION
TO PRACTICE AND STANDARDIZATION

I koht magistritööde kategoorias

*ЕКАТЕРИНА БАТРАКОВА/
EKATERINA BATRAKOVA*

Изменения в языковой системе – как очевидные, так и почти незаметные – происходят постоянно на различных уровнях: изменяется произношение слов и их правописание, изменяется и лексический состав языка – часть слов уходит из употребления, в то же время появляются и новые лексические единицы. Поскольку синтаксический строй языка также претерпевает изменения, могут появляться новые грамматические категории. Хотя, например, уже в «Российской грамматике Михаила Ломоносова» (Ломоносов 1757) отмечался отличный от привычного характер структуры предложений со вставками (где они таковыми напрямую не назывались) – без союза и порядочного сочинения, многие исследователи долгое время не выделяли вставные конструкции в качестве самостоятельной единицы, а относили их к вводным элементам (так, еще в XX веке против выделения вставных элементов как отдельной грамматической категории были С. И. Абакумов (Абакумов 1954), А. Г. Руднев (Руднев 1959) и др.).

С другой стороны, несмотря на то, что оба явления – вводные и вставные конструкции – нарушают при их включении в основное предложение интонационное и синтаксическое единство, выражают некоторую дополнительную информацию, в том числе могут выражать отношение говорящего (пишущего) – субъективную модальность, ряд исследователей (напр., Акимова, Вяткина 2009, Бабайцева 2008, Перфильева 1994, Прияткина 1990) считает целесообразным выделять вставки в качестве самостоятельной категории ввиду их а) более широкого (по сравнению с вводными) спектра выражаемой информации; б) нетипизированности способов выражения (так, например, в словарях-справочниках приводятся списки вводных слов, сочетаний и предложений, см. Пахомов 2012; Остроумова, Фрамполь 2009); в) закреплённой позиции в предложении (не могут находиться в препозиции); г) иного пунктуационного оформления, связанного в свою очередь с перечисленными выше чертами. Разные взгляды исследователей на данное синтаксическое явление подтверждают зыбкость его положения в системе русского языка. В ещё более неустойчивом положении оказываются т.н. пограничные случаи, когда вставная конструкция сближается со смежными явлениями – вводными и придаточными предложениями.

Неоднозначность этого явления обуславливает актуальность проведения его подробного анализа: в рамках объекта настоящего исследования – пунктуационного аспекта функционирования вставных элементов – особенное внимание уделяется возможным границам таких явлений и их пунктуационному оформлению.

Целью магистерской работы было прийти к практическим рекомендациям через описание и анализ теоретического материала. Для достижения цели были поставлены следующие задачи: 1) проследить историю изучения вводных и вставных конструкций; 2) найти в учебной и справочной литературе доступный материал о вводных и вставных конструкциях – что включают в себя эти синтаксические явления, каковы особенности их функционирования и пунктуационного оформления – и проанализировать существующие способы кодификации исследуемых синтаксических явлений; 3) рассмотреть допустимые варианты пунктуационного оформления исследуемых конструкций, а также возможные отклонения от нормы; 4) при помощи лингвистического эксперимента проверить и проанализировать, воспринимаются ли носителями русского языка вставные конструкции и каким образом они выделяют их на письме; 5) сравнить результаты эксперимента с существующей кодификацией и в случае несоответствия предложить альтернативную формулировку правила.

Итак, опираясь на поставленные задачи, мы определили направление и этапы работы. Нами был изучен и проанализирован теоретический материал по теме вводных и вставных конструкций – история их выделения, синтаксическая специфика и особенности пунктуационного оформления. Подробный анализ теоретического материала нам нужен был для анализа результатов лингвистического эксперимента, который был проведен нами в рамках акции «Русский по субботам», проходившей в Таллинском университете. Его целью было проверить и проанализировать, воспринимают ли носители языка вставные конструкции и какие знаки препинания они используют для их выделения. Следует подчеркнуть, что нашей целью было не оценить верность/неверность пунктуационных решений респондентов (потому что нет единственного верного варианта выделения), а проанализировать их выбор.

Респондентам предлагалось написать небольшой диктант на классические орфо- и пунктограммы (чтобы при его помощи оценить общую грамотность и компетенцию респондентов) и расставить недостающие знаки препинания в 15 предложениях с вводными и вставными конструкциями, в которых для чистоты эксперимента были убраны знаки препинания за исключением конечной точки. Также респондентам предлагалось указать свой возраст, пол и уровень образования, уточняя направление при выборе варианта «высшее».

Всего было получено 174 ответа. Средний возраст респондента – 53 года (от 12 до 84 лет). Среди указавших пол – 145 женщин и 26 мужчин.

Мы разделили работы респондентов на две группы по уровню грамотности с границей 4 орфографических и пунктуационных ошибки в сумме. Таким образом, в первой выборке оказалось 69 работ. Мы исключили из выборки еще 25 работ, в которых респонденты использовали при выполнении задания только запятые, поскольку большинство исследователей считает, что вставки следует выделять парными тире или скобками. На данном этапе выборка составила 44 работы.

Однако среди ответов, авторы которых допустили больше 4 ошибок в диктанте, оказалось 25 работ, где при расстановке знаков препинания респонденты использовали помимо запятых также тире и скобки, поэтому мы решили их тоже проанализировать.

Проведенный эксперимент показал, что лучше воспринимаются вставные конструкции с субъективно-модальным значением, при включении которых ярче проявляется нелинейность повествования, и большие трудности вызывают вставные конструкции, сближающиеся с вводными и придаточными. Можно предположить, что выделение вставок, сближающихся с придаточными предложениями можно отнести к авторской пунктуации (см. подробнее: Розенталь 2002: 243), поскольку при написании текста автор ранжировал информацию в соответствии со своей идеей, помещая менее важную, по его мнению, в скобки или тире. Так, вставку определяет не читатель или пишущий диктант/тест, а автор текста: выделение части текста в качестве вставного элемента – субъективно авторское решение.

Ввиду отсутствия в справочной литературе указаний насчет использования какого-то определенного знака препинания в таких случаях, когда вставка представлена вводным или придаточным предложением, нами был предложен следующий комментарий: при заметно выраженном нарушении линейности повествования использовать двойное тире или скобки; в остальных же случаях, когда нет явно выраженного нарушения синтагматики предложения и сложно оценить степень важности информации, содержащейся во включаемом предложении, использовать для выделения запятые.

Результаты настоящего исследования показывают необходимость составления новой академической грамматики, т.к. Русская грамматика (1980) (АГ-80), на базе которой пишутся справочники и учебники, уже не выполняет свои функции, в частности требуется пересмотреть разделы, посвященные вводным и вставным элементам, и в том числе правила их пунктуационного оформления.

ЛИТЕРАТУРА

Абакумов С. И. (1954). Методика пунктуации. М.: Учпедгиз. 117 с.

АГ-80 = Русская грамматика 1980. Т. II. Репринтное издание. – М. 2005.

Акимова Г. Н., Вяткина С. В. и др. (2009). Синтаксис современного русского языка. Под ред. С. В. Вяткиной. СПб.: СПбГУ, М.: Академия.

Бабайцева В. В. и др. (2008). Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц. В 2 ч. Ч. 2. М.: Академия.

Ломоносов М. В. (1757). Российская грамматика Михайла Ломоносова. СПб: Тип. Императорской академии наук.

Остроумова О. А., Фрамполь О. Д. (2009). Трудности русской пунктуации. Словарь вводных слов, сочетаний и предложений. М.: Изд-во СГУ.

Пахомов В. М. (2012). Трудные случаи русской пунктуации: словарь-справочник. М.: Эксмо.

Перфильева Н. П. (1994). Семантико-прагматические потенции вставок. – Языковая личность: проблемы выбора и интерпретации знака в тексте.

Прияткина А. Ф. (1990). Русский язык: Синтаксис осложненного предложения. М.: Высшая школа.

Розенталь Д. Э. (2012). Справочник по русскому языку: правописание, произношение, литературное редактирование. М.: Айрис-пресс.

Руднев А. Г. (1959). Синтаксис осложненного предложения. М.: Учпедгиз.

ERWERBSSEQUENZ IN DER *FREMDSPRACHE DEUTSCH.*

GRAMMATISCHE PHÄNOMENE IN DER LERNERSPRACHE BEI ESTNISCHEN DEUTSCHLERNENDEN

JÄRGNEVUS SAKSA KEELE OMANDAMISEL VÕORKEELENA. GRAMMATILISED
STRUKTUURID EESTI KOOLIDE SAKSA KEELE ÕPPIJATE VAHEKEELES

SEQUENCE IN ACQUISITION OF GERMAN AS A FOREIGN LANGUAGE.
GRAMMATICAL PHENOMENA OF INTERLANGUAGE STRUCTURES AMONG
ESTONIAN GERMAN LEARNERS

II koht magistritööde kategoorias

MARIN JÄNES

Artikkel põhineb magistritööl „Erwerbssequenz in der Fremdsprache Deutsch. Grammatische Phänomene in der Lernersprache bei estnischen Deutschlernenden“

SISSEJUHATUS

Võõrkeele omandamise reeglipärasuste leidmiseks on püstitatud arvukalt, osalt üksteist täiendavaid, osalt vastakaid hüpoteese. Neid kõiki ühendab arusaam, et lisaks konkreetsest õppijast sõltuvatele erisustele toimub võõrkeele omandamine universaalsete mustrite järgi. Põhjalikumalt on uuritud võõrkeele grammatika omandamist – nii angloameerika (Gunniewiek 2000: 11) kui ka saksa (Grießhaber 2013a, 2013b; Fekete 2016) võõrkeele didaktika valdkonnas on tehtud mitmeid põhjalikke uurimusi, mis lähtuvad hüpoteesist, et õppijad omandavad võõrkeele grammatilisi struktuure kindlas kronoloogilises järjestuses. Hüpoteesi kohaselt omandatakse võõrkeelt etapiviisiliselt ja õppija on alles peale ühe etapi omandamist võimeline omandama järgmist. Kasutan läbivalt sõna „omandama“, mitte „õppima“, sest kuigi enamasti räägitakse võõrkeele kontekstis õppimisest ja teise keele puhul omandamisest, ei ole kindel, et need protsessid oleksid põhimõtteliselt erinevad (Oksaar 2003: 15) ning tõenäoliselt on sarnasusi nende kahe protsessi vahel rohkem kui erinevusi (Diehl *et al.* 2000: 360). Lisaks loob „õppimine“ kujutluse, et kõike, mida õpetatakse, ka õpitakse, ja kõike, mida on õpitud, osatakse kasutada ka väljaspool õppesituatsiooni. Mitmed uuringud (Bleyhl 2005: 54; Aguado 2012: 7) näitavad aga, et nii see ei ole. Artikli aluseks oleva võõrkeele grammatiliste struktuuride omandamise järgnevuse hüpoteesi kohaselt toimub grammatiliste struktuuride

omandamine autonoomsete etappidena, mida ei ole võimalik väliselt (nt õpetamisega) peaaegu üldse mõjutada, ja erinevused õppijate vahel seisnevad vaid omandamise kiiruses. Siiski puudub uurijate seas üksmeel etappide iseloomu ja nende järjekorra osas.

GRAMMATILISTE STRUKTUURIDE OMANDAMISE JÄRGNEVUS VÕÖRKEELE OMANDAMISEL

Võõrkeele grammatika omandamise järgnevuse uurimise aluseks on kolm n-ö klassikalist hüpoteesi – Lado (1981) ema- ja võõrkeele kõrvutamisele keskenduv kontrastiivne hüpotees, Dulay ja Burti (1974) generatiivse grammatika teooriast lähtuv universaalseid kognitiivseid printsiipe rõhutav identsuse hüpotees ning Selinkeri (1972) neid kahte ühendav ja täiendav võõrkeele omandamise etapilisust ja spetsiifilise keelesüsteemi väljakujunemist esile tõstev vahekeele hüpotees – ning nende mitmed edasiarendused. Viimastest võib üheks olulisemaks pidada Pienemanni (1998: 4) töödeldavushüpoteesi, mille kohaselt omandab õpilane ainult need grammatilised struktuurid, mida ta on võimeline sel hetkel töötlemas. Mõõda ei saa vaadata ka de Boti, Lowie ja Verspooi dünaamilise süsteemiteooria mudelist (Fekete 2016: 33–34) ning Krasheni (1982: 10–32) jälgimisteooria loomuliku järjestuse, jälgimise ja sisendkeele hüpoteesidest, mis samuti kirjeldavad võõrkeele grammatika omandamise järgnevuse uurimisel olulisi aspekte. Kuivõrd on grammatikat võimalik õpetada ja õppida, käsitleb Pienemanni (1989: 72) hüpotees, mille järgi omandatakse võõrkeele struktuure väliselt mõjutamatus või väga raskelt mõjutatavas järgnevuses – õppija omandab selle, mille omandamiseks ta on psühholingvistiliselt valmis ning õpetamine mõnes muus järjekorras võib anda negatiivse tulemuse. Kuigi kõik nimetatud käsitlused keskenduvad grammatika omandamisele, ei tähenda see grammatika prioriseerimist keeleõppes. Leksikaalse arengu teooria (*Lexical Bootstrapping*) kohaselt on leksikaalne ja grammatiline areng omavahel tihedalt seotud ning sõnavara suurenemine toimub paralleelselt grammatika omandamisega (Fekete 2016: 34). Ka mitme autori (Diehl, Pienemann, Grieshaber jt) uurimused näitavad, et omandatud grammatilistes struktuurides peegeldub õppija üldine keeleline kompetents.

SAKSA KEELE GRAMMATILISTE STRUKTUURIDE OMANDAMISE JÄRGNEVUS

Lähtudes teoreetilistest alustest ja senistest uurimistulemustest, valisin uurimiseks järgnevuse kolmes grammatikavaldkonnas: lausestruktuurid ning nimi- ja tegusõnalised vormid. Andmeid koguti veebruaris ja märtsis 2017 Kadrioru Saksa Gümnaasiumis, kus 4.–10. klassi õpilased kirjutasid saksa keele tunnis igaüks ühe teksti. Antud meetod valiti mitmete teiste grammatiliste struktuuride omandamise järjekorda käsitlevate uurimuste eeskujul, sest vaba kirjutamine jätab õpilastele palju vabadust, kasutamaks just endale sobivaid grammatilisi struktuure. Siinkohal tuleb küll märkida, et selline kirjutamisviis annab lisaks ka võimaluse vältida neid struktuure, mille õigsuses ei olda kindel, mistõttu ei saa tulemuste põhjal välistada, et õppijad oskavad ka keerulisemaid struktuure moodustada (Gunnewiek 2000: 42). Kokku kirjutati 122 teksti, millest valisin analüüsiks juhumeetodil välja 70, s.t 10 teksti igast klassist. Kuna kõigis seitsmes klassis alustati saksa keele õppimist teises klassis, on nende tekstide põhjal võimalik analüüsida, milliseid grammatilisi struktuure kasutavad õpilased erinevates keeleomandamise etappides.

UURIMUSE TULEMUSED

Kuigi sõnajärjestus on saksa keeles üsna vaba, on tegusõnade osas teatud piirangud. Seetõttu vaadeldakse saksa keele kui võõrkeele omandamise järgnevuse uurimustes lausestruktuuride puhul tegusõna asendit lauses. Käesoleva uurimuse tulemusena selgus, et õppijad kasutavad tegusõna esmalt teisel kohal. Sellele järgneb kas finiiitse tegusõna kasutamine teisel kohal koos infiniitse tegusõna kasutamisega lause lõpus (lahutatava eesliitega tegusõnade puhul finiiitse ja infiniitse osa lahutamine samal põhimõttel) või subjekti ja tegusõna inversiooni kasutamine. Neljandaks struktuuriks on kõrvallause finiiitse tegusõna paiknemine lause lõpus. See kinnitab osaliselt uurimuse aluseks olevas teoreetilises kirjanduses esitletud lausestruktuuride omandamise järgnevust.

Nimisõnaliste vormide puhul analüüsisin nende grammatilise soo ja mitmuse moodustamist ning käändesüsteemide kasutust. Soo ja mitmuse moodustamise puhul järgnevust ei ilmnenud. Käändesüsteemide osas selgus, et ka kõige edasijõudnumad õppijad kasutavad kahe käände süsteemi, s.t nominatiivi ja akusatiivi. See tulemus ühtib teoreetilises kirjanduses tooduga selles osas, et kolme ja nelja käände süsteemi kasutamine algab peale kõigi lausestruktuuride omandamist. Tegusõnaliste vormide kasutamise uurimisel keskendusin peamiselt tekstides esinevatele ajavormidele. Kõikide klasside õppijad kasutavad valdavalt olevikku ja kuigi ka nooremates klassides tuleb teiste ajavormide kasutust ette, on kvalitatiivset muudatust märgata alates kaheksandast klassist, mil algab ajavormide funktsionaalne eristamine. Uuringust ei selgu, kas tekstides esineb varem täis- või lihtminevik, mõlema grammatilisel moodustamisel ja sisulisel eristamisel esineb raskusi ka kõige vanemates klassides.

Nii grammatilise soo, mitmuse kui ka ajavormide puhul võib õppimise edenedes märgata ebakorreksete grammatiliste vormide kasutamise kasvu. Selle põhjuseks võib eelkõige tuua asjaolu, et esimeste gruppide õppijad kasutavad peamiselt päheõpitud vorme, kuid edasijõudnumad püstitavad vahekeelseid hüpoteese ja loovad juba omandatud reeglite alusel uusi. See tulemus näitab muu hulgas, kui oluline on, et võõrkeeleõppes ei pöörataks tähelepanu üksnes ebakorreksete grammatiliste vormide parandamisele, vaid ka nende kasutamise põhjustele.

KOKKUVÕTE

Tänapäeva võõrkeele didaktika alastes uurimustes pööratakse suurt tähelepanu käsitusele, mille kohaselt omandatakse grammatilisi struktuure universaalses, välistest mõjutajatest (peaaegu) sõltumatus järjekorras. Uuringu läbiviijale teadaolevalt ei ole Eesti koolide õpilaste hulgas järgnevust saksa keele omandamisel uuritud, kuid samas võiks see anda võõrkeele didaktikasse juurde vajalikku teadmist, mis võimaldaks õpetada ja õppida tulemuslikumalt. Nagu eespool öeldud, ei tähenda grammatiliste struktuuride omandamise järgnevuse uurimine võõrkeele didaktikas grammatikale keskse tähtsuse omistamist, vaid annab infot õppijate üldiste keeleliste oskuste kohta.

Uurimuse käigus ei ilmnenud omandamise järgnevust igas uuritud grammatikavaldkonnas. Ei saa välistada, et õppijate vahekeel erineb mõne grammatilise struktuuri puhul nii oluliselt, et universaalselt homogeenset järgnevust ei esinegi. Lisaks sellele, on ka võimalik, et analüüsitud andmed ei olnud piisavad universaalsete järelduste tegemiseks. Mõlemal juhul oleks vajalik tulemusi longituuduuringuga kontrollida. Mõistmaks seoseid õppijate vahekeeles esinevate struktuuride ja neile õpetatava vahel, vajaks täiendavat analüüsimist ka kasutatavate õpikute ülesehitus.

KIRJANDUS

- Aguado, K. (2012). Progression, Erwerbssequenzen und Chunks. Zur Lehr- und Lernbarkeit von Grammatik im Fremdsprachenunterricht. – *Arbeitskreis Deutsch als Fremdsprache – Deutsch als Zweitsprache in der Schweiz* – Rundbrief, Nr. 64, Lehr- und Lernbarkeit, Teil 2. S. 7–22.
- Bleyhl, W. (2005). Die Defizite des traditionellen Fremdsprachenunterrichts oder: Weshalb ein Paradigmenwechsel, eine Umkehr, im Fremdsprachenunterricht erfolgen muss. – *Fremdsprachen Lehren und Lernen*, Nr. 34. S. 45–64.
- Diehl, E., Christen, H., Leuenberger, S., Pelvat, I., Studer, T. (2000). *Grammatikunterricht: Alles für der Katz? Untersuchungen zum Zweitsprachenerwerb Deutsch*. Tübingen: Niemeyer.
- Dulay, H. C., Burt, M. K. (1974). Natural Sequences in Child Second Language Acquisition. – *Language Learning*, Volume 24, Issue 1, 37–53.
- Fekete, O. (2016). Komplexität und Grammatikalität in der Lernaltersprache: Eine Längsschnittstudie zur Entwicklung von Deutschkenntnissen ungarischer Muttersprachler. – Grießhaber, W., Rehbein, J. (Hrsg). *Mehrsprachigkeit*, Band 42. Münster, New York: Waxmann.
- Grießhaber, W. (2013a). *Die Profilanalyse für Deutsch als Diagnoseinstrument zur Sprachförderung*. https://www.unidue.de/imperia/md/content/prodaz/griesshaber_profilanalyse_deutsch.pdf, 08.03.2017.
- Grießhaber, W. (2013b). *Spracherwerbsprozesse in Erst- und Zweitsprache. Eine Einführung*. Duisburg: Universitätsverlag Rhein-Rhur.
- Gunnewiek, L. K. (2000). *Sequenzen und Konsequenzen: zur Entwicklung niederländischer Lerner im Deutschen als Fremdsprache*. Amsterdam, Atlanta: GA.
- Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Oxford: Pergamon.
- Lado, R. (1981). *Moderner Sprachunterricht. Eine Einführung auf wissenschaftlicher Grundlage*. München: Max Hueber Verlag.
- Oksaar, E. (2003). *Zweitspracherwerb: Wege zur Mehrsprachigkeit und zur interkulturellen Verständigung*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Pienemann, M. (1998). *Language Processing and Second Language Development: Processability Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Pienemann, M. (1989). Is Language Teachable? Psycholinguistic Experiments and Hypotheses. – *Applied Linguistics* 10, 1, 51–79.
- Selinker, L. (1972). Interlanguage. – *IRAL* 10, 209–231.

KESKAEGSETE LINNUSTE UURIMISVÕIMALUSI INTERDISTSIPLINAARSES KONTEKSTIS:

SAKSA ORDU LINNUSED

13. SAJANDI LIIVIMAAL

THE POSSIBILITIES OF INTERDISCIPLINARY RESEARCH ON MEDIEVAL CASTLES:
THE CASTLES OF THE TEUTONIC ORDER IN 13TH CENTURY LIVONIA

II koht magistritööde kategoorias

ARTUR ALAJAAN

Artikkel põhineb magistritööl „Keskaegsete linnuste uurimisvõimalusi interdistsiplinaarses kontekstis: Saksa ordu linnused 13. sajandi Liivimaal“

SISSEJUHATUS

Liivimaa keskaegne arhitektuur ja Saksa ordu linnused kuuluvad Eesti ajaloo- ja kunstiteaduses kõige vanemate ja pikemate traditsioonidega uurimisvaldkondade hulka. Saksa ordu linnuste uurimises on viimastel aastakümnetel Poolas, Saksamaal, Suurbritannias ja ka Vahemere ruumis leidnud aset mitmed murrangud, mis on viinud ordulinnuste funktsioneerimise paremale mõistmisele. Need murrangud on välja kasvanud nn uue kriitilise kunstiajaloo rüpest, mis vaatleb kunstiteost representatsioonina, kuid samas ka rahvusvaheliste visuaalkultuuri uuringute süvenevast interdistsiplinaarsusest ning postkoloniaalsetest uuringutest. Ehkki viimastel kümnenditel on Eesti ja Läti ajaloolaste, kunstiajaloolaste ja arheoloogide sulest ilmunud mitmeid üksikkäsitlusi Liivimaa keskaegsetest linnustest, on Armin Tuulse 1942. aastal ilmunud monumentaalteos „Die Burgen in Estland und Lettland“ (Tuulse, 1942) jätkuvalt aktuaalne, vajades samas hädasti põhjalikku revideerimist ja kooskõlastamist nüüdisaegsete uurimistulemustega.

Artikli aluseks olevas magistritöös on vaatluse alla võetud Saksa ordu Liivimaa haru (*Domus Sanctae Mariae Theotonicorum in Livonia*) linnuseehitus ajavahemikul ordu saabumisest Liivimaale 1237. aastal kuni ordu peakorteri vallutamiseni 1291. aastal Akkoni linnas Jeruusalemma Kuningriigis, s.o perioodil, mil Saksa ordu juhiti Pühalt Maalt ja Läänemere ruumis kestis ristsõda. Uurimuse esmaseks eesmärgiks on püüda lahti mõtestada Liivimaa keskaegsete ordulinnuste senist kuvandit, vaadeldes seda enam kui saja viiekümne aasta pikkuse linnuste uurimise traditsiooni taustal. Teiseks töö eesmärgiks on rakendada nüüdisaegsete linnuseuuringute interdistsiplinaarset lähenemisviisi

Liivimaa 13. sajandi ordulinnuste hetkel küllaltki laialipillutatud allikmaterjalile, avades uusi uurimis- perspektiive ja luues teoreetilise raamistiku Liivimaa keskaegsete linnuste edaspidiseks uurimiseks.

TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Uurimuse struktuuri kujunemisel on olnud teoreetiliseks eeskujuks Ronnie Ellenblumi uurimus „Crusader Castles and Modern Histories“ (Ellenblum, 2007), milles autor on historiograafia ning visuaalsete ja materiaalsete allikate omavahelise kriitilise kõrvutamise ja analüüsi tulemusel mõtes- tanud ümber Püha Maa ristirüütlite asustuse iseloomu, näidates säärase lähenemisviisi viljakust. Tugi- nedes peamiselt maastikuarheoloogilistele uuringutele, on Robert Liddiard (2000) ja Oliver Creighton (Creighton, 2002; Creighton & Higham, 2003) näidanud, et keskaegsete linnuste ning neid ümbritse- vate maastike vahel valitses tihe seos, kusjuures linnusele asukoha valimine oli motiveeritud eelkõige majanduslikult. Kui varemalt oldi arvamusel, et ristirüütlite linnused eksisteerisid pea täielikus isolat- sioonis, ollakse tänapäeval jõudnud arusaamisele, et ristirüütlite linnused olid väga tihedalt seotud kohaliku elanikkonna ja maastiku kujunemisega, funktsioneerides paiguti nagu kindlustatud suur- mõisad või eellinnalised asulad (Ellenblum, 2007).

Saksa ordu Preisimaa haru linnuste uurimises on hiljuti leidnud aset tugev suundumus revisjonistliku tõlgendamisviisi poole, millest tulenevalt on hakatud põhjalikult uurima ordulinnustes väljenduvat ikonograafiat ja Saksa ordu eneserepresentatsiooni (Pospieszny, 2005). Saksa ordu Preisimaa haru linnuseuurijad (Dygo, 2000; Torbus, 2000; Kutzner, 1996 & 2000) on ka tõstatanud küsimuse Prei- simaa keskaegsete ordulinnuste sõjalisest *versus* sümboolsest tähendusest, jõudes järeldusele, et juba preislaste-vastase ristsõja ajal rajatud varajased ordukastellid polnud üksnes militaarrajatised, vaid olid väga tihedalt seotud Preisi orduriigi poliitilise struktuuri väljakujunemisega.

Kirjeldatud uurijate eeskujul on seetõttu ka Liivimaa 13. sajandi orduarhitektuuri analüüsimisel võetud aluseks nüüdisaegne rüütliordude arhitektuuriuuringute printsiip, et ka kõige primitiivsemad vallutusperioodile iseloomulikud ordulinnused omasid sageli sõjalise otstarbe kõrval mitmesuguseid mittesõjalisi funktsioone – representatiivne, administratiivne ja majanduslik (Boas, 2006).

TULEMUSED

Artikli aluseks oleva uurimuse tulemusel õnnestus paremini mõista põhjuseid, miks on linnustest tekkinud traditsiooniliselt tugevalt militariseeritud ja negatiivne kuvand. Sama oluline oli põhjali- kult läbi käia kogu allikate baas 13. sajandi ordulinnuste kohta. Valdavalt puudutas see kirjalikke alli- kaid, kuid paljude linnuste juures oli tehtud ka välitöid, mis on varasemaid seisukohti paiguti ümber lükanud. Süsteemne materjali ülevaade lõi selge pildi praegusest ordulinnuste uurimise seisust ning kujunenud seisukohtade tagamaadest.

Paralleelselt sai tegeldud rahvusvahelise linnuseuurimise historiograafiaga, kus on toimunud just viimasel kümnendil oluline pööre. Seni valdavalt militaarseid objekte on hakatud nägema palju laiemas kontekstis ning mõistetud, miks ja millal varasemad ühekülgsed seisukohad kujunesid. Eesti ja Läti varasemate ordulinnuste uurimises tulid samuti välja teatud mustrid, mis mõjutasid uurimis- tulemusi. Objekte on vaadeldud isoleeritult nii maastikust kui kogu Läänemere regioonis toimuvast, küsimata seejuures, miks ühte või teist tüüpi linnust üldse vaja läks või kuidas see haakus suuremate arengutega.

Uurimuses esitatud allikate ja historiograafia analüüsi tulemusel võib sarnaselt mõningate varasemate

uurijate oletustega (Lange & Alttoa, 1993; Alttoa, 2008) pidada tõenäoliseks, et 13. sajandi vältel ei rajanud mõõgavendade ordu ega ka Saksa ordu Liivimaale ühtegi tornlinnust ja nõndasamuti tuleb äärmiselt küsitavaks pidada ka kõigi teiste nn *Bergfried*-tüüpi tornlinnuste olemasolu 13. sajandi Liivimaal. Allikmaterjali analüüs toetas seejuures ka arusaama, et juba varajased kivist ordulinnused pidid toimima paralleelselt nii ordukloostritena kui ka administratiivsete keskustena, paiknedes sageli oluliste maismaa ja veeteede sõlmpunktides. Saksa ordu poolt sageli just piiriäärsetele aladele rajatud puitlinnuseid kasutati seevastu aga nähtavasti eelkõige ajutiste sõjaliste tugipunktidenä.

Vaadeldes Saksa ordu linnuseid 13. sajandi Liivimaal, oli seejuures võimalik tõmmata mitmeid otse-seid paralleele linnuste arenguga Preisimaal ja ka Pühal Maal. Kombineerides kirjalikke, visuaalseid ja materiaalseid allikaid maastiku-uuringutega ning hoides ühtlasi silme ees regiooniülest konteksti, koorusid välja konkreetseid mustreid, mis andsid aimu linnuste rajajate mentaliteedist ja eesmärkidest. Magistritöö andis panuse Liivimaa keskaegse kindlusarhitektuuri uurimisse, tõendades ühtlasi interdistsiplinaarse uurimismetoodika viljakust ning ka avaraid perspektiive edaspidisteks uuringuteks.

KIRJANDUS

Alttoa, K. (2008). *Armin Tuulse ja Eesti keskaegsed linnused*. Kunstiteaduslikke uurimusi 3, 17, Tallinn: Eesti Kunstiteadlaste Ühing, 14–20.

Boas, A. J. (2006). *Archaeology of the Military Orders: A survey of the urban centers, rural settlement and castles of the Military Orders in the Latin East (c. 1120-1291)*. London: Routledge.

Creighton, O. H., Higham, R. (2003). *Medieval Castles*. Princes Risborough: Shire.

Creighton, O. H. (2002). *Castles and Landscapes*. London: Continuum.

Dygo, M. (2000). Domus und castrum - zur Deutung der Deutschordensburgen in Preußen im Lichte der schriftlichen Quellen. Echte Wehrhaftigkeit oder martialische Wirkung: zur praktischen Funktion und Symbolcharakter von Wehrelementen profaner und sakraler Bauten im Deutschordensland Preußen und im Ostseeraum. – *Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen* 3, Köln, 53–58.

Ellenblum, R. (2007). *Crusader castles and modern histories*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kutzner, M. (1996). Gestalt, Form und ideologischer Sinn der Deutschordensburgen in Preußen. – *Forschungen zu Burgen und Schlössern* 2. München, 199–217.

Kutzner, M. (2000). Herrschaftspropaganda in der Kunst des Deutschen Ordens in Preußen. Echte Wehrhaftigkeit oder martialische Wirkung: zur praktischen Funktion und Symbolcharakter von Wehrelementen profaner und sakraler Bauten im Deutschordensland Preußen und im Ostseeraum. *Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen* 3, Köln, 253–302.

Lange, K., Alttoa, K. (1993). Die Turmburg in Estland. – *Castella Maris Baltici* 1, Stockholm, 117–122.

Liddiard, R. (2000). *Landscapes of Lordship: The Castle and the Countryside in Medieval Norfolk, 1066–1200*, Oxford: BAR British Series 309.

Pospieszny, K. (2005). Die Architektur des Deutschordenshauses in Preußen als Ausdruck- und Herstellungsmittel der Ordensmission und Herrscherpolitik – Selbstbild und Selbstverständnis der geistlichen Ritterorden. Universitas Nicolai Copernici. *Ordines Militares – Colloquia Torunensia Historica*

XIII, Toruń, 227–241.

Torbus, T. (2000). Architektur als Machtdemonstration? Zur Wehrhaftigkeit der Kastelle des Deutschordenslandes Preußen. Echte Wehrhaftigkeit oder martialische Wirkung: zur praktischen Funktion und Symbolcharakter von Wehrelementen profaner und sakraler Bauten im Deutschordensland Preußen und im Ostseeraum. – *Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen* 3, Köln, 59–76.

Tuulse, A. (1942). *Die Burgen in Estland und Lettland*. Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 33, Dorpat: Estnischer Verlag.

EESTI JA SAKSA VÄRVI- JA LÕHNA- SÕNADE

VÕRDLEV ANALÜÜS EMPIIRILISE UURIMUSE VARAL

A COMPARATIVE ANALYSIS OF ESTONIAN AND GERMAN
COLOUR AND SMELL TERMS ON AN EMPIRICAL BASIS

III koht magistr tööde kategoorias

KARIN ZURBUCHEN

Artikkel põhineb magistr tööol „Eesti ja saksa värvi- ja lõhnasõnade võrdlev analüüs empiirilise uurimuse varal“

SISSEJUHATUS

19. sajandil kehtis laialdane arusaam, et on olemas „kõrgema“ tasandi meeled, nagu nägemine ja kuulmine, ning „madalama“ tasandi meeled, nagu kompamis-, maitse- ja lõhnameel. Visuaalset ja akustilist taju seostati teaduse ja tehnoloogilise protsessiga, kujutava kunsti ja kauni heliloominguga. Kolm madalat meelt tähistasid kehalisi naudinguid, millesse suhtuti eelarvamuse ja teatava distantsiga (Köster 2002: 27). Püsis vastandumine intellektuaalsete ja animaalsete meelte vahel (Le Guèrer 2002: 3). Selline hinnanguline, moraalnormidest lähtuv eristamine on kaotanud ammu oma tähtsuse, ent nägemise ja haistmise vahe *taju modaalsuse hierarhias* (Viberg 1984) on muutumatu.

Värvid ja lõhnad ümbritsevad meid kõikjal. Värvide tajume visuaalselt, lõhnu haistmismeele kaudu. Kui värvide nimetamiseks on keeles arvukalt sobivaid võimalusi ja täpseid tähistajaid, siis lõhnade nimetamisel kipume sageli viivitama ja sobiva vaste leidmisel kimpu jääma. Siinse artikli aluseks oleva magistr töö eesmärk on kognitiivsete ja lingvistiliste meetodite abil välja selgitada, missugune on eesti ja saksa keele värvi- ja lõhnasõnavara ning millised on mõlema domeeni sarnasused ja erinevused. Töö autor otsib vastust järgmistele küsimustele:

- Kas ja millised on kahe uuritava domeeni põhisõnad ja millised neist on kõige esilduvad?
- Millised on kahe keele värvisõnade morfoloogilised sarnasused ja erinevused? Mis tüüpi morfoloogilisi värvinimesid esineb ühes ja teises keeles, millised sarnasused ja erinevused siin avalduvad? Kas rohkem on sarnasusi või erinevusi ning milliseid?
- Millised on eesti ja saksa keele kahe domeeni põhi- ja mittepõhisõnade sarnasused ja erinevused ning mida võib sellest järeldada?

TEOREETILINE RAAMISTIK

Lingvistilise kategoriseerimise teooria käsitleb erinevatesse valdkondadesse kuuluvate kategooriate hierarhilisi struktuure (Biggam 2012: 59). Kategoriseerimine hõlmab nii loomulikke (nt inimesed, esemed) kui ka abstraktseid entiteete (nt sündmused, emotsioonid, sotsiaalsed suhted) (Lakoff 1987: 2–3). Abstraktsete entiteetide alla kuuluvad muu hulgas ka värvid. Värvid on oma rikkaliku ja keele-spetsiifilise sõnavaraga kõnekas näide keele arbitraarsusest (Taylor 2003: 5). Värvinimi ei osuta mingile kindlale reaalsele asjale ega peegelda keeleväliseid tajuprotsesse, vaid selle tähendus tuleneb sõna süsteemisest väärtusest (Taylor 2003: 7).

Kategooriate sisemine struktuur on mitmetasandiline, kus eristatakse põhisonu ja mittepõhisonu. Põhisonad on enamasti lühikesed ja morfoloogiliselt lihtsad ning neid iseloomustab sage kasutus keeles. Hierarhilisest põhitasandist allapoole jäävad sõnad ehk mittepõhisonad on liitsõnad või sõnaühendid, mis esinevad koos täiendiga (Taylor 2003: 52). Põhitasandi liikmed on vastava kategooria paremad näited ehk prototüüpsemad kui mittepõhitasandi liikmed.

Põhivärvinime kasutamisel lähtutakse siinses töös Brent Berlini ja Paul Kay vastavast definitsioonist (1969: 5–7). Põhivärvinimi on psühholoogiliselt ja enamasti ka morfoloogiliselt lihtne omasõna, mis kuulub samasse sõnaliiki. Põhivärvinimel on prototüüpse(te) värvinime(de)ga sama grammatiline potentsiaal. Põhivärvinimi osutab põhitaseme värvile ning seda saab kasutada kõigis kontekstides (Sutrop 2002a: 40).

Värve ja lõhnu väljendatakse keeliti erinevalt. Paljudes keeltes on värvide nimetamiseks põhivärvinimed ning värvitoonide ja -nüansside väljendamiseks ühised lingvistilised tavad. Paljudel lõhnadel seevastu nende eriomane nimetus puudub. Ka pole keeles ühiseid väljakujunenud reegleid, kuidas lõhnu kirjeldada. Lõhnade kirjeldamine lähtub isiklikul kogemusel põhinevast hinnangulisusest, kus kõneleja on teadlik keelekogukonna ühiste keelendite vähesusest. Lõhnakirjeldused lahknevad suuresti just seetõttu, et iga inimene tajub lõhna aegruumis erinevalt.

METOODIKA JA VALIM

Empiirilises uurimuses osales kaks valimit: eesti emakeelega ja saksa emakeelega keelejuhid. Valimites oli osalejaid võrdselt, kummaski 20 inimest. Mõlema valimi iga keelejuhiga viidi individuaalselt läbi neljaosaline katse: kaks värvide ja kaks lõhnade nimetamisega seotud katset. Nimeandmiskatses kasutati stiimulitena värvitahvleid, kus tahvlite Color-aid Corporationi värvikoodid näitavad värvi asukohta Wilhelm Ostwaldi (1939) värviruumis. Katse esimene pool hõlmas värvide loetelu- ja nimeandmiskatset. Katse teises pooles koguti andmeid lõhnasõnavara kohta loetelu- ja kirjelduskatse abil. Küsitlused viidi läbi mõlema valimi emakeeles. Tulemuste analüüsimisel lähtuti varasematest samalaadsetest uurimustest (nt Sutrop 1998, 2002 jt; Uusküla 2006, 2007, 2008a, 2008b jt; Rätsep 2011; Majid & Burenhult 2014 jpm).

TULEMUSED

Uuritud kahe valimi värvinimede loetelu- ja nimeandmiskatse vastustes oli rohkem sarnasusi ja vähem erinevusi. Kõige sagedamini kasutasid nii eesti- kui ka saksakeelsed keelejuhid värvide nimetamisel monolekseemseid põhivärvinimesid (nt *sinine*, *roheline*, *punane* jne). Ka liitvärvinimede kasutuses avaldus mõlemas keeles rohkem sarnasusi kui erinevusi. Nii eesti kui ka saksa keeles on nimeetatud loetelukatses esimese liitsõnana *helesinine/hellblau* ja teisena *heleroheline/hellgrün*, mille andsid

mõlemas valimis vastuseks pool või rohkem kui pooled küsitletutest. Mõlema keele tulemustes olid *roheline/grün* ja *sinine/blau* ka need kaks lihtvärvinime, millega moodustati nii loetelu- kui ka nimeandmiskatses kõige rohkem liitvärvinimesid: eesti keeles rohelisega 57 ja sinisega 45, saksa keeles vastavalt 65 ja 47.

Eraldi tähelepanu pälvisid saksa emakeelega keelejuhtide vastustes kõrge sagedusega, dominantseid monolekseemsed mittepõhivärvinimed (*türkis, pink*). Mõlema valimi vastustes köitis tähelepanu ka mittepõhivärvinimi *beež/beige*, mille kasutamisel mõlema keele kasutajate üksmeel puudus. Samuti tulid tulemustes esile kogemusest ja kultuurist tingitud eripärad (nt objektipõhised värvinimed, nagu *mannavahuroosa, rababarberiroosa* või *FDJ-blau* „FDJ-sinine” jt) ning keelejuhtide individuaalne keelerikkus.

Eesti ja saksa värvinimed morfoloogiline analüüs ja võrdlus aitas välja tuua kahe keele värviadjektiivide moodustusviiside erinevusi ja sarnasusi. Morfoloogilise analüüsi tulemusena selgus, millised on mõlemas keeles produktiivsete liidete ja tuletistega värviadjektiivid ning milliseid vorme eelistavad keelejuhid kasutada. Näiteks eelistatakse eesti keeles kasutada liitvärvinimedena ülemineku- toone tähistavaid värvisõnu, nagu *sinakasroheline, lillakaspruun* jpt, saksa keeles kasutatakse aga liit- sõnadena sagedasti täistähenduslikke mittepõhivärvinimesid, nagu *türkis, magenta, ocker, khaki* jt. Samuti esitati objektipõhiste liitvärvisõnade eritlus ning tõsteti esile, millised on kahe keele sagedasemad objektid võrdlusalusena (nt looduse- ja loodusnähtustega seotud objektipõhised eesliited, nagu nt *mere-/meeres-* jt) ning millised põhivärvinimed moodustavad kõige enam liitvärvisõnu (nt *sinine/blau*).

Lõhnasõnade loetelukatse tulemustest nähtus, et mõlema keele põhisõnaks on *lõhn/Geruch*. Kirjelduskatse tulemuste analüüs näitas, et vaatamata keelte erinevusele on lõhnade kirjeldamise sõnapagas kultuuriliselt üpris sarnane, millele viitas domineerivate sõnade suur kattuvus. Magistritöö raames tehtud eesti lõhnasõnade ja -kirjelduste uurimuse tulemused sarnanesid Urmas Sutropi (2002) lõhnasõnade uurimistulemustega nii lõhnanimed kui kognitiivse esiletuleku osas. Magistritöö uurimistulemuste analüüsist selgus, et mõlemas uuritud keeles lõhnadele eriomased põhilõhnanimed puuduvad (vt Sutrop 2002: 94) ning nende kirjeldamiseks kasutatakse üldisi hinnangulisi omadussõnu (nt eesti keeles *meeldiv, vänge, hea, halb, röve, intensiivne, kange, imelik, paitav, paks, õrn, tihke, jäle* jt, saksa keeles *abstoßend* „eemaletõukav”, *penetrant* „läbitungiv”, *stärkend* „tugevdav”, *beglückend* „õnnestav», *übel* „paha, halb”, *unerträglich* „talumatu”, *warnend* „hoiatav” jt), maitseõnu (nt eesti keeles *magus, kibe, hapu, värtsikas, lääge* jt, saksa keeles *süß* „magus”, *süßlich* „magusavõitu”, *salzig* „soolane”, *sauer* „hapu” jt) ja temperatuurisõnu (nt eesti keeles *soe, külm, kuiv, niiske* jt, saksa keeles *winterlich* „talvine”, *sommerlich* „suvine”, *feucht* „niiske”, *kalt* „külm” jt).

Värvi- ja lõhnanimed kokkuvõtlik võrdlev analüüs tõi välja mõlema domeeni sõnavara sarnasused ja erinevused. Värvi- ja lõhnasõnad sarnanevad kahes aspektis – värvide ja lõhnade nimetamiseks kasutatakse nii hinnangulisi kui ka objektipõhiseid nimetusi. Kõige suuremaks erinevuseks võib aga pidada asjaolu, et värvide tähistamiseks on mõlemas keeles abstraktsed põhivärvinimed, lõhnadel aga abstraktsed omasõnad puuduvad.

KIRJANDUS

- Berlin, B., Kay, P. (1969). *Basic color terms: their universality and evolution*. Berkeley: University of California Press.
- Biggam, C. P. (2012). *The semantics of colour: a historical approach*. Cambridge University Press.
- Köster, E. P. (2002). The Specific Characteristics of the Sense of Smell. – C. Rouby, B. Schaal, D. Dubois, R. Gervais, A. Holly (Eds). *Olfaction, taste, and cognition*. Cambridge University Press, 27–43.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Le Guèrer, A. (2002). Olfaction and Cognition: A Philosophical and Psychoanalytic View. – C. Rouby, B. Schaal, D. Dubois, R. Gervais, A. Holly (Eds). *Olfaction, taste, and cognition*. Cambridge University Press, 3–15.
- Majid, A., N. Burenhult. (2014). Odors are expressible in language, as long as you speak the right language. – *Cognition*, 130, 2, 266–270.
- Ostwald, W. (1939). *Die kleine Farbmesstafel nach Wilhelm Ostwald*. G. Streller (Text). G. Streller, G. Ostwald (Bearb.), Göttingen: Muster-Schmidt.
- Rätsep, K. (2011). Türgi põhivärvinimed rõhuasetusega sinisel. – M. Uusküla, U. Sutrop (koost, toim). *Värvinimede raamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 351–383.
- Sutrop, U. (2002). *The vocabulary of sense perception in Estonian: structure and history*. Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia, 8. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Taylor, J. R. (2003). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Uusküla, M. (2006). Distribution of colour terms in Ostwald's colour space in Estonian, Finnish, Hungarian, Russian and English. – *Trames* 10, 2, 152–168.
- Uusküla, M. (2007). The basic colour terms of Finnish. – *SKY Journal of Linguistics* 20, 367–397.
- Uusküla, M. (2008a). The basic colour terms of Czech. – *Trames* 12, 1, 3–28.
- Uusküla, M. (2008b). *Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: myths and facts*. Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis, 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Uusküla, M. (2011). Vahemere värvid: põhivärvinimedest itaalia ühiskeeles. – M. Uusküla, U. Sutrop (koost, toim). *Värvinimede raamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 321–350.
- Viberg, Å. (1984). The Verbs of Perception: a typological study. – B. Butterworth, B. Comrie, Ö. Dahl (Eds). *Explanations of Language Universals*. Mouton Publishers: Berlin, New York, Amsterdam, 123–162.

WHO CARES ABOUT CARING?

AUTONOMIST SELF-ORGANIZATION AND OBSERVATIONAL ETHNOGRAPHY AS CARING PRACTICES

KES HOOLIB HOOLITSEMISEST?
AUTONOMISTLIK ISEORGANISEERUMINE JA ETNOGRAAFILINE VAATLUS
HOOLITSEMISPRAKTIKATENA

III koht magistritööde kategoorias

AMARANTA HEREDIA JAÉN

Article is based on the Master's Thesis "Who cares about caring? Autonomist self-organization and observational ethnography as caring practices"

This MA thesis in Audiovisual Ethnography consists of a 27-minute documentary and a 17,000-word text. The documentary was shot during summer 2016 in Northern Greece with the grassroots disability group Provasimotita. The project explores how Provasimotita's autonomist practices redefine disability and constitute a process of caring. This process of caring is shaped, among other things, by impairments, and shares similarities with observational ethnography, which has been the method applied in the research.

Based on the understanding of care mainly as an activity that presumes, produces, or confirms kin (Carsten 2000), the project explores four themes (unrushed pace, multidimensional characters, intimacy and accessibility). These themes help develop parallelisms between autonomist practices and observational ethnography as caring practices based on trust and intimacy. Disability works as a tool to re-think normativity and vulnerability, and to create more inclusive communities. In a society where we are constantly expected to be independent, this project advocates for autonomy and interdependence.

In this project, disability is understood as a political and social concept, and not as a medical term. Building on UPIAS essential differentiation of impairment and disability (UPIAS 1976) and Oliver's approach to the social model of disability (Oliver 2009), the term refers to the exclusion that a particular community imposes on people based on their failure to conform to that community's understanding of what is a functional bodymind (Price 2015).

Prosvasimotita is part of the Antifascist Autonomist movement (“το κίνημα” in Greek), which is a network of a myriad of groups and individuals with some basic common ideology –such as anticapitalism and anti-authoritarianism–, similar ways of functioning –horizontal direct democracy and direct action– and uncountable differences. This is “the movement” that I joined in 2013 when I moved to Thessaloniki. I met Prosvasimotita then, two years before I started my studies in Audiovisual Ethnography. My position in this project, therefore, is clearly that of an insider, which has allowed me an incredible access. This fact is also important in understanding my project as contributing to Prosvasimotita’s goals and among them, to the “dissemination of a certain vision of democratic possibility” (Graeber 2009, 12).

The self-organized summer holidays at the Posidi camping is one of Prosvasimotita’s annual events. It has been organized since 2011 and lasts approximately one week. The camping site had to be made accessible prior to the group’s first visit and every year they request further changes from the committee that runs the University camping to improve its accessibility. Holidays in Posidi mean going to the beach, playing games, sunbathing, cooking, eating together, drinking, going for walks, etc. This leisure time is completely self-organized by the mixed-ability group of members and friends. The documentary takes place within the physical boundaries of the camping site and within the week of holidays in the summer of 2016.

Observational cinema is a specific way of practicing ethnography. I understand ethnography as an endeavor to understand the lives of people other than ourselves and to describe them “with an accuracy and sensitivity honed by detailed observation and prolonged first-hand experience” (Ingold 2008, 1). My approach to observational cinema is based on the work of Colin Young (1975), David MacDougall (1998, 2006), Anna Grimshaw (2009), Amanda Ravetz (2009) and Carlo Cubero, the director of my MA thesis. All these filmmakers treat the camera as an “extension of a process of thought” (MacDougall 2006, 241) that helps create the film’s truth, which the filmmaker is part of.

The four themes that were chosen to illustrate the parallelisms between ethnography and autonomism are the following:

Unrushed pace. Letting everyone’s needs, desires and limitations define the process of caring instead of implementing it from top to bottom in accordance with some other logic is a challenging process full of negotiation. An unrushed pace is necessarily so when decisions are taken collectively and not individually or hierarchically (Graeber 2009, 126). When relationships are freed of monetary exchanges and productivity and efficacy standards, there is more space, time and energy to work on basing them on other values. Prefiguration is the political practice of employing the means to embody the end result. It is painfully slow, not particularly efficient, but it is inclusive (Ryan 2011). In the documentary, this is reflected by the use of long shots, which, as MacDougall argues, allow the audience to search for alternative configurations and meanings after the “saturation” of an initial act of recognition, leaving the viewer with more time to ignore or challenge the narrative sequences created by the filmmaker (MacDougall 1998).

Multidimensional characters. Observational cinema aims to bring forward multidimensional characters by giving viewers enough time to get acquainted with them in a variety of circumstances. Care, as a practice that presumes or produces kin, is provided to a person who has not disappeared by their inclusion into a category. Observational cinema needs to respect the tensions and contradictions

present in the context and the people it films, similarly to how autonomist practices respect the differing wishes and needs of those who work together. They are both challenging processes. To submit the film to the field does not mean that the filmmaker's ideas and wishes are invalid, but the participants' input is an equally important part of that process and cannot be disregarded. As in autonomist practices, all these conflicting ideas need to be negotiated, once and over again, and then again and again. There is no ultimate goal but the process itself.

Intimacy. Observational ethnography is usually undertaken in order to gain intimate knowledge, which demands “the gradual formation of close connections, bonds and exchanges of various kinds” (Sehlikoglu and Zengin 2015, 23). Film can be a great medium for conveying intimacy due to the awkward relationship between intimacy and language (Sehlikoglu and Zengin 2015), and I believe that the documentary *Who cares about caring?* offers a powerful experience of intimacy. In many of its scenes, I am physically very close to the participants, sitting among them or next to them. This feeling of closeness and presence should be transmitted to the audience in a way words cannot communicate.

Accessibility. Accessibility is a main concern for most groups of disabled people. I argue that ensuring accessibility constitutes a form of care and should also be a concern for the ethnographer. In my thesis, I develop a meta-analysis of my own research and its accessibility in relation to the production of knowledge in different mediums, the characteristics of the documentary and the characteristics of the text, understanding the position of the researcher as autonomous, connected and interdependent to other actors.

Observational documentary-making strives to create a type of cinema that communicates on its own terms and not to reproduce text. Like autonomism, it strives to develop its own rationale, and in turning away from measured results, it focuses on the intrinsic value of the process. They are both reflexive processes of caring which require relinquishing the desire to control or appropriate life. They are both processes of caring about others and about yourself, of dedicating time and attention to building relationships, of being present, of remembering and cherishing, of facing fears and coming to terms with limitations –the world's and your own– in a journey of discovery and a process of healing.

REFERENCES

- Carsten, Jane. 2000. “Introduction.” In *Culture of Relatedness. New Approaches to the Study of Kinship*, edited by Jane Carsten, 1-36. Cambridge: Cambridge University Press.
- Graeber, David. 2009. *Direct Action: An Ethnography*. Oakland, Edinburgh, Baltimore: AK Press. <https://uniteyouthdublin.files.wordpress.com/2015/01/direct-action-an-ethnographydavid-graeber.pdf>.
- Grimshaw, Anna and Amanda Ravetz. 2009. *Observational Cinema: Anthropology, Film, and the Exploration of Social Life*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Ingold, Tim. 2008. “Anthropology is not ethnography.” *Proceedings of the British Academy* 154:69-92. London: Oxford University Press.
- MacDougall, David. 1998. *Transcultural Cinema*. Edited with and introduction by Lucien Taylor. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

- MacDougall, David. 2006. *The Corporeal Image. Film, Ethnography and the Senses*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Oliver, Michael. 2009 (1996). *Understanding Disability: From Theory to Practice*. London: Palgrave Macmillan, 2nd edition.
- Price, Margaret. 2015. "The Bodymind Problem and the Possibilities of Pain." *Hypatia* 30(1):268-284.
- Ryan, Ramor. 2011. *Zapatista Spring. Anatomy of a rebel water project & The Lessons of International Solidarity*. Oakland, Edinburgh, Baltimore: AK Press.
- Sehlikoglu, Sertac and Asli Zengin. 2015. "Introduction: Why Revisit Intimacy?" *The Cambridge Journal of Anthropology* 33(2):20-25. doi: 10.3167/ca.2015.330203.
- UPIAS. 1976. *Fundamental Principles of Disability*. London: Union of the Physically Impaired Against Segregation.
- Young, Colin. 2003 [1975]. "Observational Cinema." In *Principles of Visual Anthropology*, edited by P. Hockings, 99-113. The Hague: Mouton.

THE INTERPLAY OF *ART, FILM AND* LANGUAGE IN VLADIMIR NABOKOV'S NOVEL LAUGHTER IN THE DARK

KUNSTI, FILMI JA KEELE VASTASTIKUNE SEOS
VLADIMIR NABOKOVI ROMAANIS "NAER PIMEDUSES"

I koht bakalaureusetööde kategoorias

SILVIA KURR

Article is based on the Bachelor's Thesis "The Interplay of Art, Film and Language in Vladimir Nabokov's Novel Laughter in the Dark"

INTRODUCTION

Vladimir Nabokov's work is known for its complexity as well as the elaborate use of language. The playful intricacy inherent to his writings not only reveals the creativity of his thought, but also reflects the versatility of his interests. The abundance of allusions to paintings demonstrates the writer's knowledge of art, while his interest in film is reflected through the use of cinematic techniques in his novels. Nabokov's attempt to apply the means of visual storytelling to literature provides suitable material for interdisciplinary research. The present paper deals with the visual arts in literature, this being the subject of the current research. Its object lies in the analysis of Vladimir Nabokov's novel *Laughter in the Dark* through a visual perspective. The aim of the paper is to examine the role of art and film in his work. The problem consists in establishing how the allusions to paintings and the use of cinematic techniques complement the narrative.

METHOD AND MATERIAL

The primary method of the study is an interdisciplinary analysis of the text as a synthesis of art, film and language, more particularly, discourse analysis with a focus on visual and cinematic language as a means of creating the writer's literary world. In addition, elements of a new historicist method are employed as a supplementary means of research. The material of the research comprises Vladimir Nabokov's novel *Laughter in the Dark* and two paintings by Pieter Bruegel (i.e., *Netherlandish Proverbs* and *Two Chained Monkeys*).

The present paper is divided into two parts: theoretical and analytical. The theoretical part considers the representation of visual arts in literature and also provides a brief overview of the historical and cultural context in which the novel was written. The analytical part comprises an interdisciplinary analysis of Vladimir Nabokov's novel *Laughter in the Dark* and two paintings by Pieter Bruegel (i.e., *Netherlandish Proverbs* and *Two Chained Monkeys*).

THEORY

Nowadays, in the era of media and visual communication, the interaction of visual and verbal disciplines is a highly discussed topic among literary, art and media theorists. In his book *Picture Theory*, W. J. T. Mitchell views writing as a “medium” in which the fusion of “pictorial and verbal expression” is possible (113). Considering the use of visual elements in texts, Mitchell touches upon the notion of *ekphrasis*. According to Merriam-Webster Dictionary, the term may be defined as “a literary description of or commentary on a visual work of art.” Ekphratic elements perform different specific functions, particularly persuasive and emotive (Webb 90-104). Verbal depictions of visual works of art (e.g., paintings or films) evoke visualization and thereby create an illusion of being involved in the action of the narrative.

Vladimir Nabokov's novel *Laughter in the Dark* was published in 1938. Its original Russian version (i.e., *Camera Obscura*) was written in Berlin and published in Paris in 1932. From 1922 to 1937 Nabokov lived and worked in Berlin (Boyd 196-408). Berlin in the 1920s and 1930s was the “city of artists” and also the largest centre of film production in Europe (Lane 4). German films were popular among local audiences, and the film industry flourished.

In her book *Nabokov at the Movies: Film Perspectives in Fiction*, Barbara Wyllie traces the influence of German Expressionist cinema, particularly the films of Fritz Lang, Robert Wiene and Friedrich Wilhelm Murnau, on Vladimir Nabokov's early work. On the whole, Wyllie views the cinematic techniques employed in Nabokov's fiction as elements that support and reinforce the thematic content of his work.

ANALYSIS

The opening chapter of Nabokov's *Laughter in the Dark* provides an account of Albinus' “beautiful idea” to make a moving picture based on the works of Italian and Dutch Old Masters, including Pieter Bruegel's painting *Netherlandish Proverbs* (8-11). As the narrative unfolds, the picture comes to life and Albinus becomes part of it. The story of his life may be viewed as a constituent of a bigger whole, that is Pieter Bruegel's painting. Like the Shield of Achilles in Homer's *Iliad* (which is one of the earliest examples of ekphrasis in Western literature), Bruegel's work in Nabokov's novel represents a larger picture of the world (Heffernan 9). The relation of the novel to the painting is reversed, as its entire action becomes a fragment of Pieter Bruegel's picture of the world.

The use of camera vision in the novel enables “the focus of attention to shift from detail to panorama and back again with the effect of undermining the main drama taking place” (Wyllie 69). Thus, the shift to panoramic view and the feeling of distance created through the use of cinematic techniques result in emotional detachment of the reader. The shift to panorama in the key scenes of the novel has a direct correlation to Pieter Bruegel's painting and its composition. Catherine Levesque observes that the high vantage point of Bruegel's world view paintings is “reminiscent of the bird's eye view” (23). In

the novel, the panoramic view is described as seen through the eyes of a pilot. Thus, the shift to panoramic view in Nabokov's novel (which is often viewed as a cinematic element) appears to be inspired by Bruegel's work.

On the whole, the analysis of Pieter Bruegel's *Netherlandish Proverbs* and Vladimir Nabokov's *Laughter in the Dark* shows that it is possible to trace a thematic pattern that unites the painting and the novel. In particular, both works deal with the persuasive and deceptive capacity of visual representations.

Another work of art examined in the current study, namely Bruegel's painting *Two Chained Monkeys*, corresponds with the novel both visually and thematically, and therefore may be viewed as an alleged source of inspiration for Nabokov's *Laughter in the Dark*. Bruegel's painting corresponds with Nabokov's novel on two levels. Firstly, the narrative of the novel appears to adopt some of the formal and visual elements of the painting (e.g., the image of a monkey, the spiral structure, the use framing and space). Secondly, it is possible to trace a thematic correlation between the two works. More precisely, both the painting and the novel touch upon the problem of human consciousness and reveal the futility of trivial experience.

CONCLUSION

The analysis of Vladimir Nabokov's novel *Laughter in the Dark* and Pieter Bruegel's paintings shows that it is possible to trace a visual and thematic correlation between the text and the two works of art. Visually, the narrative of the novel appears to adopt some of the formal elements of Bruegel's paintings (e.g., the bird's eye view composition, the spiral structure, the use framing and space). From a thematic perspective, allusions to Bruegel's work and the use of cinematic techniques complement the narrative reciprocally. More precisely, the visual component of the novel reinforces its thematic content, adding a deeper meaning to the narrative.

Concerning the influence of film art on Nabokov's work, the cinematic elements used in the novel (e.g., the use of frames, dimensions, camera vision and chiaroscuro lighting) support the narrative and its development on a subliminal level. It is remarkable that some of the cinematic techniques employed by Nabokov (i.e., the use of frames and the shift to panoramic view) appear to be inspired by Bruegel's work.

On the whole, all the three works (i.e., Nabokov's novel *Laughter in the Dark*, Bruegel's paintings *Netherlandish Proverbs* and *Two Chained Monkeys*) are thematically united by the problem of human consciousness. By enriching the novel with the elements of visual storytelling, the writer reveals the correlation between the persuasive capacity of images and the nature of deception, and also uncovers the limitation and futility of trivial experience.

REFERENCES

- Boyd, Brian. *Vladimir Nabokov: The Russian Years*. Princeton UP, 1990.
- Bruegel, Pieter. *Netherlandish Proverbs*. 1559, Gemäldegalerie, Berlin State Museums, Berlin
- . *Two Chained Monkeys*. 1562, Gemäldegalerie, Berlin State Museums, Berlin.
- Heffernan, James A. W. *Museum of Words: The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbery*. U of Chicago P, 2004. Heffernan, James A. W. “Notes toward a Theory of Cinematic Ekphrasis.” *Imaginary Films in Literature*. Edited by Stefano Ercolino et al., BRILL, 2015, pp. 3-17.
- Homer. *The Iliad*. Translated by Rodney Merrill, U of Michigan P, 2007.
- Lane, Kathryn. *Germany: The Culture*. Crabtree Publishing, 2001.
- Levesque, Catherine. *Journey through Landscape in Seventeenth-Century Holland: The Haarlem Print Series and Dutch Identity*. The Pennsylvania State UP, 1994, p. 23.
- Mitchell, W. J. T. *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. U of Chicago P, 1995.
- Nabokov, Vladimir. *Laughter in the Dark*. Vintage, 1989.
- Webb, Ruth. *Ekphrasis, Imagination and Persuasion in Ancient Rhetorical Theory and Practice*. Routledge, 2016.
- Wyllie, Barbara. *Nabokov at the Movies: Film Perspectives in Fiction*. McFarland, 2003.

JALGRATTASELTSID EESTIS

(1888–1918)

BICYCLE CLUBS IN ESTONIA (1888–1918)

II koht bakalaureusetööde kategoorias

TAMBET MUIDE

Artikkel põhineb bakalaureusetööl “*Jalgrattaseltsid Eestis (1888–1918)*”

SISSEJUHATUS

Viimastel aastatel on märgata kasvavat huvi jalgrataste vastu. Põhjus peitub paljuski selles, et need lubavad leevendada mitmeid keskkonnaprobleeme. Paljudes riikides, sealhulgas Eestis, töötavad aktivistid ning valitsus- ja haldusasutused selle nimel, et jalgrattakasutus laiemalt leviks. Olulises ulatuses toetab seda vajaliku taristu rajamine ning teavitustöö, kuid mitmeis paigus on jõutud järeldusele, et sellisel tegevusel on omad piirid. Kuna jalgrattakasutus on peaaegu kõikjal maailmas olnud kord väga levinud ning hiljem vähenenud, on asutud uurima ajalugu, et paremini mõista jalgrattakasutuse mõjutajaid.¹ Uurides jalgrattaajalugu Eestis, saame ühest küljest toetada seda rahvusvahelist protsessi, pakkudes võrdlusmaterjali, ning teisalt saada parema arusaama Eestile endale omastest jalgrattakasutuse mõjutajatest. Et hetkel puudub peaaegu täielikult akadeemiline ja allikakriitiline käsitlus Eesti jalgrattaajaloost, vajab see veel hoolikat ülesehitamist.

EESMÄRK, MEETOD, ALLIKAD

Uurimistöö eesmärgiks oli vaadelda lähemalt jalgrattaseltse Eestis perioodil 1888–1918. Selleks töötasin läbi kättesaadavad allikad, mis teema kohta teavet pakkusid. Olulisimaks algallikaks kujunes käsiteldava aja perioodika, kuid kasutust leidsid ka mõningad trükised ning vähemal määral ka arhiiviallikad. Lisaks kasutasin valdavalt välismaist teaduskirjandust, et lisada detaile või võrdlust välismaiste nähtustega. Kuna jalgratta varajane ajalugu on antud seltsidega tihedalt seotud, annab nende uurimine küllaltki hea ülevaate jalgrattast, selle levikust ning sotsiaalsest tähendusest ja selle muutumisest 19. sajandi lõpu ning 20. sajandi alguse Eestis. Lisaks jalgrattaajaloole andis uurimus tagasihoidliku panuse ka seltsinduse- ning spordiajaloosse.

1 Oosterhuis, H. (2016). Cycling, modernity and national culture. – *Social History*, 41:3, 233–248, siin 248.

JALGRATTAD EESTIS NING NENDE SOTSIAALNE TÄHENDUS

Esimesed jalgrattad jõudsid Eestisse ilmselt 1869. aasta paiku, kuid jäid tõenäoliselt lokaalseteks kurioosumiteks ning jõudsid sotsiaalse jaotumuse tõttu esialgu vaid kohalike sakslaste teadvusesse.² Ajakirjanduslike allikate põhjal on võimalik määratleda, et eestlaste, see tähendab laiemate rahvahulkade teadvusesse jõudis jalgratas ning hakkas ka mingil määral levima ajavahemikus 1887–1892.³ Jalgratas oli ja jäi vaadeldaval perioodil kalliks masinaks, mida võisid endale vaid rahakamad inimesed lubada ning mille ost võis tihti eeldada laenu võtmist.⁴ Seetõttu oli see luksusobjekt ja võis demonstreerida omaniku kõrget staatust.⁵ 19. sajandi lõpul oli jalgratta näol tegemist kiiresti areneva tehnoloogiaga, mistõttu oli see paljudele innovatsiooni ja progressi sümboliks nii tehnoloogilises kui ka sotsiaalses mõttes.⁶ Seetõttu tõmbas ta ligi inimesi, kes pidasid ka ennast progressiivseteks – esialgu keskklassi liberaale, aga hiljem ka näiteks feministe ja sotsialiste.⁷ Optimistlikumad rattaentusiastid uskusid, et see asendab peagi täielikult hobuse.⁸ Sajandivahetuse paiku jalgratta hind mõnevõrra langes ning 20. sajandi algusaastate jooksul sai see, kuigi endiselt kallis soetada ja ülal pidada, kättesaadavaks ka näiteks töölistele.⁹ Sellega hajusid jalgratta sümboolsed tähendused – see ei olnud enam prestiižne ega innovatiivne, vaid tavaline igapäevane transpordivahend.

JALGRATTASELTSE ASUTAMINE NING NENDE ERITÜÜBID

Jalgrattaseltside asutamine sai alguse Inglismaalt 1870. aastate lõpus¹⁰ ning 1886. aastal asutati jalgrattaselts Riias.¹¹ 1888. aastal asutati Riia eeskujul selts ka Tartus ning järgnevatel aastatel jooksul enamikesse Eesti linnadesse.¹² Nende esimeste seltside liikmeskond oli saksa keelt kõnelev linnakodanikkond, kuhu lubati ilmselt ka eestlasi, kuid mitte talupoegi. Viimane asjaolu oli kannustajaks asutama Tartust mõnekümne kilomeetri kaugusele Saadjärvele Vene keisririigi esimest talupoegadele mõeldud jalgrattaseltsi.¹³ Ülejärgmisel, 1898. aastal asutati sarnane selts ka Krüüdneris.¹⁴ Samal aastal asutati Tartus

² Kylliäinen, M. (2011). Riding toward the Civil Society: Bicycle in Nineteenth-Century Estonia. – *Baltic Journal of European Studies*. Tallinn University of Technology. Vol. 1, no. 1(9), 294–306, siin 296–297.

³ Sega sõnumid. – *Eesti Postimees* 11.10.1886, 3.

Wenemaalt. – *Sakala* 29.8.1887, 3.

Sõnumid Tallinnast. – *Postimees* 3.6.1889, 4.

Postimees 23.3.1889, 2.

Seda ja teist. – *Postimees* 7.10.1892, 3.

Seda ja teist. – *Postimees* 9.1.1893, 2.

⁴ Seda ja teist. – *Postimees* 9.1.1893, 2.

Parajust! – *Postimees* 4.2.1906, 2.

⁵ Lõbu ja teaduse jagu. – *Sakala* 16.2.1894, 1.

⁶ Oosterhuis, H. (2016). *Cycling, modernity and national culture*, 236.

⁷ Horton, D. (2006). *Social movements and the bicycle*, 1–7.

⁸ Seda ja teist. – *Postimees* 9.1.1893, 2.

Sõnumid Jurjewist. – *Postimees* 23.8.1893, 3.

⁹ Parajust! – *Postimees* 4.2.1906, 2.

¹⁰ Oldenziel, R., Hård, M. (2013). *Consumers, Tinkerers, Rebels: The People Who Shaped Europe*.

Palgrave Macmillan UK. New York, 137.

¹¹ *Rigasche Stadtblätter für das Jahr 1898*. Toim. A. Poelchau, Druck von H. J. Häcker. Riia, 54–55.

¹² Kieseritzky, S. von. (1898). *Festschrift zur 10-jährigen Stiftungsfeier des Jurjewer Radfahrer-Vereins 1888-1898*.

Schnakenburg's Buchdruckerei. Tartu, 3.

Sõnumid Tallinnast. – *Postimees* 21.3.1889, 3.

Kodumaalt. – *Postimees* 9.12.1891, 2.

Sõnumid Tallinnast. – *Postimees* 1.3.1893, 3.

Omalt maalt. – *Eesti Postimees* 28.3.1894, 3.

Eestimaalt. – *Sakala* 22.11.1895, 3.

Kodumaalt. – *Postimees* 27.5.1895, 3.

¹³ Kodumaalt. – *Postimees* 23.1.1897, 3.

¹⁴ Nieländer, A. (1982). *Jalgrattasõitjate selts „Kiirus“*. Käsikiri Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumis. ESM Fp 747:2 KK 206/F4-1/205, 1–19.

uut tüüpi Taara-nimeline selts.¹⁵ Tegemist oli eestlastele mõeldud rahvusliku jalgrattaseltsiga. Järgneva kolme aasta jooksul asutati Taara eeskujul sarnased seltsid ka Narvas, Pärnus ja Tallinnas. Ilmselt oli seda tüüpi rattaselts ka Põltsamaa oma, kuid selle kohta puuduvad kahjuks täpsemad andmed. Lisaks tegutses Eestis Unioni-nimeline selts, mille peakorter asus Peterburis, kuid mille harukontorid olid näiteks Tallinnas, Rakveres, Tartus, Narvas, Mõisakülas, Paides, Lihulas, aga ka näiteks Riias, Jelgavas, Liepajas, Moskvast, Varssavis, Orjolis, Novorossiiskis ja Viciebskis.¹⁶ Tegemist oli Saksamaa jalgrattaseltsi Allgemeine Radfahrer-Union haruga, mille esimesed alged olid Baltikumis väidetavalt juba 1892. aastal ning mis sai ametlikult 1897. aastal Peterburis registreeritud.¹⁷ Tõenäoliselt koondas see selts peajaslikult sakslastest Vene keisririigi elanikke.¹⁸

JALGRATTASELTIDE TEGEVUS

Vastavalt jalgrattaseltside põhikirjadele oli nende põhiliseks eesmärgiks jalgrataste ning rattasõidu oskuse levitamine.¹⁹ Kahtlemata oli ka teisi põhjuseid jalgrattaseltside asutamiseks või nendega liitumiseks, nagu näiteks väärikas ja prestiižne või lihtsalt meeldiv seltskond, jalgrataste või nende osade tootjate-müüjate ärihuvid, huvi tehnoloogia või innovatsiooni vastu, aga ühtlasi oli võimalik rattaseltsi sildi varjus tegeleda ka rahvusliku kultuuri- ja haridustööga.

Üheks jalgrattaseltside oluliseks tegevussuunaks olid võidusõidud. Tegemist oli uudse ja põneva tehnoloogiaga, millele liikumiskiiruse poolest maailmas vähe võrreldavaid leidis. Seetõttu olid võidusõidud küllaltki populaarsed ning töid kaasa palju elevust. Kuna valdavalt velodroomidel toimuvatele võidusõitudele oli võimalik määrata piletihind, sai neist rattaseltsidele oluline tuluallikas. Lisaks oli võidusõit alati olnud paik, kus sai demonstreerida jalgratta ja tema tehnoloogiliste uuenduste otstarbekust ning seeläbi said rattatootjad-müüjad ka reklaamida oma kaupa ning luua neile mainet.²⁰ Ennekõike oli võidusõit suurepärase vahend jalgratta populariseerimiseks. Eestis jääb rattavõidusõitude esialgne hiilgeaeg 1890. aastatesse. 20. sajandi algusaastatel see nähtus hääbus, et taas esile tõusta 1920. aastatel.²¹

Võidusõitude kõrval olid teiseks jalgrattaseltside oluliseks väljundiks väljasõidud. 19. sajandil hoogustunud linnastumise tingimustes oli jalgratas suurepärase vahend linnast välja "rohelisse" sõitmiseks. Jalgrattaga avastati uusi looduskauneid paiku, kuhu hiljem teiste liiklusvahenditega järgneti.²² Ühtlasi pakkus rattasõit ise naudingulist, lausa rahvusromantilist maastiku kogemist.²³ Lisaks oli väljasõit suurepärase võimalus ennast ja enda jalgratast näidata. Tallinna rahvuslik rattaselts Kalev käis väljasõitude ühtses vormis ning seltsi sinimustvalgete numbrimärkidega, mis põhjustas hõõrdumisi sakslastest ja kadakatest Unioni liikmetega.²⁴ Ilmselt soovisid Kalevi ratturid näidata ennast eestlas-

¹⁵ Kohalikud sõnumid. – *Postimees* 23.1.1899, 3.

¹⁶ Düna Zeitung. Sport-Nachrichten. 2.2.1900. *Jahresbericht pro 1899 der Radfahrer-Vereinigung „Union“ Abtheilung Riga*, 18–20.

¹⁷ *Estländischer Sport-Verein „Union“ 1897-1927*. (1927). Estländische Druckerei Aktien-Gesellschaft. Tallinn, 3.

¹⁸ Ussisoo, T. (1931). Jooni Kalevi algpäevilt. – *Eesti Spordileht* 29.5.1931, 2. Петербургские велосипедисты, <http://and110.ucoz.ru/SPORT/sam04.html>, 11.04.2017.

¹⁹ *Jurjewi jalgratta sõitjate seltsi „Taara“ põhjuskiri*. (1899). K.Sööti trükk. Tartu.

Уставъ Общества Велосипедистовъ „Унионъ“. Типография Эд. Эд. Новичкаго. Гороховая 36. Peterburg. 1902.

Põhjuskiri Saadjärve jalgrattasõitjate seltsile Liiwi kubermangus, Jurjewi kreisis, Saadjärve wallas. Trükitud K.Sööti juures. Tartu. 1897.

²⁰ Bijker, W. E. (1997). *Of Bicycles, Bakelites, and Bulbs: Toward a Theory of Sociotechnical Change*. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts; London, England, 81–83.

²¹ Lääne, T. (2006). *120 aastat jalgrattasporti Eestis*. Tallinn: Puffet Invest, 16–26.

²² Sõnumid Tallinnast. – *Postimees* 17.4.1903, 3.

²³ Ebert, A. K. (200). Cycling towards the nation: the use of the bicycle in Germany and the Netherlands, 1880–1940. – *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 11:3, 347–364, siin 352–356.

²⁴ Ussisoo, T. Jooni Kalevi algpäevilt. – *Eesti Spordileht* 29.5.1931, 4.

tena, kuid samas kodanlastest härradena. Lääneriikides oli üheks rattaseltside oluliseks tegevuseks võrgustike loomine, mis toetaks pikki rattaretki.²⁵ Eestis on sellist võrgustikku kõige silmatorkavamalt ehitanud Union.

Vaatlusaluse aja linna- ja maanteed olid jalgratturitele küllaltki ebameeldivas seisukorras. Ulatuslikud andmed selle kohta, kuivõrd rattaseltsid selle probleemiga tegelesid, puuduvad, kuid on teada juhus 1898. aastast, kus Tartu saksa rattaselts kogus raha, et ehitada laudadest rattateed halvemini sillutatud linnateedele.²⁶ Ratturid sattusid liikluses kergesti konfliktidesse, kuna hobused kartsid oma raudvendi.²⁷ 1894. aastast võeti Eesti linnades vastu määruseid, mis reguleerisid jalgrattasõitu linnatänavatel. Muu hulgas kohustasid need jalgrattureid läbima sõiduuskuse eksami, et omandada juhiluba ja numbrimärk.²⁸ See tegi ratturist liiklust häirivast võõrkehast legaalse liikleja. Iseäranis selliste seaduste vastuvõtmisega, aga ka varem, oli rattaseltside üheks oluliseks tegevuseks rattasõidu õpetamine.

Jalgrattaseltsid, nagu ka teised toonased seltsid, toimisid enda põhitegevuse kõrval ka klubide või meelelahutusasutustena. See võimaldas neil soovi korral tegeleda ka kultuuri ja haridusega ning mingil määral isegi poliitikaga. Selle poolest paistavad iseäranis silma rahvuslikud seltsid Taara ja Kalev, kelle liikmed on hiljem väitnud, et rattaseltsina tegutsemine oli katteloor, mis võimaldas tegeleda eestlastest intellektuaalide koondamisega ning kultuuri- ja haridustööga.²⁹ Taara oli oluline Eesti teatri uuendaja³⁰ ning nende korraldatud kõneõhtuid on August Rei nimetanud kaudseks, kuid efektiivseks venestusvastaseks tegevuseks.³¹ Kalev tõi Tallinnasse Tartus taas elustunud rahvusliikumise ning seal moodustus seltskond, mis asutas hiljem mõjuka ajalehe Teataja.³²

JALGRATTASELTSIDE LÕPP

Jalgrattaseltside nähtus hääbus 20. sajandi esimese kümnendi sees ning selle põhjused jäävad mõneti segaseks. Olulisemate põhjustena saab siiski mainida jalgrataste laiemat levikut, mis omakorda põhjustas võidusõitude nähtuse hääbumise,³³ aga ka 1905. aasta sündmustele järgnenud poliitilisi olusid, mis pärssisid seltsitegevust.³⁴ Üldjoontes olid seltside püstitatud eesmärgid saavutatud ning sellega nende tegevuse siht ammendunud.

²⁵ Oldenziel, Hård. (2013). *Consumers, Tinkerers, Rebels...*, 135–142.

²⁶ *Jurjewi rattasõitjate seltsi „Taara“ eestseisuse protokolliraamat 1899, 1900, 1901, 1902, 1903 ja 1904. 12II.* Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumis. ESM Fp 367:6 KK 41/F4-1/41, 12.

²⁷ Adson, A. (1946). *Neli veskit. Mälestusi olnud aegadest, kohatud inimestest ja käidud paikadest. Sajas miniatuuris jutustatud.* Abetryck. Vadstena, 169–170.

²⁸ Orts-Statut über das Velocipedfahren auf den Straßen und öffentlichen Plätzen in der Stadt Pernau. – *Лифляндские губернские ведомости.* Livländische Gouvernements-Zeitung 20.6.1894, 3.

²⁹ Rütli, O. (2010). *Mälestusi ühe Eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871-1949).* Eesti Päevaleht (Eesti mälu ; 6), 176. Ussisoo, T. Jooni Kalevi algpäivilt. – *Eesti Spordileht* 29.5.1931, 2.

³⁰ Pullerits, H. (1981). *Taara seltsi osa Eesti realistliku teatri kujunemises. Ettekanne Tartu linnamuuseumi ajaloopäeval 28. oktoobril 1981.* Käsikiri Anu Sillastu käes.

³¹ Rei, A. (1961). *Mälestusi tormiselt teelt.* Kirjastus Vaba Eesti. Stockholm, 21.

³² Aru, K. (2001). Konstantin Päts ja „Teatajad“. – *Konstantin Pätsi tegevusest.* Koostanud K. Arjakas. MTÜ Konstantin Pätsi Muuseum. Tallinn, 23–53, siin 31–32.

³³ Kohalikud sõnumid. – *Postimees* 1.9.1903, 3.

³⁴ *Estländischer Sport-Verein „Union“ 1897-1927.* (1927). Estländische Druckerei Aktien-Gesellschaft. Tallinn, 4–9.

KOKKUVÕTE

19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse Eesti jalgrattaseltside nähtus oli üllatavalt mitmepalgeline, mis mängis olulist rolli mitte ainult jalgrataste levikul ja kasutusel, aga ka rahvusliikumises ning kultuurielus. Edasised uurimused võiksid võtta vaatluse alla jalgrattaseltside nii-öelda jalgrattaaktivismiga tegelemise ulatuse, mis annaks rohkem selgust jalgrattaseltside tegevuse ulatuse ning ka lõpu põhjuste suhtes. Ühtlasi oleksid äärmiselt väärtuslikud uurimused, mis annaksid täpsemat ülevaadet jalgrataste hinnast ja levikust ning selle muutumisest ajas. Selliseid andmeid oleks võimalik ja huvipakkuv kõrvutada pea kõigi jalgrattaga seotud nähtustega. Huvitavaid tulemusi võiksid anda uuringud, mis hindavad jalgratta mõju spordikultuurile üldiselt. Ennekõike vajab Eesti jalgrattaajalugu edasiste, see tähendab maailmasõjale järgnevate perioodide käsitlemist, et saavutada terviklikum ülevaade jalgrattast Eestis.

KIRJANDUS JA ALLIKAD

Nieländer, A. (1982). *Jalgrattasõitjate selts „Kiirus“*. Käsikiri. Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum SA. ESM Fp 747:2 KK 206/F4-1/205.

Jurjewi rattasõitjate seltsi „Taara“ eestseisuse protokolliraamat 1899, 1900, 1901, 1902, 1903 ja 1904. 12II. Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum SA. ESM Fp 367:6 KK 41/F4-1/41.

Pullerits, H. (1981). *Taara seltsi osa Eesti realistliku teatri kujunemises. Ettekanne Tartu linnamuuseumi ajaloopäeval 28. oktoobril 1981*. Käsikiri Anu Sillastu käes.

Kieseritzky, S. von. (1898). *Festschrift zur 10-jährigen Stiftungsfeier des Jurjewer Radfahrer-Vereins 1888–1898*. Schnakenburg's Buchdruckerei. Tartu.

Estländischer Sport-Verein „Union“ 1897–1927. (1927). Estländische Druckerei Aktien-Gesellschaft. Tallinn.

Jurjewi jalgratta sõitjate seltsi „Taara“ põhjuskiri. (1899). K. Sööti trükk. Tartu.

Põhjuskiri Saadjärve jalgrattasõitjate seltsile Liiwi kubermangus, Jurjewi kreisis, Saadjärve wallas. (1897). Trükitud K. Sööti juures. Tartu.

Уставъ Общества Велосипедистовъ „Унионъ“. (1902). Типография Эд. Эд. Новичкаго. Гороховая 36. Peterburg.

Düna Zeitung. Sport-Nachrichten 1900

Eesti Postimees 1880–1901

Eesti Spordileht 1931

Postimees 1888–1911

Rigasche Stadtblätter für das Jahr 1898. (1898). Toimetanud A. Poelchau. Druck von H. J. Häcker. Riia.

Sakala 1887–1915

Лифляндские губернские ведомости. Livländische Gouvernements-Zeitung 1894

Петербургские велосипедисты. <http://and110.ucoz.ru/SPORT/sam04.html>, 11.04.2017.

Adson, A. (1946). *Neli veskit. Mälestusi olnud aegadest, kohatud inimestest ja käidud paikadest*. Sajas

miniatuuris jutustatud. Abetryck. Vadstena.

Aru, K. (2001). Konstantin Päts ja „Teatajad“. – *Konstantin Pätsi tegevusest*. Koostanud K. Arjakas. MTÜ Konstantin Pätsi Muuseum. Tallinn, 23–53.

Bijker, W. E. (1997). *Of Bicycles, Bakelites, and Bulbs: Toward a Theory of Sociotechnical Change*. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts; London, England.

Ebert, A. K. (2004). Cycling towards the nation: the use of the bicycle in Germany and the Netherlands, 1880–1940. – *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 11:3, 347–364.

Horton, D. (2006). *Social movements and the bicycle*. Avaldamata. <https://thinkingaboutcycling.com/social-movements-and-the-bicycle/>, 14.05.2017.

Kylliäinen, M. (2011). Riding toward the Civil Society: Bicycle in Nineteenth-Century Estonia. – *Baltic Journal of European Studies*. Tallinn: University of Technology. Vol. 1, no. 1(9), 294–306.

Lääne, T. (2006). *120 aastat jalgrattasporti Eestis*. Tallinn: Puffet Invest.

Oldenziel, R., Hård, M. (2013). *Consumers, Tinkerers, Rebels: The People Who Shaped Europe*. Palgrave Macmillan UK.

Oosterhuis, H. (2016). Cycling, modernity and national culture. – *Social History*, 41:3, 233–248.

Rei, A. (1961). *Mälestusi tormiselt teelt*. Stockholm: Kirjastus Vaba Eesti.

Rütli, O. (2010). *Mälestusi ühe Eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871–1949)*. Eesti Päevaleht (Eesti mälu ; 6). Esmatrükk 1964.

DIGI-JA
MEDIA-
KULTTUUR

VAESUSE METAFOORIDE

KOGNITIIVSED JA SOTSIAALSED TÄHENDUSED 2016.–2017. AASTA MEEDIA TEKSTIDE NÄITEL

THE COGNITIVE AND SOCIAL MEANING OF METAPHORS OF POVERTY ON THE
EXAMPLE OF MEDIA TEXTS FROM 2016 AND 2017

II koht magistr tööde kategoorias

TIINA VAHTRAS

Artikkel põhineb magistr tööol "Vaesuse metafooride kognitiivsed ja sotsiaalsed tähendused 2016.–2017. aasta meediatektide näitel"

SISSEJUHATUS

Vaesus on Eesti ühiskonnas jätkuvalt oluline probleem. Statistikaameti (2016) andmetel koges 2015. aastal iga viies Eesti inimene vaesust. Pärast taasiseseisvumist on Eestis domineerinud rahvuskonservatiivset ja liberaalset maailmavaadet edendavad poliitilised jõud, mis on peaaesjalikult keskendunud majandus- ja eelarvepoliitika elluviimisele. On valitsenud arusaam, et sotsiaalsed probleemid lahenevad majanduskasvu tingimustes iseenesest. Tehtud majanduspoliitiliste valikute kontekstis ja olukorras, kus vaesust on pikalt käsitletud individuaalse, mitte struktuurse nähtusena, on märgata hoopis süvenevat ebavõrdsust ja ebakindlust. Vaatamata probleemi ulatusele, on ühiskondlikud hoiakud vaesuse suhtes jäänud üsna muutumatuks – usutakse, et kõigil on võrdsed võimalused oma elujärge parandada, ja sotsiaaltoetustes nähakse teiste kulul elamist.

Magistr töö ajendiks oli huvi selle vastu, miks on teatud arvamused ja seisukohad ühiskonnas nii püsivad ja jõulised ning millest on põhjustatud ühiskonna vähene empaatia vaesuses elavate inimeste vastu.

Artikli aluseks olev töö uuris vaesuse sotsiaalset konstrueerimist meediatekstides. Meedial on oluline roll inimeste arvamuste ja suhtumiste kujundamisel. Lepianka (2015) järgi on vaesuse meediadiskursuse uurimine vajalik seetõttu, et selles diskursuses reprodutseeritakse, kinnistatakse ja kujundatakse ühiskondlikke arusaamu vaesusest ja vaestest, mis omakorda avaldab mõju sellele, milliste vaesusvastaste meetmete kasuks poliitikakujundajad otsustavad ja mil määral ühiskond need heaks kiidab. Vaatluse all on keelelised valikud, eeskätt just metafoorid, mille kaudu kujutatakse ja väljendatakse meediatekstides vaesuse keerukat olemust. Uurimisküsimused, millele töös vastust otsisin, olid järgmised: 1) Milliseid mõistemetafoore kasutatakse vaesuse mõistestamiseks ja millistesse tähendus-

väljadesse nad kuuluvad? 2) Millised sotsiaalsed tähendused peituvad metafooride analüüsi tulemusel saadud vaesuse diskursuses?

TEOREETILINE RAAMISTIK

Töö teoreetilise raamistiku moodustavad kriitiline diskursusanalüüs ja kognitiivne lähenemine metafoorile. Kriitiline diskursusanalüüs on meetodite kogum, mis võimaldab kriitiliselt läheneda ühiskonnas domineerivatele ja enamasti neutraalsust taotlevatele diskursustele. Diskursusena käsitletakse antud kontekstis konkreetset keelekasutust ehk paljude keelesüsteemis olemasolevate võimaluste seast valikute tegemist (Fairclough, 1989; Wodak, 2009). Valikute tegemine ei ole juhuslik, vaid on seotud tekstilooja tausta ja vaatepunktiga. Fairclough' (1989, 1995, 2003) järgi on diskursuse ehk keelekasutuse näol tegemist sotsiaalse praktikaga, võimalusega esitleda maailma ühel kindlal viisil.

Kriitilise diskursusanalüüsi meetodi keskne huvi on võimu ja ideoloogiate avaldumine diskursuses. Uurimuste eesmärk on lingvistiliste tekstianalüüsi vahenditega paljastada ja demüstitseerida tekstides peituvaid võimuvahekordi, võimu kuritarvitamist, ebavõrdsust ja ideoloogiaid, mida keele kaudu (taas)luuakse ja kinnistatakse. Fairclough' (1995) määratleb võimu ühelt poolt asümmeetrina, mis valitseb diskursiivsetes sündmustes osalejate vahel, ja teiselt poolt ebavõrdsete võimaluste kaudu kontrollida tekstide loomist, levitamist ja tarbimist mingis kindlas sotsiokultuurilises ruumis. Van Dijki (2008) järgi muutub võimu tarvitamine võimu kuritarvitamiseks siis, kui see läheb vastuollu nende huvidega, kellel pole võimu. Oluline diskursusanalüütikute uurimisala ongi tekstides avalduv nähtamatu võim, mida on võimalik keeleliste valikute analüüsimise põhjal päevavalgele tuua.

Kognitiivne lähenemine metafoorile ehk mõistemetafooride teooria, millele panid aluse Lakoff ja Johnson (2011/1980), tõi metafooride uurimisse hoopis uue dimensiooni – kaunistavast ja retoorilisest keelekujundist sai inimese mõtlemist läbivalt kujundav vahend. Selle teooria keskseks ideeks on seisukoht, et inimeste mõistete süsteem rajaneb metafooridel, mis omakorda võimaldab keeleliste metafooride olemasolu. Keelelised metafoorid on sellised väljendid ja sõnakasutused, mis viitavad mõistemetafoori olemasolule inimese mõistete süsteemis (nt elu algus ja elu lõpp osundavad mõistemetafoorile ELU ON TEEKOND). Mõisted on aga teadmiste ja arusaamade kogumid, mis juhivad inimese mõtlemist ja tegevusi. Mõistemetafoor koosneb kahest valdkonnast, kus ühte mõistetakse teise kaudu ja abil. Seejuures on metafoorid valdavalt motiveeritud kogemuslikust, mitte objektiivsest sarnasusest, nagu seda varem arvati, ja nad on omased eelkõige otsetähenduslikule keelele.

Hoolimata sellest, et diskursusanalüütikud ja mõistemetafooride uurijad on suuresti tegutsenud eraldi, on kahe lähenemise ühendamise siiski õigustatud. Paul Chilton (2005) argumenteerib, et kognitiivne dimensioon on diskursusanalüüsi lahutamatuks osaks, sest keelekasutusega seostuvad protsessid leiavad aset inimese ajus ning järelikult tekib seal ka seos teiste kognitiivsete protsessidega. Chilton (2005) toob järgmise näite: kriitilise diskursusanalüüsi meetoditega on põhjalikult uuritud ja kirjeldatud rassismi ja ksenofoobiaga seonduvaid keelekasutusi, kuid sellele vaatamata pole need nähtused kusagile kadunud. Seetõttu tuleks hoopis küsida, miks selliste kategooriate tekkimine sotsiaalses käitumises ning selle väljendamine keeles on nii jõuline ja püsiv. Ehk teisisõnu, kas diskursuse analüüsimine kognitiivsete meetodite abil võiks aidata paremini mõista võimudiskursuse jätkuvat domineerimist, vaatamata sellele, et rohketes uuringutes on tema toimimise mehhanismid paljastatud.

METOODIKA JA VALIM

Uuring viidi läbi kvalitatiivse tekstianalüüsi meetodiga. Metafooride välja selgitamisel oli aluseks Lakoffi ja Johnsoni (2011/1980) mõistemetafooride teooria, mille kohaselt viitavad keelelised metafoorid mõistemetafooride olemasolule. Tähelepanu fookus oli sõnade kaudsetel tähendustel ehk sellistel tähendustel, mis erinevad sõnade põhitähendusest ja viitavad sõna metafoorsele kasutusele. Keeleliselt väljendatud metafooride põhjal tuletasin mõistemetafoorid ning mõistemetafooride puhul kaardistasin valdkondadevahelised ülekanded. Mõistemetafoorid klassifitseerisin nende kognitiivsete funktsioonide alusel liigenduslikeks, olemis- ja suunametafoorideks (Kövecses, 2010).

Metafooride sotsiaalsete tähenduste uurimiseks kasutasin Fairclough' (1989) kolmetasandilist tekstianalüüsi meetodit, mis koosneb kirjeldamisest, tõlgendamisest ja seletamisest. Esimesel tasandil kirjeldatakse teksti keelelisi ja vormilisi külgi, teisel tasandil tõlgendatakse, milliseid sotsiaalseid tähendusi keeleliste valikutega luuakse, ning viimasel tasandil seletatakse, miks selliseid valikuid on tehtud, tekst asetatakse ühiskondlikku ja kultuurilisse konteksti ning tuuakse välja seosed ideoloogilise raamistikuga.

Töö empiiriliseks uurimismaterjaliks on meediatekstitid. Valimisse kuuluvad kolmkümmend vaesust ja vaeseid inimesi käsitlevat artiklit Eesti Päevalehest, Postimehest ja Maalehest, mis on ilmunud vahemikus 1. jaanuar 2016 kuni 15. aprill 2017. Kolmekümnest valimisse kuuluvast tekstist 11 on arvamused, 11 uudislood, 7 reportaažid ja üks juhtkiri. Mõned artiklid valimis on ilmunud ainult digiväljaandes.

TULEMUSED

Töö lähtus eeldusest, et viis, kuidas vaesust meedias käsitletakse, peegeldab ühelt poolt valitsevat arusaama vaesusest ning teiselt poolt kujundab ja kinnistab seda. Otsustasin uurida vaesust mõistemetafooride kaudu, kuna selle teooria kohaselt on inimeste mõistete süsteem läbivalt metafoorne. Mind huvitas, milliste valdkondade kaudu vaesust mõistestatakse ning see, milliseid järeldusi selle kohta teha saab. Lisaks soovisin välja selgitada, kas ja kuidas on mõistemetafoorid seotud sotsiaalsete struktuuridega.

Sellest tulenevalt tegin kvalitatiivse tekstianalüüsi meetodiga keeleliselt väljendatud metafoore analüüsides kindlaks mõistemetafoorid, mis vaesuse mõistestamisel kõige sagedamini ette tulid, ning ka teatud muustrid seoses nende kasutamisega diskursuses. Esinesid ohtliku vaenlase (*vaesus ohustab, haavatavad kihid, vaesusvastane võrgustik, vaesuse vastu võitlema*), raskuse (*majandusraskused, toimetulekuraskused, vaesus on raske*), kindlus(tund)e puudumise (*vähekindlustatud, sotsiaaltoetused*), ilmaoleku (*puudust kannatama*), vangistuse (*vaesusahelad, vaesuslõks*), kannatuse (*vaesuse all kannatama, vaesusest päästma, vaesust leevendama*), takistuse metafoorid ning lisaks ka mitmed suuna- ja olemismetafoorid. Suunametafooride kaudu selgus, et vaesus asub *all* (*alamklass, põhjakiht, madalapalgalised, vaesusesse langema*) ja *sügaval* (*süvenev vaesus, sügavas vaesuses elama*), ta on *kitsas* (*kitsikuses elama*), teda on *vähem* (*väike sissetulek*) ja ta on *taga, maas* (*vaeseid järgi aitama, elujärke parandama, järje peale saama*).

Eelnevas lõigus tsiteeritud liigendusmetafoorid, ehk sellised metafoorid, milles lähtevaldkond täidab sisuga sihtvaldkonna ning annab seeläbi struktuuri abstraktsetele nähtustele, on valdavalt motiveeritud tajutud tunnetuslikust sarnasusest. See on ka üsna loogiline, sest vaesus on kogemus, staatus,

seisund, mida on keerukas millegi konkreetsemaga objektiivse sarnasuse alusel võrrelda. Mõistemeetafooride üheks eesmärgiks ongi täita selgema sisu ja struktuuriga raskesti tajutavaid abstraktseid kategooriaid ja nähtusi. Esile tulnud valdkondade põhjal järeldub, et vaesust mõistestatakse vaevalise kogemuse ja olukorrana, vaesus tähendab ebakindlust, ohtu, raskust, takistusi, vabaduse piiratust, kannatusi ja puudust. Kokkuvõttes on vaesus käsitletud pigem negatiivse ja ebaseeldiva kogemusena. Seejuures on märkimisväärne, et kõik liigendusmetafoorid, mis uuritavates tekstides esile tõusid, on negatiivse konnotatsiooniga.

Suunametafooride puhul esineb ühelt poolt seos inimese kehalise kogemusega, teisalt ei saa välis- tada ajaloolisi ja kultuurilisi seletusi sellele, miks vaesus asub *all*, *sügaval*, *taga* ja mitte kuskil mujal. Vaesuse ja vaestega seostub enamikus kultuurides ka harimatus ja võimu puudumine, mistõttu pole vaesed märkimisväärselt panustanud kultuuri- ja poliitkaruumi kujundavatesse tekstidesse. Siinkohal tasub meenutada Foucault' (1992/1977) uurimusi tõe ja võimust. Selliste ajalooliste asjaolude tagajärjel ongi vaeseid kujutatud võimupositsioonil olijate vaatepunktist, kus rikkad ja võimukad vaatasid vaestele üleolevalt ja ülevalt alla. Selle kinnituseks on ka ühiskonna jaotamine kihtideks, kus vaesed asuvad kõige alumisel pulgal. Samuti seostuvad sellega stereotüüpsed arvamused vaestest kui räpastest, labastest, harimatutest ja madalatest olenditest, ühiskonna põhjakihist.

Suunametafooride kognitiivne tähendus osutab sellele, et vaesus asub *all*, *sügaval*, *põhjas* ja *taga*. Nägime, et need metafoorid on motiveeritud inimese kehalisest kogemusest, kus negatiivne paikneb *all* ja positiivne üleval. Seevastu sotsiaalsete struktuuride kontekstis saab selgeks see, miks vaesus paikneb *all* ja mitte kuskil mujal, sest vaesed on sellisele positsioonile määranud need, kellel on olnud ühiskonnas võimupositsioon ja võimalus selliseid ühiskondlikke kategooriaid luua ja ringlusse lasta. Vaesuse metafoorid näitlikustavad seda, kuidas lingvistilised, mõistelised ja sotsiaalsed struktuurid on omavahel läbi põimunud.

Võimukeele toimimise mehhanismide valgusel saab selgeks, miks võimusuhteid peegeldavad metafoorid on üleüldiselt omaks tunnistatud. Sellest tulenevalt võib ka järeldada, et keele, mõtlemise ja mõistete vaheliste seoste kaudu on inimestevahelised hierarhilised suhted alateadlikult kinnistunud. See asjaolu võib ka seletada, miks vaesusega kaasneb alaväärsuse tunne. Keele kaudu on vaesed alateadlikult omaks tunnistanud rikka enesetaju ja seetõttu on frustratsioon vaesusesse ja vaene olemisse sisse kirjutatud. Tunnetuslikud seosed vaesuse ja negatiivse konnotatsiooniga lähtevaldkondade vahel võimendavad sellist alaväärsuse ja frustratsiooni tunnet veelgi. See, kuidas keele süvastruktuurid mõjutavad inimese enesetaju, vajab lõplike järelduste tegemiseks kahtlemata hoopis laiapinnalisemaid uuringuid, kuid nagu argumenteerib Chilton (2005), võib võimudiskursuse jätkuvat domineerimist aidata seletada just diskursuse analüüsimine kognitiivsete meetodite kaudu.

Uurimistöo püüdis metafooride analüüsi kaudu illustreerida ka seda, kuidas võimukeel teatud ühiskonnagruppe märgistab. Vaesus ei tähenda vaid väheseid materiaalseid vahendeid, vaesus on ka staatus, stigma ja märgistus. Mõistemeetafoorid on justkui süvastruktuurid, mille kaudu on see stigma juurdunud meie keelde, mõtlemisse ja tegevustesse. Selleks, et käsitletud liigendusmetafooride tekkimise kohta lõplikke järeldusi teha, tuleks kindlasti läbi viia laiapõhjalisemad uuringud, aga suunametafoorid räägivad üsna ühest keelt. Suunametafooride ning nendega assotsieeruvate stereotüüpide ja konnotatsioonide kaudu on vaesed ühiskonnas määratud kõige madalamale positsioonile, millega kaasneb ka madalam staatus. Pealtnäha neutraalses keelekasutuses peituvad jõustruktuurid,

mis asetavad teatud ühiskonnagrupid ilmselgelt halvemale positsioonile. Solidaarsema ja võrdsema ühiskonna loomisel tuleks mõtiskleda selle üle, millised süvastruktuurid keeles peituvad ja millised sõnumid nendega kaasnevad.

Lisaks sellele näitasid uuringu tulemused, et vaesuse teemat kajastatakse suhteliselt vähe, ühekülgsest ja kallutatult. Vaesed esinesid valimisse kuulunud artiklites väga piiratud ja valdavalt passiivsetes rollides. Enamik artiklitest käsitles vaeseid passiivse objektina, kellest räägitakse ja kellele on suunatud aktiivsete osaliste tegevused. Väga sageli käsitleti vaeseid vaid faktide ja statistikaga seoses. Lisaks sellele selgus, et vaesed said oma olukorda ja igapäevast eluolu kirjeldada vaid valimi kolmes artiklis. Seega on vaesuse sotsiaalsel konstrueerimisel meediatekstide kaudu juhtiv roll nendel, kes ise vaesust ei koge, mis jätab vaestele vähe võimalusi mõjutada avalikku diskursust. Töös ilmnunud vaesuse diskursus peegeldab eeskätt võimupositsioonil olijate seisukohti vaesusest.

KIRJANDUS

- Aava, K. (2010). *Eesti haridusdiskursuse analüüs*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Sotsiaalteaduste Dissertatsioonid.
- Chilton, P. (2005). Missing Links in Mainstream CDA: Modules, blends and the critical instinct. – R. Wodak, P. Chilton (Eds). *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 19–52.
- Dijk, T. A. van (2008). *Discourse and Power*. Great Britain: Palgrave Macmillian.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. New York: Longman.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis. The Critical study of language*. New York: Longman.
- Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse. A textual analysis for Social Research*. London/New York: Routledge.
- Foucault, M. (1992/1977). Tõde ja võim. Intervjuu Alessandro Fontana ja Pasquale Pasquinoaga. – *Vikerkaar, II*, 31–49.
- Hart, C. (2014). *Discourse, Grammar and Ideology. Functional and Cognitive Perspective*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Kasik, R. (2008). Meediateksti analüüs: eesmärgid ja meetoodika. – R. Kasik (Toim). *Tekstid ja Taustad V. Meediatekstide keelekasutus ja selle sotsiokultuurilised taustad*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 10–43.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. (2nd Edition). New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G. (1993). The Contemporary Theory of Metaphor. – A. O. (Ed). *Metaphor and Thought* (2nd Edition). Cambridge: Cambridge University Press, 202–251.
- Lakoff, G., Johnson, M. (2011/1980). *Metafoorid, mille järgi me elame*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Lepianka, D. (2015). Images of poverty in a selection of the Polish daily press. – *Current Sociology*, 63 (7), 999–1016.

Pragglejaz Group. (2007). MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. – *Metaphor and Symbol*, 22 (1), 1–39.

Statistikaamet. (2016) *Eelmisel aastal koges suhtelist vaesust iga viies Eestimaa elanik*. Statistikaameti pressiteade. Saadaval: <https://www.stat.ee/pressiteade-2016-140>.

Steen, G. (1997). From Linguistic to Conceptual Metaphor in Five Steps. – J. R. Gibbs, G. J. Steen (Eds). *Metaphor in Cognitive Linguistics* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 57–77.

Steen, G. (2014). *The Cognitive-Linguistic Revolution in Metaphor Studies*. Saadaval: www.academia.edu: <https://amsterdam.academia.edu/GerardSteen>

Wodak, R. (2009). Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology. – R. Wodak, M. Meyer (Eds). *Methods for Critical Discourse Analysis* London: SAGE Publications, 1–33.

SOTSIAALMEEDIA

OHUD JA PROBLEEMID TALLINNA GÜMNAASIUMIÕPILASTE NÄITEL

THE THREATS AND PROBLEMS OF SOCIAL MEDIA
ON THE EXAMPLE OF TALLINN HIGH SCHOOL STUDENTS

III koht bakalaureusetööde kategoorias

KAROLIINA KULLAMAA

Artikkel põhineb bakalaureusetööl „Sotsiaalmeedia ohud ja probleemid Tallinna gümnaasiumiõpilaste näitel“

SISSEJUHATUS

Üheks peamiseks digiajastu infoallikaks võib pidada sotsiaalmeediat, millel on üha suurem mõju ja kontroll inimeste käitumise üle nii veebis kui ka reaalsuses. Sotsiaalmeedia annab võimaluse varjata oma identiteeti ja kasutada teise isiku identiteeti. Seda saavad teha kõik kasutajad, kaasa arvatud paha-tahtlike kavatsustega inimesed. Pealtnäha süütu pildi postitust või eraelu puudutava informatsiooni jagamist võivad teised sotsiaalmeedia kasutajad kuritarvitada. Sotsiaalmeedia tekitatud probleeme on veelgi, nt küberkiusamine, privaatsuse rikkumine, suhte probleemid, meediasõltuvus või depressioon. Need sotsiaalmeedia negatiivsed küljed võivad halvimal juhul tekitada psühholoogilise trauma, toimetulekuraskused, õppimisprobleemid ja sotsiaalse isolatsiooni või suurendada enesehävituslikku või suitsidaalset käitumist (Mäger, 2014). Probleemide lahendamiseks kustutatakse enda sotsiaalvõrgustiku konto, muudetakse privaatsussätteid või eiratakse kanalit, millest probleemid on alguse saanud (Heinsalu, 2016).

Nendest negatiivsetest aspektidest hoolimata on sotsiaalmeediast kujunenud noorte peamine infoallikas ja suhtlusvahend, mida kasutatakse igapäevaselt peamiselt meelelahutuslikel ja kommunikatiivsetel eesmärkidel. Kuid kas noored on kursis ka seal avalduvate ohtude ja probleemidega? Meediaväljaannetes kajastatakse tihti *online*-keskkonnas tekkinud konflikte, mis on viinud kõige raskemate tagajärgedeni. Küsimusi tekitab, miks on paljud noored sattunud sotsiaalmeedias avalduvate ohtude kätte, kuigi selle kasutamine tundub esmapilgul turvaline ja ohutu.

Uurimistöö eesmärk oli välja selgitada Tallinna koolide 10.–12. klasside õpilaste kokkupuude sotsiaalmeediaga ning noorte teadlikkus sotsiaalmeedia kasutamisega kaasnevatest negatiivsetest tagajärgedest.

Eesmärgi saavutamiseks sõnastati järgmised uurimisküsimused:

- Milliseid sotsiaalmeedia vahendeid kasutavad Tallinna koolide gümnaasiumiõpilased ning kui tihti?
- Millisel eesmärgil sotsiaalmeediat kasutatakse?
- Millist teavet postitatakse sotsiaalmeediasse?
- Mida peavad gümnaasiumiõpilased sotsiaalmeedia ohtudeks ja probleemideks?
- Milliste sotsiaalmeedias avalduvate negatiivsete külgedega on gümnaasistid kokku puutunud (kas kõrvaltvaatajana või enda kogemustele tuginedes)?
- Mida on noored taoliste probleemide esinemisel ette võtnud?

TEOREETILINE OSA

Sotsiaalmeediat, mis tagab kasutajatevahelise interaktsiooni ning avab kasutajatele võimaluse panustada teabe loomisesse ja muutmisesse, kasutab 2016. aasta seisuga 2,34 miljardit inimest (Statista, 2016). Seda kasutatakse nii suhtlemis- ja tunnustusvajaduse rahuldamiseks (Heinsalu, 2016), infoallikana ühiskonnas ja tutvusringkonnas toimuvaga kursis olemiseks (Khoo, 2014) kui ka meelelahutus- ja õppetöövahendina (Heinsalu, 2016; Mastromatteo, 2015).

Sotsiaalmeedia kanalites on kasutajate pea iga samm jälgitav, mis annab ka teistele inimestele võimaluse indiviidi tegevust jälgida ja sellest informeeritud olla (Räim, 2014). Informatsioonile ligipääsetavusest, privaatsuse puudumisest ja anonüümsusest tulenevalt on sotsiaalmeedia kontod ühed peamised häkkerite sihtmärgid (Wu *et al.*, 2014). Näiteks indiviidi täisnime googeldades võib leida mitmeid sotsiaalmeedia allikaid, kus on võetud sõna, avaldatud pilte või kuvatakse erinevaid kontosid, mida isik kasutab. Paljud inimesed avaldavad sotsiaalmeedia kontodel oma aadressi, informatsiooni eelmistest elukohtadest, parooli või isegi pangakonto numbri, mille tagajärjeks võib olla identiteedivargus (Identity Theft, 2016). Lisaks privaatsuse puudumisele ja identiteedivargusele võib sotsiaalmeedias avalduvateks ohtudeks pidada näiteks küberkiusamist, sõltuvust, sotsiaalset võrdlust, suhteprobleeme, stressi ja depressiooni.

METOODIKA

Püstitatud eesmärgi saavutamiseks ning uurimistöö läbiviimiseks kasutati kombineeritud uurimiskogumit. Esmalt viidi internetipõhise rakenduse Google Forms kaudu läbi kvantitatiivne andmete kogumine, kasutades anonüümset ankeetküsitlust. Küsitlus edastati Jakob Westholmi Gümnaasiumi 10.–12. klasside õpilastele e-kooli ning Facebookis olevate klassigruppide kaudu. Küsimustik koosnes 20 küsimusest, mis olid jaotatud kolmeks alamkategooriaks: andmed küsitletava kohta, sotsiaalmeedia kasutamine ning sotsiaalmeedia ohud ja probleemid. Küsimustik sisaldas 13 küsimust, millest 12 olid valikvastustega ning üks avatud vastuse võimalusega.

Täiendava andmekogumismeetodina kasutati poolstruktureeritud intervjuusid, mille valimi moodustas töö autor enda tutvusringkonda kuuluvatest gümnaasiumiõpilastest. Eialgu kasutati mugavusvalimit ning intervjueriti tutvusringkonnas olevaid gümnaasiumiõpilasi. Seejärel kasutati lumepallivalimit, mil eelnevalt vastanud gümnaasiumiõpilased aitasid leida vanuselt ja hariduselt sobivaid intervjueritavaid. Intervjuud viidi läbi 16 Tallinna gümnaasiumiõpilasega Facebooki ja Skype'i vahendusel kas kirjalikult või suuliselt, mida tehti lähtuvalt vastanu soovist. Tundliku teemavaldkonna tõttu peeti otstarbekaks viia intervjuud läbi individuaalselt.

Oma panuse uurimistöösse andsid Tallinna koolide 10.–12. klasside 57 õpilast vanusevahemikus 17–19 aastat.

TULEMUSED

Nii Eestis kui mujal maailmas on sotsiaalmeedia kasutamine noorte seas äärmiselt aktiivne ning seda tõestasid ka antud uuringu tulemused, mille kohaselt kasutab gümnaasiumiõpilane sotsiaalmeedia kontot vähemalt iga tunni tagant. Sotsiaalmeedia aktiivset kasutamist hõlbustavad tehnoloogivahendid, mistõttu noored on sotsiaalmeedia kaudu kättesaadavad igal ajal ja igas kohas. Samuti mainisid õpilased, et kasutavad sotsiaalmeediat isegi koolitundide ja vahetundide ajal.

Peamiseks sotsiaalmeedia kanaliks Tallinna gümnaasiumiõpilaste seas on maailmas kõige enam populaarsust kogunud Facebook. Nii Facebooki kui teisi sotsiaalmeedia kontosid kasutatakse peamiselt suhtlemiseks, meelelahutuseks või õppetööks. Noorte jaoks on oluline ka tunnustusvajaduse rahuldamine postituste „like’ide“ ja kommentaaride kaudu. Lisaks kasutatakse sotsiaalmeediat ühiskonnas toimuvaga kursis olemiseks või enda piltide, videote või loominguga avaldamiseks. Enamik noori postitavad sotsiaalmeediasse pilte, videoid ja kommentaare.

Sotsiaalmeedias avalduvate ohtudega on kursis iga küsitletud ja intervjueritud Tallinna gümnaasiumiõpilane. Noorte arvates on peamiseks probleemideks sotsiaalmeediast tekkiv sõltuvus, küberkiusamine ja privaatsuse puudumine. Lisaks toodi intervjuudes esile enda võrdlemist teistega.

Suurimaks probleemiks on noortele sotsiaalmeediast tekkiv sõltuvus. Sellega on gümnaasistid kokku puutunud peamiselt kõrvaltvaatajatena. Vaid mõni üksik noor julgus tunnistada, et on ka ise sotsiaalmeediast sõltuvuses. Gümnaasiumiõpilased mainisid, et sõltuvust nähakse sõprade seas, nii koolis, tänaval kui bussis.

17–19-aastased noored on sotsiaalmeedias avalduvat küberkiusamist näinud nii kõrvalt kui seda ise kogunud. Noored märkisid, et küberkiusamist on nähtud Facebookis, Twitteris ja Ask.fm’is. Peamiselt peavad noored küberkiusamiseks mõnitavaid või halvustavaid kommentaare.

Privaatsuse ja turvalisuse tagamiseks on enamik noori reguleerinud oma enim kasutatava sotsiaalmeediakanali privaatsussätteid. Nende kontod on küll avalikult leitavad, kuid postitused on nähtavad vaid sõbralistile. Samas saavad noortega ühendust võtta ka võõrad inimesed. Just selle probleemiga on nii mõnedki õpilased tihedamalt kokku puutunud. Intervjuude käigus selgus, et peamiselt saavad tüdrukud võõrastelt (enamasti Lähis-Ida riikidest pärit) meessoost isikutelt kirju, mille eesmärk on omavahel tutvuda. Üldjuhul neid kirju ignoreeritakse. Pärast intervjuud teatas üks küsitletu, et vestlus pani teda mõtlema enda turvalisusele virtuaalmaailmas ning ta muutis oma sotsiaalmeediakonto privaatsussätteid.

Sotsiaalmeedia vahendusel tekkinud kujutelm teiste elust on mõjutanud noorte enesekindlust ja -hinnangut. Gümnaasiumiõpilaste arvates on see samuti väga suur probleem, millega noored internetiavarustes kokku puutuvad. See oli ka paljude intervjuude peamiseks teemaks, sest küsitletavad olid sellega isiklikult kokku puutunud. Nad leidsid, et sotsiaalmeedia kanal Instagram võib enim mõjutada noorte inimeste enesehinnangut. Noored tunnevad end väärtusetuna, kui nad ei saa enda postitustele piisavalt „like’i“ või kui nad ei tunne ennast sotsiaalmeedias teiste kasutajatega samaväärsetena.

Sotsiaalmeedia ohtude ja probleemidega toimetulekuks on nii ohvrid kui kõrvaltvaatajad pööranud rohkem tähelepanu enda postituste avaldamisele, katkestanud kiusajatega suhtlemise või teiste

kasutajate jälgimise ning lõpetanud sotsiaalmeediakanali kasutamise. Nähes sotsiaalmeedias küberkiusamist, kus ohvriteks on gümnaasiumiõpilaste endi sõbrad, on nad olnud altimad kiusaja ja ohvri vahelisse suhtlusesse sekkuma. Võõraste kasutajate puhul on noored küberkiusamist eiranud. Ka teiste sotsiaalmeedia negatiivsete külgede märkamisel on noored tekkinud probleeme enamasti ignoreerinud.

Sotsiaalmeedia negatiivsete külgede ilmnemisel kõrvaltvaataja või ohvri rollis on gümnaasiumiõpilased mõelnud sotsiaalmeedia konto kustutamisele ning enda isoleerimisele sotsiaalmeediast. Näiteks leidis üks 17-aastane neiu: *„Olen mõelnud kustutada oma Facebook ära, sest ma tunnen, et see võtab minult nii palju väärtuslikku aega, mida ma võiksin kulutada millelegi palju kasulikumale. Vahepeal kustutasin ka, aga siis tõmbasin tagasi, sest tundsin suhtlusest puudust. Kunagi kustutasin Ask.fmi ka ära, aga seda sellepärast, et ma tundsin, et see oli lihtsalt halb ja kiusajaid täis koht.“*

Kuna virtuaalmaailma kasutamisest on saanud noorte igapäevaelu osa ja see on sama oluline kui muud argised tegevused, siis tunnevad noored, et lakkamatust kättesaadavusest ja pidevast infohulgast on vaja saada puhkust. Noored tahaksid pöörata rohkem tähelepanu nende tegevustele, mis jäävad sotsiaalmeedia kasutamise tõttu tagaplaanile. Samas ei suuda gümnaasiumiõpilased ennast täielikult sotsiaalmeediast eraldada, sest soovitakse olla pidevalt kontaktis oma sõprade ja tuttavatega või on sotsiaalmeediast tekkinud juba sõltuvus.

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöö eesmärk oli välja selgitada Tallinna gümnaasiumiõpilaste kokkupuude sotsiaalmeediaga ja nende teadlikkus sotsiaalmeedia negatiivsetest külgedest. Nii Eestis kui mujal maailmas on sotsiaalmeedia kasutamine noorte seas väga aktiivne ning seda tõestasid ka antud uuringu tulemused, mille kohaselt kasutab gümnaasiumiõpilane sotsiaalmeedia erinevaid vahendeid iga päev.

Sotsiaalmeedia negatiivsetest külgedest oli teadlik iga uurimuses osalenud Tallinna gümnaasiumiõpilane. Noored peavad peamiseks probleemideks sotsiaalmeediast tingitud sõltuvust, küberkiusamist, privaatsuse puudumist ning enda võrdlemist teistega. Enamasti on noored aga tekkinud probleeme eiranud ning on nendest tulenevalt mõelnud isegi oma sotsiaalmeedia kontode kustutamisele.

Bakalaureusetöö autor leiab, et uurimuses saadud tulemusi on vajalik kajastada erinevatele valdkonnaspetsialistidele ja sihtrühmadele, kes on seotud sotsiaalmeediaga ning noortega, võimalike probleemide ja ohtude ennetamiseks või leevendamiseks ning uute uuringute algatamiseks. Lisaks innustab töö autor bakalaureusetöös saadud uurimistulemusi täiendama ning sarnast valdkonda edasi uurima. Teema edasine uurimine on vajalik, sest käesoleval digiajastul toimuvate muudatuste käigus muutub ja areneb sotsiaalmeedia ning sellest tulenevalt ka kasutajate käitumine nii reaals kui virtuaalmaailmas.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Heinsalu, B. H. (2016). *Facebooki kasutamisest loobujad: põhjused ja kogemused*. [Bakalaureusetöö.] Tartu Ülikool.
- Identity Theft (2016). *What is Identity Theft?* <http://www.identitytheft.org.uk/>, 20.01.2017.
- Khoo, C. S. G. (2014). Issues in Information Behaviour on Social Media. – *Libres*, 24(2), 75–96. Andmebaas EBSCO Hos, 20.12.2016.
- Mastromatteo, J. D. M. (2015). *The Mutual Shaping of Social Media, Learning Experiences, and Literacies*. [Dokoritöö.] Tallinna Ülikool.
- Mäger, T. (2014). *Sotsiaalmeedia roll vägivaldse käitumise kujundajana Pärnu kolme kooli 7. –9. klasside noorte seas Facebook ja Ask.fm näitel*. Lõputöö. Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž.
- Räim, S. (2014). *Õpetajate nägemus privaatsusest sotsiaalmeedias*. [Magistritöö.] Tartu Ülikool.
- Statista. (06.2016). *Number of social media users worldwide from 2010 to 2020 (in billions)*. <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>, 08.12.2016.
- Wu, S-H., Chou, M-J., Tseng, C-H., Lee, Y-J., Chen, K-T. (2014). *Detecting in-situ identity fraud on social network services: a case study on Facebook*. http://dirl.iis.sinica.edu.tw/pub/wu14_facebook_fraud.pdf, 01.03.2017.

ÜHISKOND
JA
AVATUD
VALITSE-
MINE

ALUSVÄÄRTUSTE TEOORIA PAIKAPIDAVUS

THE INTERNAL AND EXTERNAL VALIDITY
OF THE THEORY OF BASIC HUMAN VALUES

I koht doktoritööde kategoorias

LAUR LILLEOJA

Artikkel põhineb doktoritööl „The Internal and External Validity of the Theory of Basic Human Values“

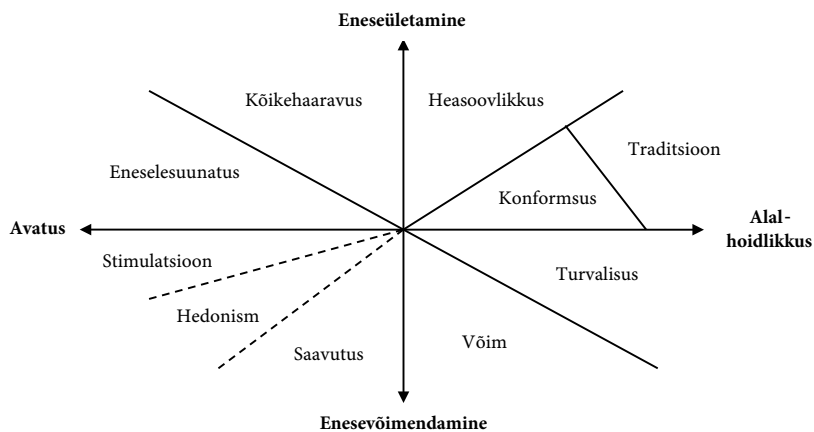
SISSEJUHATUS

Doktoritöö keskendus kitsamalt Shalom Schwartzi alusväärtuste teooria (Schwartz 1992) paikapidavuse hindamisele, kuid selle laiemaks eesmärgiks oli üldisema diskussiooni arendamine küsitlusuuringutes kasutatavate skaalade valiidsuse teemadel.

Küsitlusuuringute olulisust on tänapäeval raske alahinnata, seda eriti hinnangute, hoiakute ja arvamuste uurimisel, milleks tihti kasutatakse erinevaid teoreetilistel alustel loodud skaalaid. Paraku on küsitlusuuringute ettevalmistamine ja läbiviimine keerulisem, kui see esmapilgul tundub ja usaldusväärsete tulemuste tagamine eeldab metodoloogiliselt korrektset lähenemist.

Muude hoiakute taustal on viimaste kümnendite vältel saavutanud äärmiselt suure populaarsuse väärtuste uurimine ja seda paljuski tänu eelmainitud Shalom Schwartzi väärtusteooriale (Schwartz 1992). Schwartz on oma teoorias defineerinud alusväärtusi kui uskumusi ja motivatsioonilisi konstruktsioone, mis on konkreetsete olukordade ja situatsioonide suhtes transtsendentsed, määravad meie valikuid ja hinnanguid ning on korrastatud vastavalt sellele, kuivõrd olulised on nad üksteisega võrreldes. Schwartzi algse väärtusteooria põhjal eksisteerib 10 alusväärtust, mis omavaheliste seoste põhjal moodustavad süsteemse ringmudeli (joonis 1).

Teooria muudab eriti atraktiivseks selle väidetav kultuuride ülene kehtivus, mis peaks muu hulgas võimaldama ka kultuuridevaheliste võrdluste tegemist. Seda struktuuri on kasutatud mitmete väärtusskaalade (SVS, PVQ-40, PVQ-21) loomiseks, millest viimane sisaldub Euroopa Sotsiaaluuringus. Koos kasvava populaarsusega on Schwartzi teooriale aga saanud üha enam osaks ka kriitikat, mis on eelkõige suunatud sellele, et teorial põhinevad väärtusstruktuurid ei leia tihti empiirilist kinnitust, mis võib olla seotud nii teooria kui ka sellel põhinevate väärtusskaalade paikapidavusega (valiidsusega).

Joonis 1. Shalom Schwartzi alusväärtuste ringmudel (1992).

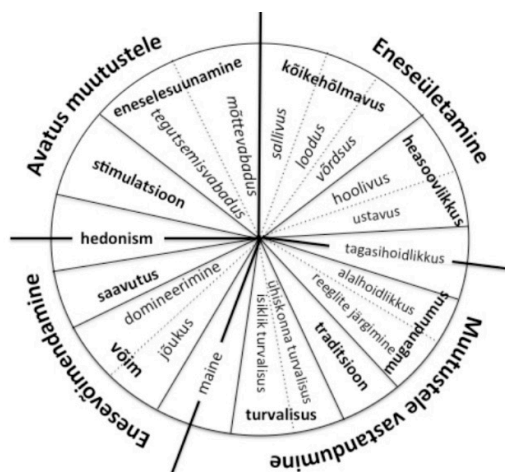
Uurimuse eesmärgiks oligi antud probleemide põhjuste leidmine, testides empiiriliselt nii teoreetilise struktuuri paikapidavust kui ka selle fikseerimiseks kasutatavate küsimustike adekvaatsust. Oluline rõhk oli ka kultuuridevahelise võrreldavuse kontrollimisel.

METOODIKA JA TULEMUSED

Doktoritöö sisaldas kuut iseseisvat uurimust, millest esimesed kolm olid oma olemuselt metodoloogilised ja keskendusid väärtusstruktuuri sisemise paikapidavuse ja võrreldavuse hindamisele ning ülejäänud kolm olid rakenduslikud väärtusuuringud, mis kontrollisid erinevatest perspektiividest väärtusstruktuuri ja konkreetsemalt PVQ-21 väärtusskaala välispidist valiidsust.

Kui varasemad kriitilised analüüsid (näiteks Mohler & Wohn, 2005; Clercq, 2006; Perrinjaquet *et al.*, 2007; Davidov & Schmidt, 2007; Davidov *et al.*, 2008; Davidov, 2008) viitasid sellele, et olemasolevate väärtusskaalade põhised ei olnud empiiriliselt võimalik eristada kõiki teooriapõhiseid 10 alusväärtust, siis Knoppeni ja Sarise (2009) hinnangul oli algne väärtustüüpide eristamine meetoodiliselt vale ning nad pakkusid välja alternatiivse lähenemise, mille tulemusena eristus 19 iseseisvat väärtustüüpi. Nende uuring oli teostatud, tuginedes piiratud õpilaste valimile. Et sellele laiemat kinnitust leida, korrati esimeses uurimuses sama lähenemist Eesti üldvalimi põhjal (1240 vastajaga Eesti populatsiooni juhuvalim), mis võimaldas vaadelda ka lisaks hinnangute võrreldavust eesti- ja venekeelsete vastajate lõikes. Uuringus leidis Knoppeni ja Sarise (2009) poolt pakutud mudel empiirilist kinnitust, mis omakorda oli oluliseks sisendiks uuendatud väärtusstruktuuri (joonis 2) ja sellel põhineva väärtusküsimustiku PVQ-R defineerimisele (Schwartz *et al.*, 2012).

Mõõtmisvigade potentsiaalne oht küsitlusuuringute tulemustele on sotsiaalteadustes võrdlemisi vana probleem (Alwin, 2007). Kui struktuurivõrrandite (Structural Equation Modelling) populaarsuse kasvu tõttu on juhuslike vigade arvessevõtmine juba küllaltki levinud, siis süstemaatiliste mõõtmisvigade olemasolu praktilistel kaalutlustel üldjuhul ignoreeritakse (Saris & Gallhofer, 2014), seda ka väärtusstruktuuri osas. Doktoritöö teine ja kolmas uuring panustasid selle puuduse täitmisele. Teises uuringus testiti uuesti esimeses uuringus kasutatud andmeid, rakendades seejuures innovatiivset lähenemist, mis võimaldab arvutiprogrammi (SQP 2.0) abil prognoosida üksikute tunnuste kvaliteeti ning selle kaudu ka mõõtmisvigu korrigeerida. Kolmandas uuringus kasutati alternatiivset meetodit, mis võimaldas täiendava faktori modelleerimisel kontrollida vastamisstiilist tulenevat variatiivsust

Joonis 2. Uuendatud alusväärtuste ringmudel (Schwartz et al., 2012).

(mis omakorda moodustabki suurema osa süstemaatilistest mõõtmisvigadest), kasutades seejuures uuendatud PVQ-R küsimustiku abil kogutud andmeid. Mõlema uuringu tulemused näitasid selgelt, et mõõtmisvigade korrigeerimisel muutusid nii väärtustüüpide vahelised kui ka välised seosed tugevamaks, vastates seejuures paremini teooriale, mis omakorda pakkus täiendavat kinnitust uuendatud väärtusstruktuuri paikapidavusele.

Kui esimese uuringu põhjal võis eeldada, et eestlaste ja vene keelt kõnelevate Eesti elanike väärtushinnangud on omavahel võrreldavad, siis pärast teises uuringus teostatud mõõtmisvigade korrigeerimist ilmnisid mitmegi küsimuse puhul erinevused, mis tähendab seda, et mõõtmisvead võivad ekvivalentsetes testides varjata reaalsuses eksisteerivaid erinevusi sihtrühmade vahel küsimustest arusaamisel ning nende interpreteerimisel. Kuna antud tulemus on võrdlemisi ootamatu, vajab see kindlasti edasist uurimistööd.

Kolmanda uurimuse põhiselt toimib uuendatud väärtuskaala PVQ-R võrreldes varasemate skaaladega oluliselt paremini ja sellele baseeruvad väärtustüüpide hinnangud on nii Eesti kui Soome kontekstis võrreldavad. Kultuurideülese võrreldavuse laiemaks testimiseks kogus autor lisaks andmeid ka Etioopiast (253 vastajaga üliõpilasvalim), kuid antud valimi puhul ilmnis siiski mitmeid olulisi probleeme.

Kuivõrd on selgunud, et Euroopa Sotsiaaluuringus sisalduva PVQ-21 põhiseid andmeid ei saa teooriapõhiselt 10 alusväärtustüübi mõõtmiseks kasutada, siis on uurimuse neljandas, viiendas ja kuuendas osas pakutud välja kolm alternatiivset lähenemist suuremahuliste andmestike korrektseks kasutamiseks. Sarnaselt esimese ja teise uurimusega seostati antud analüüsides väärtusi ka erinevate väliste tegurite ja muutujatega, mis pakkus täiendavat informatsiooni väärtusteooria paikapidavuse kohta.

Esimene uuring vaatles vanuse ja erinevate väärtustüüpide vahelisi seoseid ning leidis, et need vastasid teoreetilistele ootustele ja seejuures muutusid korrelatsioonid pärast mõõtmisvigade korrigeerimist veelgi tugevamaks. Antud mõju tuli selgelt esile ka teises uurimuses, mis vaatles väärtuste, sisetuleku ja poliitiliste hoiakute vahelisi seoseid. Kui enne korrigeerimisprotseduuri olid nii mõnedki ootuspärased seosed statistiliselt ebaolulised, siis pärast mõõtmisvigade parendamist muutusid nad oluliseks ning pakkusid täiendavat tõestust väärtusteooria välispidisele valiidsusele.

Neljas uuring valideeris väärtusteooriat, vaadeldes väärtuste sarnanemise ja sotsiaalse usalduse vahelisi seoseid Euroopa riikide lõikes. Viies uuring keskendus sünnikohortide väärtushinnangute eris-

tumisele Eesti kontekstis ning leidis, et lisaks selgele vanuselisele eristumisele mõjutab hinnanguid ka konkreetne ühiskondlik kontekst, milles inimene on sotsialiseerinud. Doktoritöö viimane, kuues uuring keskendus vaid ühele konkreetsele PVQ-21 skaala küsimusele – *hoolida loodusest* – ning tõestas, et tegemist on hästi toimiva mõõdikuga keskkonnaalaste hoiakute kaardistamiseks.

KOKKUVÕTE

Doktoritöö kesksed tulemused on lühidalt järgnevad.

- Eesti andmestikele tuginedes peab uuendatud väärtusstruktuur oluliselt paremini paika kui varasem 10-tüübiline mudel. Samas aga ei toiminud uuendatud mudel Etioopia kontekstis, mis seab selle üldisema universaalsuse siiski küsimuse alla.
- Euroopa Sotsiaaluuringu andmestik pakub täiendavat kinnitust väärtusteooria paikapidavusele, kuid seejuures ei saa neid andmeid kasutada ettenähtud viisil algse 10 väärtustüübi kaardistamiseks.
- Mõõtmisvead mõjutavad otseselt väärtusstruktuuri ning nende korrigeerimine pakub täiendavat kinnitust väärtusstruktuuri paikapidavusele.
- Uuendatud väärtusstruktuuri kultuuridevaheline võrreldavus on parem kui varasemal versioonil, kuid seda tuleks alati testida, võttes seejuures arvesse mõõtmisvigu, mis võimaldab identifitseerida sisulisi kognitiivseid erinevusi. Kuigi doktoritöö tegeles kitsalt alusväärtuste uurimisega seonduvate probleemidega, on tulemused üldistatavad sotsiaalteadustele laiemalt, rõhutades mis tahes mõõteskaalade paikapidavuse kontrollimise olulisust ning seejuures mõõtmisvigade potentsiaalse mõju arvestamist.

KIRJANDUS

- Alwin, D. F. (2007). *Margins of error: A study of reliability in survey measurement*. John Wiley & Sons.
- Davidov, E. (2008). A cross-country and cross-time comparison of the human values measurement with the second round of the European Social Survey. – *Survey Research Methods*, 2(1), 33–46.
- Davidov, E., Schmidt, P. (2007). Are values in the Benelux countries comparable? Testing for equivalence with the European Social Survey. – Loosveldt, G., Swyngedouw, M., Cambré, B. *Measuring Meaningful Data in Social Research*. Leuven, 373–386.
- Davidov, E., Schmidt, P., Schwartz, S. (2008). Bringing values back in: the adequacy of the European social survey to measure values in 20 countries. – *Public opinion quarterly*, 72(3), 420–445.
- De Clercq, S., Fontaine, J. R. J. (2006). *Extending the Schwartz value theory for assessing supplementary person-organization fit*. Unpublished PhD. dissertation, Universiteit Ghent, Belgium.
- Knoppen, D., Saris, W. E. (2009). Do we have to combine values in the Schwartz0 Human Values Scale? A comment on the Davidov studies. – *Survey Research Methods*, 3(2), 91–103.
- Mohler, P. P., Wohn, K. (2005). *Persönliche Wertorientierungen im European Social Survey*. ZUMA-Arbeitsbericht 2005/01.
- Perrinjaquet, A., Furrer, O., Usunier, J.-C., Cestre, G., Valette-Florence, P. (2007). A test of the Quasi-Circumplex structure of human values. – *Journal of Research in Personality*, 41(4), 820–840.

Saris, W. E., Gallhofer, I. N. (2014). *Design, evaluation, and analysis of questionnaires for survey research (2nd ed)*. Hoboken, NJ: Wiley.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. – *Advances in experimental social psychology*, 25, 1–65.

Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Dirilen-Gumus, O. (2012). Refining the theory of basic individual values. – *Journal of personality and social psychology*, 103(4), 663.

EESTLASTE JA EESTIVENELASTE TAJUTUD

DISKRIMI- NEERIMINE

JA SELLEGA SEOTUD TEGURID

PERCEIVED ETHNIC DISCRIMINATION AMONG ESTONIANS AND ESTONIAN-
RUSSIANS AND FACTORS RELATED TO IT

I koht magistritööde kategoorias

MADLI RAUDKIVI

Artikkel põhineb magistritööl „Eestlaste ja eestivenelaste tajutud diskrimineerimine ja sellega seotud tegurid“

Eestivenelased¹ moodustavad Eesti populatsioonist umbes neljandiku. Vaatamata vähemusgrupi suurusele ei ole nende integreerimine Eestis olnud aga eriti tulemusrohke. Mitmed indikaatorid, nagu eestivenelaste tööhõive, usaldus riigiasutuste vastu, osalemine poliitikas ja ühiskonnaelus on olnud pidevalt madalam kui eestlastel (Kallas ja Kivistik, 2015).

Uurimistöös käsitlesin integratsiooni takistava tegurina diskrimineerimise taju teise rahvusgrupi poolt. Uurimisküsimused keskendusid täpsemalt sellele, kas ja millisel määral tajuvad eestlased ja eestivenelased üksteiselt tulenevat diskrimineerimist ning millised demograafilised ning laiematest hoiakutest tulenevad tegurid diskrimineerimise taju riski ennustavad.

TEOREETILINE RAAMISTIK

Töö raamistikuks on kasutatud peamiselt sotsiaalse identiteedi teooriat (Tajfel ja Turner, 1979), etnotsentrisismi kontseptsiooni (peamiselt toetudes Sumneri klassikalisele käsitlusele aastast 1906), grupi ohu teooriat (Blumer, 1958, Stephan ja Stephan, 2000) ning sotsiaalse domineerimise teooriat (Sidanius ja Pratto, 1999).

Esimese kahe käsitluse kohaselt jaotuvad inimesed erinevateks sotsiaalseteks gruppideks või kategooriateks, mis annavad inimesele olulise osa mina-pildist. Igasuguse grupikuuluvusega käib kaasas aga võrdlus teiste oluliste gruppidega ühiskonnas. Selleks et säilitada positiivset sotsiaalset identiteeti, võib gruppide omavaheline suhtlus võtta etnotsentristliku hoiaku. See tähendab, et enda grupi eelistamiseks hakkavad selle grupi liikmed erinevatel viisidel halvustama vastandgruppi. Üheks seda võimendavaks

¹ Eestivenelased tähistavad selle uurimistöe puhul end venelasena määratlenud Eestis elavaid inimesi.

teguriks on erinevat liiki ohu tajumine teise grupi poolt, mida käsitleb grupi ohu teooria (Blumer, 1958, Stephan ja Stephan, 2000). Sotsiaalse domineerimise teooria (Sidanius ja Pratto, 1999) jällegi keskendub sellele, kuidas enamusgrupp võib kasutada erinevaid meetmeid, et säilitada ja õigustada püsivat sotsiaalset hierarhiat ühiskonnas.

Antud uurimisteema puhul on oluline silmas pidada ka Eesti rahvussuhete konteksti ning asjaolu, miks diskrimineerimise tajutakse on oluline uurida ka enamusgrupi poolt. Uuringud Eestis on näidanud, et Nõukogude Liidu pärandi tõttu on tekkinud olukord, kus eestlaste näol on tegemist „ohustatud enamusega“, kelle ühiskond ja kultuur läbis Nõukogude perioodil venestamise. Teisalt on Eestis ka eestivenelased, keda võib pidada „endiseks privilegieritud vähemuseks“, kes Eesti Vabariigi iseseisvumisel kaotas oma staatuse ja eelised (Vetik ja Helemäe, 2011). M. Rannut (2004) on välja toonud, et mõlemad lingvistilised grupid – eesti keelt kõnelejad ja vene keelt kõnelejad – on määratlenud end teatud perioodidel enamuseks Eestis ning väljendanud vastandlikke arvamusi paljudes olulistest teemades.

METOODIKA

Uurimistöö viidi läbi kvantitatiivseid andmeid kasutades. Andmed pärinevad Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis läbi viidud projekti „Kaasava integratsioonikonteksti poliitilised ja sotsiaal-psühholoogilised determinandid ning nende vastastikused seosed“ raames kogutud MIRIPSi (*Mutual Intercultural Relations In Plural Societies*) kui ka projektimeeskonna enda poolt koostatud küsimustikest.

Valimisse kuulus kokkuvõttes 946 vastajat – 505 eestlast (53,4%) ja 441 eestivenelast (46,6%). Lõplikku regressioonanalüüsi mudelisse jõudis neist 477 eestlast ja 308 eestivenelast. Analüüsis rakendati erinevaid analüüsimeetodeid, nagu keskmiste võrdlus, korrelatsioonanalüüs ja binaarne logistiline regressioon.

DISKRIMINEERIMISE TAJU MÄÄR EESTLASTE JA EESTIVENELASTE SEAS

Analüüsi tulemustele toetudes võib öelda, et eestlased ja ka eestivenelased tajuvad teise grupi poolt diskrimineerimist. Seda tajutakse just rahvusgrupi tasemel ning vähem individuaalsel tasemel. Üllatav oli tulemus, et eestlaste ja eestivenelaste grupi tasandil diskrimineerimise tajutakse statistiliselt olulisel määral üksteisest ei erinenud. Teisisõnu tajuvad nii eestlased kui ka eestivenelased end samal määral diskrimineerituna teise rahvusgrupi poolt.

DISKRIMINEERIMISE TAJU SEOS DEMOGRAAFILISTE TUNNUSTEGA

Kui uurida, millised demograafilised tunnused (vanus, sugu, sotsiaalmajanduslik seisund, haridustase, tööturu seisund, elupiirkond ning eestivenelastel ka eesti keele kasutamise määr töökojal ja Eesti kodakondsuse olemasolu) olid enim määravad, ilmnes, et eestlaste puhul ei ennustanud ükski demograafiline tunnus suuremat diskrimineerimise tajutakse riski. See tähendab, et demograafiliste tunnuste alusel ei saa välja tuua ühtegi spetsiifilist gruppi vastajaid, kes tajuvad diskrimineerimist teiste gruppidega võrreldes rohkem või vähem. .

Eestivenelaste puhul ennustasid vaid üksikud demograafilised tunnused kõrgemat diskrimineerimise tajutakse. Kehva majandusliku toimetuleku ja töökojal vähe eesti keelt kasutavate eestivenelaste puhul võib öelda, et nende risk tajuda diskrimineerimist on kõrgem võrreldes eestivenelastega, kes tulevad

majanduslikult paremini toime ning kasutavad tööl sagedamini eesti keelt.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et kuna käesoleva uurimuse tulemused kinnitasid pigem varasemate Eestis tehtud uuringute tulemusi (nt Kasearu 2008) ja vähemal määral välismaal läbi viidud uuringute tulemusi (Wagner ja Zick 1995, Coenders, Lubbers ja Scheepers 2003), mis käsitlesid demograafiliste tunnuste osa diskrimineerimise tajumisel, siis võib öelda, et diskrimineerimise taju tuleneb pigem hoiakute ja arvamustega seotud tunnustest ning inimeste individuaalsed tunnused selle puhul olulist rolli ei oma. Demograafilistest omadustest olulisemad on Eestis juurdunud hoiakud ja käitumisviisid eestivenelaste suhtes eestlaste sotsiaalses identiteedis, mis on edasi antud ka noorematele põlvkondadele. Need on levinud kõigis Eesti piirkondades ning on omased ka erineva sotsiaal-majandusliku ja haridusliku taustaga inimestele. See raskendab omakorda ühiskonnas integratsiooni edenemist, sest eestlaste puhul ei ole diskrimineerimise taju lõikes võimalik välja tuua ühtki spetsiifiliste demograafiliste tunnustega gruppi, kelle hoiakute või arusaamadega saaks fokuseeritult tegeleda.

DISKRIMINEERIMISE TAJU SEOS EESTLASTE JA EESTIVENELASTE HOIAKUTEGA

Hoiakute olulisust diskrimineerimise tajus kinnitas ka edaspidine uurimistöö analüüs ja selle tulemused. Võrreldes demograafiliste tunnustega oli eestlastel tunduvalt rohkem hoiakulisi tunnuseid seotud diskrimineerimise tajuga. Eestlaste puhul olid sellega seotud lausa kõik analüüsi kaasatud mitte-demograafilised tunnused. See tähendab, et eestlased, kes omasid jahedamaid tundeid eestivenelaste vastu, tundsid end närvilisemana venekeelsete inimeste seltskonnas, toetasid marginaliseerivat akulturatsioonihoiakut, samastasid end tugevasti teiste eestlastega, olid kindlalt nõus, et Eesti okupeeriti Nõukogude Liidu poolt, ja leidsid, et eestivenelaste madal esindatus avalikus sfääris on õigustatud, tajusid end eestivenelaste poolt rohkem diskrimineerituna.

Eestivenelaste puhul oli vähem hoiakulisi tunnuseid seotud diskrimineerimise taju riskiga. Analüüsi tulemuste kohaselt omavad kõrgemat diskrimineerimise taju eestivenelased, kellel on jahedamad tunded eestlaste vastu ja kes tunnetavad rohkem kultuurilist ja sotsiaal-majanduslikku ebavõrdsust. Akulturatsioonihoiakute puhul tajusid vähim hoopis assimilatsiooni, mitte integratsiooni akulturatsioonihoiakutega vastajad. Assimileerunud ehk sulandunud eestivenelased sarnanevad pigem eestlastele kui venelastele ja seetõttu tajuvad vähem konkurentsi (seeläbi ka diskrimineerimist) kui need eestivenelased, kes sulandumise asemel on teatud määral säilitanud oma pärimuskultuuri ja on pigem integreerunud eestlastega.

KOKKUVÕTE

Kokkuvõtteks võib öelda, et nii eestlased kui ka eestivenelased tunnevad üksteiselt diskrimineerimist, mis võib olla üheks takistuseks edukale integratsioonile Eestis. Diskrimineerimise taju ei saa analüüsi toetudes siduda teatud gruppidega (nagu vanemapoolsed või madala haridusega vastajad), vaid on kinni pigem inimeste hoiakutes ja eestivenelastel ka nende ebavõrdsuse tajus. Põhjuseid diskrimineerimise tajule saab tuua nii Eesti ajaloolisest taustast kui ka sotsiaalse identiteedi, etnotsentrismi ja grupi konflikti teooriatest.

Tulemused viitavad, et integratsiooni soodustamiseks Eestis peaks tegelema nii eestlaste kui ka eestivenelastega. Eestlaste puhul peaks tegelema eelkõige nende hoiakutega ning üritama leida teed, kuidas soojendada nende tundeid eestivenelaste vastu, vähendada nende ohu taju venelaste ja Venemaa poolt

ning soodustada nende eestivenelasi kaasavate hoiakute arenemist. Eestivenelaste puhul peaks üritama parandada nende sotsiaalmajanduslikku seisundit ja andma võimalusi sagedamini oma kultuurisündmuste korraldamiseks. Aitaks ka, kui tekitada olukordi ja võimalusi, kus vene keel ja selle kasutamine oleks soositud ja toetatud. See võiks aidata vähendada eestivenelaste ebavõrdsuse tajumist eestlaste ja eestivenelaste vahel.

KIRJANDUS

Blumer, H. (1958). Race Prejudice as a Sense of Group Position. – *The Pacific Sociological Review* 1(1), 3–7.

Coenders, M., Lubbers, Scheepers, M. (2003). Majority populations' attitudes towards migrants and minorities. Report for the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia URL: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/148-Report-1.pdf (22.04.17)

Kallas, K., Kivistik, K. (2015). *Kodakondsus, poliitiline enesemäärang ja osalemine*. Eesti Ühiskonna Lõimumismonitooring 2015. Uuringu aruanne URL: <http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2015/09/1peatykk.pdf>

Rannut, M. (2004). *Language Policy in Estonia*. URL: <http://www.gencat.cat/llengua/noves/noves/hm04primavera-estiu/docs/rannut.pdf>

Sidanius, J., Pratto, F. (1999). From There to Here – Theoretical Background. – Sidanius, J., Pratto, F. (Toim). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge University Press, 3–59.

Stephan, W. G., Stephan C. W. (2000). An Integrated Threat Theory of Prejudices. – Oskamp, S. (Toim). *Reducing prejudice and discrimination*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 23–45.

Tajfel, H., Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. – Austin, W. G., Worchel, S. (Peatoim). *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 33–47.

Vetik, R., Helemäe, J. (2011). Introduction. – Vetik, R., Helemäe, J. (Peatoim). *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES Study in Estonia*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 13–26.

Wagner, U., Zick, A. (1995). The relation of formal education to ethnic prejudice: Its reliability, validity and explanation. *European Journal of Social Psychology*, 25(1), 41–56.

PRONATALISTLIK RETOORIKA

EESTI RAHVASTIKUTEEMALISES AVALIKUS ARUTELUS ÕHTULEHE NÄITEL

PRONATALIST RHETORIC IN ESTONIA'S PUBLIC DISCOURSE
ON POPULATION AS SEEN IN ÕHTULEHT

I koht bakalaureusetööde kategoorias

MARTIN PALUOJA

Artikkel põhineb bakalaureusetööl „Pronatalistlik retoorika Eesti rahvastikuteemalises avalikus arutelus Õhtulehe näitel“

SISSEJUHATUS

Eesti poliitilises ja ühiskondlikus diskussioonis on olulisel kohal arutelu rahvastikuküsimuste üle. Rahvastiku vähenemist ning sellega seotult ka madalat või negatiivset iivet, madalat sündimust, väljarännet ja vananevat rahvastikku on tihti käsitletud ülitähtsate või lausa peamiste probleemidena Eesti riigis. Nende teemadega käivad kaasas ka pronatalistlikud suhtumised ja retoorika.

Pronatalismi võib defineerida laiemalt kui igasugust suhtumist või poliitikat, mis on sünnitamist või emadust soosiv (Lovett, 2010, 1028; Monarch, 1993, 45), kuid töös on uuritud selle selgemalt naiste suhtes vaenulikke ja anti-feministlikke manifestatsioone. Pronatalistliku retoorika uurimine on vajalik, mõistmaks selle sisulisi omadusi, aga ka selleks, et suuta seda süsteemsemalt vaadelda ning näha seoseid erinevate argumentatsiooniliinide vahel. Töö põhiliseks eesmärgiks oligi uurida süvitsi pronatalistliku retoorika sisu ning luua raamistikke selle vaatlemiseks.

TEORIA

Töös on kasutatud feministlikku teoreetilist raamistust, millega seoses on võetud lähtepunktiks ka seisukoht, et pronatalistlikku retoorikat rahvastikuteemalises diskursuses analüüsid on olulisimaks aspektiks selle suhestumine naiste vabaduse ja õigustega.

Pronatalismile lähenemiseks on kasutatud ka teisi teoreetilisi vaatepunkte, mis sellega suhestuvad. Vaadeldud on selle suhestumist Foucault' poolt arendatud biopoliitika mõistega (vt Foucault, 1976, viidatud Miller, 2016, 62 kaudu), aga ka traditsiooniliste (vt Teitelbaum & Winter, 1985) (ja mood-
sate) eugeenika ja natsionalismi teooriatega (vt Yuval-Davis, 1997). Pronatalismis saavad kokku kriitilised aspektid neist teooriatest – biopoliitilise võimu idee inimelu pikendamisest, parandamisest ja taastootmisest kui ühest põhilisest poliitilisest eesmärgist, eugeenika bioloogiline lähenemine

inimestele ning sellega kaasnev moraalne vastutus ülalt alla kontrollida reproduktsiooni (soosides kindlaid omadusi), natsionalistlikud ideed laste saamisest kui eksistentsiaalse tähtsusega tegevusest ja iseeneslikust moraalsest heast ning kollektiivi ülimuslikkusest indiviidi üle.

METOODIKA

Töös on kogutud andmeid, kasutades meediamonitooringut, ning analüüsitud neid läbi kvalitatiivse ja kvantitatiivse kontentanalüüsi. Kuna varasemad uuringud on leidnud, et pronatalistlikku retoorikat kohtab kõige tihedamalt tabloidmeedias, on andmeid kogutud Õhtulehe arvamuskülje artiklitest. Kvantitatiivse analüüsi puhul keskendusid uurimisküsimused pronatalistlike argumentide objektidele, kellele need suunatud olid. Kvalitatiivse analüüsi käigus oli kasutusel avatud kodeerimine, mille käigus kujunesid originaalsed pronatalistlike argumentide kategooriad.

TULEMUSTEST

Kvantitatiivse analüüsi peamiseks tulemuseks võib pidada seda, et üle $\frac{3}{4}$ argumentidest, mille objekt oli eristatav, oli suunatud naistele. Veelgi enam, ebaselge objektiga argumentid (millest paljud olid suunatud näiteks abstraktsele „rahvale“ või muule säärasele grupile) olid kaudselt suunatud naistele. Veel üks oluline järeldus on, et valimisse jõudnud artiklitest (n=31) vaid kuus olid kirjutanud naised ning kõigist analüüsitud pronatalistlikest argumentidest (n=258) vaid 29 olid esitanud naised. See väljendab ka laiemat ühiskondliku arutelu dünaamikat, kus valdavalt mehed püüavad veenda naisi rohkem lapsi saama.

Kvalitatiivse analüüsi põhjal kujunes töö põhiline tulemus, milleks on pronatalistlike argumentide kategoriseerimise süsteem, mille rõhk on nende sisulistel tunnustel. Töö valimi kaudu joonistus välja kuus enim esindatud kategooriat ning viis vähem levinud, kuid sisuliselt eristuvat kategooriat. Järgnevalt toon need välja ning lisan iga kategooria kirjelduse lõppu ka mõned iseloomulikud pronatalistlikud argumentid.

Enim esindatud kategooriaks on „Tume tulevik“, millesse kuuluvaid argumente iseloomustab naisi sünnitama survestavate ja sündimuse tõstmisele suunatud poliitikaide toetavate argumentide õigustamine. Need maalivad pildi väljasurevast rahvast, kaduvast keelest või kultuurist, vähenevast maksu- maksjabaasist jms.

„Me sureme sõna otseses mõttes välja, ...“

„Just pere kolmandast lapsest alates algab võimalus, et jääme ka rahvusena kestma.“

„Hästi kaitstud riigi ja kasvava majanduse kõrval on Eesti olulisim eesmärk rahvastiku juurdekasv, sest ilma inimesteta ei säili kultuur, majandus ega kogukond.“

Kategooriasse „Sünnitamine kui naise kohus“ liigituvates argumentides apelleeriti naiste kohustusele või vastutusele sünnitada. See vastutus võis olla riigi, ühiskonna, looduse, aga ka meeste/oma mehe või iseenda ees.

„Lihtne loogika ütleb, et iga inimene peab saama (ja tahtma) elu jooksul vähemalt kolme last. Sellisel juhul on inimese isiklik iive positiivne ja seeläbi muutub positiivseks ka terve rahva iive.“

„Mõelda võiks veel lastetusmaksu kehtestamisele. Kusjuures see poleks karistus, vaid investering enda ja oma rahva tulevikku.“

Suur osa pronatalistlikest argumentidest kritiseeris aga „rikkis“ naisi, kes, tehes aborti, soovides autori poolt seatud normist vähem lapsi saada või üldse mitte sünnitada, keskendudes oma karjäärile või muude ambitsioonide täitmisele, olid ära teeninud kriitika või halvustamise.

„Teadjad räägivad, et iga meie tütarlapse peas ongi esialgu plaanis kolm oma last. Seni, kuni nad rikki lähevad ja keskkond loomuliku emainstinkti maha surub...“

„Naine tahab elu nautida, mitte köögis toimetada ja hälli kiigutada. [...] Ema tahab samuti hästi elada. Rohkem kui üks laps on majanduslikult liiga kallis. Keda huvitab eesti rahva kestmine?“

Kategoorias „Naiste kõrvaltegevused“ sattusid peamise kriitika alla naiste isekad soovid töötada või haridust omandada, selle asemel et lapsi sünnitada.

„...[naised, kes ei sünnita] hakkavad meestega võrdselt palka nõudma ja muid lollusi tegema, selle asemel, et sünnitada iseenda ja isamaa heaks.“

„Tuleb stimuleerida varasemat sünnitamist. Õppida pole kunagi hilja.“

Üheks pronatalistliku argumenti vormiks oli ka „Laste saamise pisendamine ja romantiseerimine“, kus laste saamisega seotud probleeme trivialiseeriti ja/või käsitleti sellega seotud rõõme universaalsete või kõrgematena.

„Kolm või neli last pole ju probleem (isegi ära proovitud [sic, autor meessoost]), ka seitse mitte, nagu allpool näidatud Keegi poleks liigne.“

„Ja osa naisi deklareerivad, et nad ei soovigi lapsi. Et sünnitamine orjastab. [...] Aga nii mõnigi raudne feminist ikkagi sünnitab mõne aja pärast ja saab emaks. Ja ikka õnnelikuks. Tunne, mida kogeb ema lapsele rinda andes, on kirjeldamatu. On lõpmata tore, kui keegi sinu seelikusaba külge haakub, laliseb, sülle tahab ja aina kasvab.“

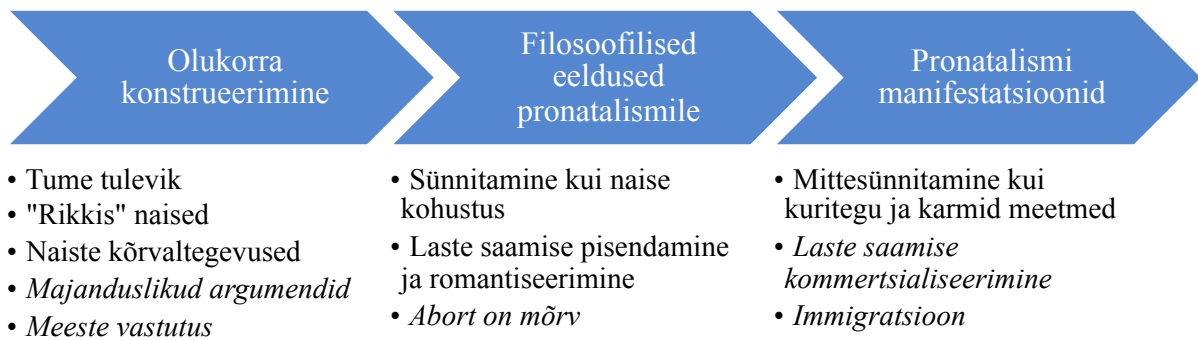
Äärmuslikumaid näiteid pronatalistlikest argumentidest leiab kategooriast „Mittesünnitamine kui kuritegu ja karmid meetmed“. Seda iseloomustab väljastpoolt sekkumise julgustamine ning naiste käitumise kujutamine seadusevastasena.

„Libevastane tegevus on riigi ja seaduse vastane tegevus, see on riiklik kuritegu. Nagu ka iibealane tegevusetus.“

„Naisi tuleb kohelda võrdselt meestega, see tähendab seda, et kui nad ei täida oma põhiseaduslikku sünnitamiskohustust, siis neid sunnitakse selleks...“

„Kõik meetmed – rahalised ja moraalsed, usk ja kasvatus olgu suunatud säilivusidee toetamiseks.“

Lisaks eelmainitutele liigitus osa argumente ka järgnevasse kategooriatesse: „majanduslikud argumentid“, „meeste vastutus“, „abort on mõrv“, „immigratsioon“ ja „laste saamise kommertsialiseerimine“.

Joonis 1.

JÄRELDUSED JA KOKKUVÕTE

Töös joonistus välja lisaks argumentide sisule ka funktsioon, mida need ühiskondlikus arutelus rahvastikuteemadel mängivad. Nimelt on iga argument mingit sorti mõjuga laiemale ühiskondlikule diskursusele, täites selles kujundamises mingit rolli. Need rollid jagunesid töö põhjal kolmeks „etapiks“, mida on kujutatud joonisel 1.

Kogu pronatalistliku diskursuse eelduseks on olukorra konstrueerimine selliselt, et pronatalistlikud filosoofilised eeldused oleks *relevant* ja manifestatsioonid/poliitikad tunduksid *vajalikena*. Siin on oluline märkida, et selles etapis osalevad varmselt ka paljud mõõdukate seisukohtade omajad, kes loovad olukorra raamistamisega viljakat pinnast radikaalsemate seisukohtade väljendajatele. Olles äärmuslikus olukorras relevantseteks muutunud, mängivad seejärel olulist rolli filosoofilised eeldused, mis on vajalikud pronatalistlike seisukohtade võtmiseks. Viimaks tõusevad esile lahenduste pakkujad, kes toetuvad legitimatsioonile, mida pakuvad olukorra äärmuslikuks konstrueerijad ja filosoofiliste eelduste normaliseerijad. Selles etapis leiab enamasti kõige radikaalsemaid ja naiste suhtes vaenulikke argumente. Kokkuvõttes on töös loodud kategooriad ja mõttesüsteemid vajalikud, et vaadelda süstemaatilisemalt pronatalismi Eesti rahvastikuteemalises arutelus ning luua raamistik selle nägemiseks uues valguses.

KIRJANDUS

- Lovett, L. L. (2010). Pronatalism. – A. O'Reilly. *Encyclopedia of Motherhood*. London: SAGE Publications Ltd, 1028–1029.
- Miller, R. A. (2016). Biopolitics. – L. Disch, M. Hawkesworth. *The Oxford Handbook of Feminist Theory*. New York: Oxford University Press, 61–78.
- Monarch, J. H. (1993). *Childless: No Choice*. London: Taylor and Francis.
- Teitelbaum, M. S., Winter, J. M. (1985). *The Fear of Population Decline*. Cambridge, MA: Academic Press, Inc.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nation*. London: SAGE Publications Ltd.

SOOLISUS KUI SOTSIAALNE PROBLEEM:

SOOLISUSKÄSITLUSE VASTANE DISKURSUS EESTI KONSERVATIIVSE RAHVAERAKONNA RETOORIKAS

GENDER AS A SOCIAL PROBLEM: ANTI-GENDER DISCOURSE IN RHETORIC OF
CONSERVATIVE PEOPLE'S PARTY OF ESTONIA

II koht bakalaureusetööde kategoorias

EVALIINA KLIIMAN

Artikkel põhineb bakalaureusetööl „Soolisus kui sotsiaalne probleem: sooliskäsitluse vastane diskursus Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna retoorikas“

SISSEJUHATUS

Olgugi et enamikku lääne ühiskondi võib pidada pigem heteronormatiivseks ja binaarsetel sugudel põhinevaks, on ühiskondlikus diskursuses soolisuse kontseptsiooni tunnustamine olnud järjest hegemonilisem. Soolisuse (*gender*) all mõistame bioloogilise soo kõrvalkategooriat, mis tuleneb inimese enda sootunnetusest. Soolisuse kontseptsiooni (selle hulgas näiteks sugupooltele omaduste omistamine) tunnustamine ühiskonnas võimaldab käsitleda ja lahendada probleeme, nagu soolised lõhed või seksuaalvähemuste õiguste kaitse (Pilcher & Whelehan, 2004, lk 59-60). Viimase aja parempopulistlike parteide ja liikumiste tõusu laines on muutunud ka soolisuse teemade käsitlus. Taas tõstatatakse küsimusena õhku teemad, mis tundusid olevat muutunud ühiskonnas üldjoontes aktsepteeritavaks, nagu emantsipatsioon, sooline võrdõiguslikkus ja seksuaalvähemuste õigused.

Soolisuse kategooria vastasust, soolise võrdõiguslikkuse ja vähemuste õiguste vastast võitlust iseloomustab koherentne diskursus, mida saab käsitleda soolisuskäsitluse vastasusena (*anti-gender*). Täpsemalt saab soolisuskäsitluse vastasteks nimetada liikumisi ja indiviide, kes üritavad soolisuse kontseptsiooni ümber kirjutada, kirjeldades soolisuse ideoloogiat (*gender ideology*) kui miskit, mis üritab ühiskonda lammutada ja muuta läbi soolise võrdõiguslikkuse või vähemuste õiguste tagamise.

Käesolev artikkel põhineb bakalaureusetööl, mille eesmärk oli uurida, kuidas kujundab Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE) soolisuse küsimustes ühiskondlikku debatti – kuidas on konstrueeritud sotsiaalprobleeme, kes on ohver, kes antagonist ja kuidas suhestub vastav diskursus soolisus-

käsitluse vastaste (*anti-gender*) liikumistega Euroopas. Uurimistöö teema on oluline ohu tõttu, mida soolisuskäsitluse vastasus võib kujutada soolisele võrdõiguslikkusele, seksuaalvähemuste õigustele ja emantsipatsioonile (Kovats & Põim, 2016). Autor lähtub töös feministlikult teooriast, mis käsitleb soolist võrdõiguslikkust, vähemuste õiguste kaitset ning emantsipatsiooni ühiskonnas vajalike ja positiivsete protsessidena. Eesti kontekstis on oluline ka soolisuskäsitluse vastase debati institutsionaliseeritus läbi populistliku paremradikaalse EKRE riigikokku pääsemise 2015. aastal, mis diskursust ühiskondlikult legitimeerib.

TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Töö teoreetiliste lähtepunktidenä kasutati populismi kui õhukese ideoloogia käsitlust (Mudde & Kaltwasser, 2017), milles täpsemalt oli vaatluse all just paremradikaalne populistlik positsioon, mida saab defineerida populismi, nativismi ja autoritaarsuse elementide kaudu (Mudde, 2007, lk 22). Teiseks olulisemaks teoreetiliseks lähtekohaks oli kriitiline konstruktivistlik teooria ning täpsemalt sotsiaalprobleemide konstrueerimise teooria (Best & Loseke, 2003), mille kaudu saab vaadelda just subjektiivsete tingimuste kujutamist teema raamistamisel. Soolisuskäsitluse vastasuse mõistet kasutati esimest korda 2013. aastal ilmunud raamatus „Anti-Gender Movements on the Rise“. Kuigi soolisuskäsitluse vastasus on laialdaselt levinud nii katoliku kiriku kui paremradikaalide liikumiste diskursusesse, on seda teaduslikus kirjanduses käsitletud pigem vähe.

Töös analüüsiti vaid valimisse jäänud soolisusega seotud riigikogu stenogramme ja erakonna meedias (saidil Uued Uudised) antud teemadel avaldatud arvamuskirjutusi. Analüüs kasutas sotsiaalprobleemi konstrueerimise raame ehk keskendus põhiliselt konstrueeritud diagnostilistele, motivatsioonilistele, antagonistide ja ohvri rolli raamidele, mis seadis diskursuse analüüsi kitsenduse lähtuvalt analüüsiühiku valikule. Lisaks võrreldi EKRE diskursust teiste Euroopa soolisuskäsitluse vastaste liikumistega raporti (Kovats & Põim, 2016) põhjal, mis käsitles antud diskursust viies riigis. Töös kasutati kvalitatiivset uurimismetoodikat ja andmeid analüüsiti diskursusanalüüsi abil, täpsemalt sotsiaalprobleemi konstrueerimise teoreetilise lähtekoha raamistiku abil.

TULEMUSED

Valimisse jäänud allikates käsitles EKRE sotsiaalprobleemidena riigi ebamõistlikku abi alternatiivse soodentiteediga inimestele (mitte neid aidates taaskord normatiivile vastata ehk aktsepteerida enda bioloogilist sugu enda sotsiaalse soona); riigi liigset tähelepanu seksuaalvähemustele, muutes samasooliste kooselu registreerimise võimaldamisega nad teiste ühiskonnagruppide ees ülimalikuks; radikaalfeministide tahet ühiskonda „segi pöörata“; „vasakäärmuslaste“ katset ühiskonda lammutada, mille üks osa on ka kooseluseadus.

Kõikide sotsiaalprobleemide diagnostiline raam põhines soolisuse probleemide ja kontseptsiooni pisendamisel ning eitamisel (soolist ebavõrdsust pole, alternatiivne soodentiteet on marginaalne ja ravitav probleem, homoseksuaalsus on meditsiiniline probleem või kiusatus). Näitena tsitaat EKRE parlamentäärilt kommenteerimaks, miks soolisust ei saa olemas olla:

„Aga kõige lihtsam: lööge lahti kas või *Google Translate* ja te näete, et mõlema sõna vaste on „sugu“.“ (Arupärimine... 2017)

Samuti asetati radikaalfeministid ning soo- ja seksuaalvähemused rahvast väljapoole ning neid konst-

rueeriti võimalikult võõrandatult „normaalsusest“. Näiteks kasutati seksuaalvähemuste üleseksualiseerimist, konstrueerides homoseksuaalsust ja tsiviilpartnerlusseadust seksiga seonduvaks, võrdluses „normaalsusega“ ehk heteroseksuaalsusega, mis seda pole.

Veel saab välja tuua analüüsiallikate ühise joonena diagnostilistes raamides ühiskondliku lammutustöö demonstreerimise ja vandenõu konstrueerimise, näiteks läbi strateegilist plaani teostava abstraktse vaenlaste frondi konstrueerimise, mille tegevus ja eesmärk on ühiskonda lammutada.

Motivatsioonilised sotsiaalprobleemide raamid olid läbivalt üles ehitatud emotsionaalsetele argumentidele. Palju kasutati erinevaid kultuurilisi teemasid, nagu võrdne mäng (*fair play*) või suveräänsus, mis olid läbivalt üsna omased paremradikalismile ja populismile. Toetuti sümbolitele nagu normaalsus, emadus või perekond. Teistest teemadest toodi sisse paremradikaalidele omased, kuid soolisuse probleemikäsitlustes pisut ootamatud teemad, nagu immigratsioon, pagulaskriis, julgeolek, sidudes need soo- või seksuaalvähemuste õigustega või radikaalfeminismi väidetega. Enamik motivatsioonilist argumentatsiooni konstrueeris soo- ja seksuaalvähemuste õigusi kui ühiskondlikku lammutustööd ning seda tihti läbi libeda tee argumentide ja hirmule apelleerimise, konstrueerides heteronormatiivsete suhete hävingut, perekonna teisenemist ning sellest tulenevat ühiskonna hävingut.

Antagonistidena kujutati peamiselt ühiskonna lammutavat vasakäärmuslikku liikumist, mida oli näitlikustatud erinevatel viisidel, näiteks rahvusvaheliste organisatsioonidena, erakondadena, konkreetsete isikute või radikaalfeministide kaudu. Kõiki neid vorme oli konstrueeritud võimalikult võõrandatuna ning populismile omaselt eliidipõhiselt rahvale vastandades. Seksuaalvähemusi ja alternatiivse sooidentiteediga inimesi oli antagonistina konstrueeritud vähe, ent kui oli, siis olid ka nemad samastatud eliidiga. Näiteks tsitaat:

„Tühine vähemus, mingisuguse grupi esindajad, mingi erakonna ideoloogid suruvad kogu ülejäänud ühiskonnale peale väärtushinnanguid või väärtusetushinnanguid, mis on lõviosale ühiskonnast vastuvõetamatud.“ (Arupärimine... 2017)

Sotsiaalprobleemide ohvrite hulgas olid paremradikaalidele omaselt tuumikperekonnad (sealhulgas näiteks lapsed, emad ja abielu) ning seeläbi ka „normaalne“ ühiskond. Lisaks olid ohvrustatud seksuaalvähemused ja nende lapsed, alternatiivse sooidentiteediga inimesed, mehed, „normaalsed feministid“ ehk mittefeministlikud naised ning feministlikud naised islamimaades. Ohvri rollide loomisel oli kasutatud heteronormatiivseid ja nativistlikke raame, kusjuures nativism toetus pigem eesti perekonna ning soo- ja seksuaalvähemuste vastandusele.

Riigikogu stenogrammides on tuvastatav lisaks antagonisti ja ohvri rollile veel märtri-päästja roll, kellena EKRE end ise kujutab läbi kaastunde diskursuse seksuaal- ja soovähemustele ning tõe-rääkimisele apelleerides.

Kui võrrelda analüüsis välja tulnut rahvusvahelise soolisuskäsitluse vastaste uuringu (Kovats & Põim, 2016) tulemustega, siis seal välja toodud riikideülesed aspektid kehtivad ka EKRE diskursuse puhul. Nendeks on hirmukülvav ja patoloogiatele viitav keelekasutus ning ühised retoorilised alused, mis inimõiguste diskursust ümber kirjutavad. Lisaks võib käesoleva töö põhjal läbivalt välja tuua veel populismile omase eliidi ja rahva vastandamise, soo- ja seksuaalvähemuste võõrandamise, absurdis- tatud tulevikustsenaariumite loomise ja sotsiaalprobleeme konstrueerides mitte ohvrile, vaid antago- nistile keskendumise. Seega saab tulemuste põhjal EKRE poolt soolisuse temaatika puhul kasutatavat

diskursust samastada mujal Euroopas leviva sooliskäsitluse vastase diskursusega.

Artikli aluseks olev bakalaureusetöö uuris EKRE diskursust sooliskäsitluse otseselt seotud teemadekäsitlustes, stenogrammides ja erakonna uudisteportaali arvamuskäsitlustes ning seda ei saa laiendada kogu erakonna kommunikatsioonile või sooliskäsitluse vastasele liikumisele Eestis. Küll aga uuris analüüs põhjalikumalt nende allikate põhjal EKRE konstrueeritud sotsiaalprobleemi. Kuna autorile teadaolevalt on tegu esimese sooliskäsitluse vastaste diskursust sarnaselt analüüsinud uurimistööga, siis oleks laiemate järelduste tegemiseks vajalik põhjalikum ja suuremahulisem analüüs, mis kaasaks ka sotsiaalsete liikumiste ja indiviidide diskursust.

KIRJANDUS

Auers, D., Kasekamp, A. (2013). Comparing Radical-Right Populism in Estonia and Latvia. – R. Wodak, M. Khosravinik, B. Mrai (Eds). *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*, 235–248.

Best, J., Loseke, D. R. (2003). *Social Problems: Constructionists Readings*. New York: Walter de Gruyter.

Heinrich Böll Stiftung (Ed). (2013). *Anti-Gender Movements on the Rise*. Großbeeren: Heinrich Böll Stiftung.

Kovats, E., Põim, M. (Toim). (2016). *Konservatiivsete ja paremäärmuslike parteide seisukohad ja roll Euroopa anti-gender liikumises: Gender kui sümbolne liim*. Foundation for European Progressive Studies ja Friedrich-Ebert-Stiftung.

Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. New York: Cambridge University Press.

Mudde, C., Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. Gosport: Oxford University Press.

Pilcher, J., Whelehan, I. (2004). *50 Key Concepts in Gender Studies*. London: SAGE.

ANALÜÜSIS KASUTATUD ALLIKAD

Espenberg, U. (2015). *Radikaalse feminismi pahupooltest...* Uued Uudised. <http://uueduudised.ee/ideoologia/urmas-espenberg-radikaalse-feminismi-pahupooltest/>, 15.04.2017.

Kivilo, H. (2017). *Inimõiguste edumeelseks kohandamine*. Uued Uudised. <http://uueduudised.ee/arvamus/harri-kivilo-inimõiguste-edumeelseks-kohandamine/>, 15.04.2017.

Arupärimine soovahetust reguleerivate seaduste muutmise eelnõu väljatöötamiskavatsuse kohta (nr 288): XIII Riigikogu stenogramm V istungjärk. (09.01. 2017). Riigikogu koduleht. <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201701091500#PKP-20087>, 15.04.2017.

Kooseluseaduse kehtetuks tunnistamise seaduse eelnõu (185 SE) esimese lugemise jätkamine. XIII Riigikogu stenogramm III istungjärk. (11.05.2016). Riigikogu koduleht. <http://stenogrammid.riigikogu.ee/et/201605111400#PKP-18919>, 15.04.2017.

ÜLIÕPILASTE ALKOHOLI- TARBIMIST

MÕJUTAVAD GRUPID JA TEGURID

GROUPS AND FACTORS THAT INFLUENCE THE ALCOHOL CONSUMPTION
OF UNIVERSITY STUDENTS

III koht bakalaureusetööde kategoorias

MART HIIEMETS

Artikkel põhineb bakalaureusetööl „Üliõpilaste alkoholitarbimist mõjutavad grupid ja tegurid“

SISSEJUHATUS

Üliõpilaste alkoholitarbimine on leidnud välismaa uuringutes küllaltki laialdast kajastamist. Eesti alkoholistatistika on suunatud aga üldisemalt noorte kohta ning pole eriti võtnud üliõpilasi kui eraldi gruppi vaatluse alla. Samas on paljud üliõpilased kui ühiskondlikku ellu astuvad noored tõsine riskirühm, kellel on suur oht saada mõjutatud, puutudes kokku alkoholi tarbimisega uues keskkonnas.

Suurbritannias Gloucestershire'i ülikoolis toimunud uuringu kohaselt tarbis 74% üliõpilastest alkoholi vähemalt kord nädalas ja ainult 3% ei tarbinud üldse (El Ansari, Stock & Mills, 2013). Ameerika Ühendriikide andmete kohaselt tarvitasid peaaegu 60% 18–22-aastastest üliõpilastest uuringule eelnenud kuu jooksul alkoholi (National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, 2015). Üliõpilased tarbivad suurema tõenäosusega alkoholi kui nende eakaaslased, kes ülikoolis ei käi (vastavalt 64% ja 53%) (Ford & Blumenstein, 2013, 57).

Artikli aluseks oleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida üliõpilaste alkoholitarbimist, sealhulgas seoseid tarbimise ja soo, vanuse, keskkonna ning tasude ja karistuste (tunnustus ja hukkamõist) vahel.

TEORIA

Artikli aluseks olevas uurimuses kasutati sotsiaalse õppimise teooriat, mille järgi aitavad tutvusringkonnad luua sotsiaalseid norme. Bandura (1977) sõnul on sotsiaalse õppimise teoorial neli olulist komponenti: 1) asendav õppimine (*vicarious learning/social modelling*) teiste käitumist jälgides, 2) eristav tugevdamine (*differential reinforcement*), kus käitumist nähakse teiste poolt kas negatiivselt või positiivselt, 3) tunnetuslikud protsessid (*cognitive processes*), mille käigus indiviid kasutab õpitud infot, et oma mõtlemist kujundada, 4) vastastikune põhjuslikkus (*reciprocal determinism*) ehk vastastikune ja teineteisest sõltuv individuaalse käitumise põhjustamine. (Desoto, Tajalli, Smith & Pino, 2014, 263)

Asendav õppimine toimub, kui inimesed omandavad uusi käitumisviise teisi inimesi jälgides. Käitumisviisi, mida tasustatakse, järgitakse suuremal määral kui neid, millele järgneb negatiivne reaktsioon. Ülikooli kontekstis omab väga suurt mõju suhtumine ja käitumine, mis on seotud alkoholi tarbimisega. Ettekujutused teiste poolt soovitud ja heakskiidetud suhtumistest ning käitumisviisidest mõjutavad eriti alkoholi tarbimist. Näiteks annab kaaslaste alkoholi tarbimise jälgimine üliõpilasele informatsiooni alkoholi tarbimise harjumuste ja sellele reageerimise kohta. (Borsari & Carey, 2006, 362)

Eristava tugevdamise puhul valitakse efektiivsed käitumismallid, ebaefektiivsed aga lükatakse kõrvale (Bandura, 1977, 17). Eristav tugevdamine tähendab saada vastus oma käitumisele vastavalt keskkonnale, kus viibitakse. Näiteks võib intensiivne alkoholi tarbimine olla soovitud ülikoolilinnaku peol, kuid mitte teaduskonna sotsiaalsel kokkutulekul. (Borsari & Carey, 2006, 362)

Tunnetuslikud protsessid põhinevad eelnevatel kogemustel (Borsari & Carey, 2006, 362). Vastastikune põhjuslikkus oletab, et käitumist kujundavad keskkondlikud ja individuaalsed tegurid, mis omakorda kujundab järgnevat käitumist. Rohkem alkoholi tarbivad noored võivad uude sotsiaalsesse keskkonda siirdudes otsida uusi tuttavaid ja sõpru isikute seast, kellel on sarnased alkoholi tarbimise harjumused. Uued tuttavad omakorda mõjutavad noorte alkoholi tarbimist. Alkoholi tarbimise harjumus noorena mõjutab harjumust tulevikus. (Read, Wood & Capone, 2005, 23)

Erinevate uuringute kohaselt mõjutavad alkoholi tarbimist sotsiaalse õppimise tunnused, nagu tasud ja karistused (Capece & Lanza-Kaduce, 2013, 503). Tasude all peetakse silmas tagasihoidlikkusest üle saamist, suhtlemise lihtsustamist, enese atraktiivsemana tundmist (*ibid.*, 511). Karistuste alla langevad sõprade halvaksapanu või enese negatiivselt tajutud olukorda asetamine (*ibid.*, 512). Üliõpilased, kes eeldavad negatiivseid tagajärgi, joovad vähem, samas need, kes eeldavad positiivseid tagajärgi, tarvitavad rohkem alkoholi (*ibid.*, 514).

METOODIKA

Uurimuse metoodikana kasutati kvantitatiivset uurimisstrateegiat, mille eesmärgiks oli koguda statistilisi näitajaid võimalikult paljudelt uuringus osalejatelt. Valimiks oli käepäraste elementide valim. Valimi moodustasid need üliõpilased, kes vastasid küsitlusele. Uurimuse läbiviimiseks kasutati ankeetküsitlust, mida levitati elektrooniliselt. E-küsitluseks kasutati meililiste ning mitut küsitluste voogu. Ankeet koosnes kolmest blokist ja 25 küsimusest, mis olid suletud lõpuga ehk valikvastustega.

Andmeanalüüsi osas kasutati risttabelit ja multinomiaalset logistilist regressioonmudelit. Risttabel on diskreetsel või klassifitseeritud skaalal väljendatud tunnuste üldise statistilise seose esiletoomise põhiline ja hästimõistetav vahend (Tooding, 2015, 199). Esimese sammuna analüüsitakse kõiki kogutud tunnuseid risttabelis, et näha võimalikke seoseid. Seoste puudumise korral jäävad tunnused edasisest analüüsist välja (Neuman, 2011, 178-179). Iga tunnust võrreldi sõltuva tunnusega, milleks oli „alkoholi tarbimine viimase kahe nädala jooksul”. Ankeedis olid vastusevariantideks 0 korda, 1–3 korda, 4–6 korda, 7–9 korda ja 10 või rohkem korda. Vastajate vähesuse tõttu sai viimased kolm varianti analüüsis kokku pandud ning hakkas kandma nime „4+ korda”.

Multinomiaalse logistilise regressioonmudeli korral peab sõltuv tunnus olema kategoriaalne ehk tunnusel võib olla rohkem kui kaks väärtust. Antud mudel on meetodi kasutaja seisukohalt hõlbus –

tegemist on korruga mitme regressioonmudeli koostamise ja analüüsiga (Tooding, 2015, 308). Seetõttu oli see regressioonmudel kõige sobilikum analüüsima antud uuringu andmeid, kus vastuste hulgas oli küll kaheväärtuselisi tunnuseid, kuid sõltumatul tunnusel ja mitmel sõltuval tunnusel oli rohkem kui kaks väärtust.

TULEMUSED JA ARUTELU

Risttabelist kogutud andmete kohaselt tarbivad mehed sagedamini alkoholi kui naised. Meeste hulgas on väiksem tarbimissagedus 1–3 korda kahe nädala jooksul, samas kui nelja või rohkema korra puhul tarbivad mehed peaaegu viis korda sagedamini kui naised. Samas võib meeste vähene hulk vastajate hulgas oluliselt mõjutada saadud tulemusi. Toetudes teistele uuringutele (Desoto *et al.*, 2014, 272; Capece & Lanza-Kaduce, 2013, 514; Read *et al.*, 2005, 27), on saadud andmed aga tõenäoliselt tõepärased.

Üksinda või mitmekesi elamise ning tarbimise sageduse vahelised seosed näitavad väiksemat tarbimist nende seas, kes elavad üksinda. 0 korda tarbinuid oli kõige rohkem üksinda elavate isikute seas. Võimalik, et antud seos tuleneb soovist elada eemal alkoholi tarbimisest või esineb vähem võimalusi/kontakte teiste inimestega, mis mõjutaksid tarbimise sagedust. Kuna ainuke nähtav seos oli üksinda elavate isikute seas, ei ole antud tunnust regressioonanalüüsis kasutatud. Antud juhul pole asendav õppimine otseselt tõendamist leidnud, sest polnud märgatavat erinevust seoses ühiselamus elavate isikute ega koos elukaaslasega/abikaasaga elavate üliõpilastega.

Nii risttabelis kui multinomiaalses logistilises regressioonis oli näha seost vastaja tarbimise sageduse ja arvamuse vahel selle kohta, kui palju tarbivad teised üliõpilased alkoholi. Vastaja, kes arvasid tarbimise olevat väiksema, tarbisid ka ise vähem. Lisaks võivad antud tulemused tuleneda vastaja sõpruskonna valikust. Kes tarbib vähem, otsib tuttavaid, kes ise vähem tarbivad. Need, kes tarbivad rohkem, aga otsivad tuttavaid, kes ka ise tarbivad rohkem.

Perekonna, sõprade ja enese suhtumise mõju alkoholi tarbimisse oli nähtav. Multinomiaalne logistiline regressioon näitas seost enese suhtumise ja tarbimise sageduse vahel. Samuti leidis kinnitust seos vastaja ja sõprade tarbimise vahel. Kelle sõbrad tarbisid vähem, tarbisid suure tõenäosusega ka ise vähem. Mida suurem oli sõprade tarbimise sagedus, seda suurem oli vastaja enese tarbimise sagedus.

Risttabel näitas seost vastaja tarbimise sageduse ja alkoholi pakkumise sageduse vahel. Kellele pakutakse rohkem, see ka tarvitab rohkem. Alkoholi tarbimisest tingitud positiivsete ja negatiivsete kogemuste või nende kogemuste eeldamise mõju tarbimisele aga ei leidnud tõestamist.

Võrreldes tarbimise alustamise vanust tarbimise sagedusega viimase kahenädalase perioodi vältel, oli näha seost varajase alustamise ja kõige sagedasema (neli või rohkem korda kahenädalase perioodi jooksul) tarbimise vahel. Need, kes alustasid varem, tarbisid hetkel sagedamini.

Ka perekonnas tarbimise ja enese tarbimise vahel oli seos. Kui perekonnas tarbiti alkoholi, oli vastaja praegune alkoholi tarbimise sagedus suurem võrreldes nendega, kelle perekonnas ei tarbitud alkoholi.

KOKKUVÕTE

Püstitatud uurimisküsimused leidsid osaliselt kinnitust. Ainus üldtunnus, mis näitas teatavat seost tarbimise sagedusega, oli sugu. Elukeskkonna seos tarbimise sagedusega otsest kinnitust ei leidnud.

Arvamus teiste tarbimise sageduse kohta mõjutab vastaja tarbimise sagedust. Perekonna, sõprade ja enese suhtumise mõju vastaja tarbimisele oli nähtav. Sõprade eeskuju mõjutab vastajate tarbimist. Kelle sõbrad tarbisid vähem, tarbisid suure tõenäosusega ka ise vähem. Mida suurem oli sõprade tarbimise sagedus, seda suurem oli vastaja enese tarbimise sagedus. Kellele pakutakse rohkem alkoholi, see ka tarbib rohkem. Seega keskkond, kus alkoholi kättesaadavus on kerge, mõjutab tarbimise sagedust.

Alkoholi tarbimisest tingitud positiivsete ja negatiivsete kogemuste või nende kogemuste eeldamise mõju tarbimisele ei leidnud tõestamist. Võimalik, et ankeedi sõnastus tekitas vastajates segadust või ei võimaldanud koguda piisavalt täpseid andmeid. Lisaks võis antud küsimus tunduda liiga isiklik. Mõnevõrra üllatav uuringu tulemus oli tasude ja karistuste küsimuse ebamäärane tulemus.

KIRJANDUS

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Borsari, B., Carey, K. (2006). How the quality of peer relationships influences college alcohol use. – *Drug & Alcohol Review*, 25(4), 361–370.

Capece, M., Lanza-Kaduce, L. (2013). Binge Drinking Among College Students: A Partial Test of Akers' Social Structure-Social Learning Theory. – *American Journal of Criminal Justice*, 38(4), 503–519.

Desoto, W., Tajalli, H., Smith, C. L., Pino, N. W. (2014). College students and alcohol abuse: A test of social learning, strain, and acculturation theories. – *World Medical and Health Policy*, 6(3), 262–279.

El Ansari, W., Stock, C., Mills, C. (2013). Is Alcohol Consumption Associated with Poor Academic Achievement in University Students? – *International Journal of Preventive Medicine*, 4(10), 1175–1188.

Ford, J. A., Blumenstein, L. (2013). Self-Control and Substance Use Among College Students. – *Journal of Drug Issues*, 43(1), 56–68. Social Sciences Citation Index andmebaasist (3. märts 2016).

National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism. (2015). *College drinking*. <http://www.collegedrinkingprevention.gov/media/collegedrinkingFactSheet.pdf>, 21.10.2016.

Neuman, W. L. (2011). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Boston (Mass.): Pearson.

Read, J. P., Wood, M. D., Capone, C. (2005). A prospective investigation of relations between social influences and alcohol involvement during the transition into college. *Journal of Studies on Alcohol*, 66(1), 23–34.

Tooding, L-M. (2015). *Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda.

TERVEJÄ
JAIKU-
SUUNNIK
ELUVIIS

DEVELOPMENT OF *BIOAFFINITY* CHROMATOGRAPHY COLUMNS FOR STUDYING TRANSMEMBRANE PROTEINS OF DIFFERENT BIOLOGICAL MEMBRANES

TRANSMEMBRAANSETE VALKUDE AFIINSUSKROMATOGRAAFILINE ANALÜÜS
BIOLOOGILISTES MEMBRAANIDES

I koht doktoritööde kategoorias

KAIA-LIISA HABICHT

Article is based on the Doctoral Thesis „Development of bioaffinity chromatography columns for studying transmembrane proteins of different biological membranes“ by Kaia-Liisa Habicht

INTRODUCTION

Proteins are important biomolecules that play major roles in a wide range of cellular functions and are the most essential requisites for maintaining the structure, function, and regulation of the tissues and organs. Additionally, a variety of proteins have been implicated in a number of pathologies like neurodegenerative disorders, cardiovascular diseases, cancer, drug resistance, etc. Therefore, most of the existing drug candidates have been designed to target and attenuate the function of a disease target protein. Thus, proteins are one of the most important type of biomolecules with potential for continued discovery of important therapeutic targets. In this doctoral thesis the focus was on studying transmembrane proteins as they have been considered as very important therapeutic targets for drug discovery programs. Presently, they represent more than 60% of drug targets [1].

Drugs target specific proteins and the protein-ligand binding modulates the protein function leading to therapeutic effect. Therefore, it is necessary to understand how this binding works, what kind of molecules bind to a certain protein, and what results after the binding of a certain molecule. The advances in the high-throughput chemical synthesis techniques have led to production of complex libraries consisting of thousands of new potential drug molecules. Thus, developing new approaches for characterization of transmembrane proteins and establishing high-throughput ligand screening is vital to ascertain speedy drug discovery and development programs.

One of the approaches that has been successfully utilized to serve this purpose is bioaffinity chromatography [2]. The bioaffinity chromatography approach involves immobilization of the protein target onto a solid chromatographic support by covalent interaction or through adsorption, and then the

immobilized protein can be used as a tool to study protein-ligand interactions and establish a screen for identifying potential therapeutic agents.

The aim of the current work was to develop bioaffinity chromatography columns containing immobilized transmembrane proteins of interest originating from different biological membranes, which could be utilized to study protein-ligand binding characteristics utilizing frontal affinity chromatography (FAC) approach.

The initial investigation involved developing bioaffinity chromatography approach for characterization of ATP-binding cassette (ABC) efflux transporters in cellular and nuclear membranes. Multidrug resistance caused by ABC transporters is the main cause for the poor prognosis of several types of cancers. Out of the 49 proteins, P-glycoprotein (Pgp), multidrug resistance-associated protein 1 (MRP1) and breast cancer resistance protein (BCRP), are the most well characterized members.

Further, bioaffinity chromatography approach was implemented for characterization and establishing ligand screens for various mitochondrial inner and outer membrane proteins, including translocator protein (TSPO), sulfonyleurea receptor (SUR), mitochondrial permeability transition pore (mPTP), F-ATPase/ATP synthase. These receptors and transporters are reported to be implicated in a number of mitochondrial associated diseases. In addition to isolating mitochondria from cultivated cells, human platelets and monkey muscle tissue were used as a source of mitochondria as well.

METHODS

Cellular, nuclear membranes or mitochondria were isolated from the cells and suspended in a solubilization buffer. For the preparation of bioaffinity chromatography columns, membranes were immobilized on the column using one of the two approaches: 1) the solubilized membranes were mixed with IAM (immobilized artificial membrane) particles followed by immobilization on IAM particles during dialysis; 2) solubilized membranes were immobilized on an open tubular (OT) column by avidin-biotin non-covalent interaction on a pretreated capillary column. FAC-mass spectrometry (FAC-MS) approach involving liquid chromatography-MS system attached with bioaffinity column was used to carry out the ligand binding experiments. Data was analysed using Graphpad Prism software.

RESULTS

For the characterization of ABC transporters, CMAC(LN-229)-IAM and NMAC(LN-229)-IAM columns were successfully created and characterized using three ligands—etoposide (binds to BCRP, Pgp and MRP1 [3]), biochanin A (inhibitor for BCRP, Pgp and MRP1 [4, 5]) and fumitremorgin C (FTC) (specific inhibitor for BCRP [6]). Based on the FAC-MS experiments the binding affinities were calculated and the obtained results were similar to the previously reported values obtained using other techniques. Further, binding affinities of the ligands obtained using CMAC(LN-229)-IAM and NMAC(LN-229)-IAM columns were not significantly different. Thus indicating that ABC transporters from cellular membrane had similar binding characteristics to their counterparts expressed in nuclear membrane, thereby not affected by the difference in the membrane environment.

The ability of these bioaffinity columns to selectively determine binding to one of the ABC transporters in the presence of the other two was explored by blocking two of three transporters and leaving the third one free for ligand binding. Estrone-3-sulfate was used to occupy BCRP and MRP1, verapamil

was used to occupy Pgp and MRP1, and prazosin for BCRP and Pgp. Further, by determining the binding affinity of etoposide in the presence of each of the blocking compounds it was shown that etoposide has the strongest affinity for BCRP, followed by MRP1 and Pgp.

An alternate approach to IAM columns is implementation of OT column approach for the development of bioaffinity chromatography columns. OT has an advantage over IAM format in terms of reduced experimental time and the quantity of test compounds required for the study. CMAC(LN-229)OT and NMAC(LN-229)OT columns were generated and the immobilization of the functional forms of Pgp, MRP1 and BCRP onto the OT columns was confirmed by characterizing the columns by determining the binding affinity values for etoposide, biochanin A and verapamil which were similar on both columns.

Single displacement approach for screening ligands for BCRP was also tested with CMAC(LN-229)OT and NMAC(LN-229)OT and it was confirmed that this approach could be successfully used for high-throughput ligand screening.

Immobilization of mitochondrial membrane fragments on IAM particles was confirmed by conducting binding affinity studies and competitive ligand binding studies for mitochondrial outer membrane protein TSPO utilizing FAC-MS and confocal microscopy respectively. TSPO was characterized by obtaining binding affinities for its ligands PK-11195, flunitrazepam, mesoporphyrin IX, protoporphyrin IX and rotenone on MMAC(U-87 MG)-IAM column. The obtained binding affinities were similar to the previously reported literature values. Additionally, binding studies utilizing MMAC columns also revealed that there are two distinct binding sites on TSPO for PK-11195. Frontal displacement studies confirmed that this column could be used to screen ligands for mitochondrial TSPO. FAC studies utilizing ligands of mitochondrial inner membrane receptors SUR and mPTP were conducted and co-immobilization of both mitochondrial membranes was confirmed.

The OT approach to develop MMAC columns was also tested, using another cell line - MMAC(HEK-293)-OT. The obtained binding affinities were similar to the ones obtained on the IAM column and as expected, the retention times were much shorter compared to IAM columns. Moreover, the OT column was able to selectively bind TSPO ligands after 6 months of storage at 4 °C.

Further, mitochondria obtained from human platelets was also successfully immobilized on IAM particles and the column was tested by characterizing TSPO. The obtained binding affinity for TSPO ligand dipyrindamole was similar to the one obtained using cultivated cells. The same was also confirmed when monkey muscle tissue was used as a source of mitochondria. Further characterization of the TSPO on MMAC(PLATELET)-IAM and MMAC(MUSCLE)-IAM columns was carried out using single frontal displacement chromatography. The ranking order of displacement observed in the case of MMAC(PLATELET)-IAM and MMAC(MUSCLE)-IAM columns was in agreement with the previously obtained ranking order on a MMAC(U-87 MG)-IAM column

The presence of immobilized functional F-ATPase/ATP synthase was tested on MMAC(MUSCLE)-IAM column. An on-column conversion of ATP to ADP was observed, thus confirming presence of immobilized functional F-ATPase/ATP synthase. This on-column conversion of ATP to ADP was inhibited if MMAC(MUSCLE)-IAM column was pre-conditioned with mobile phase containing oligomycin A, a specific inhibitor of proton translocation in F-ATPase/ATP synthase, which can inhibit ATP hydrolysis and ATP synthesis [7].

CONCLUSION

Bioaffinity chromatography has been considered as an alternative method to study binding interactions between transmembrane proteins and biomolecules. Proteins from cellular membranes only have been utilized in this approach. In this dissertation, it was demonstrated that nuclear membranes and mitochondrial membranes can be successfully used to study pharmacologically relevant transmembrane proteins. This increases the diverse applications of the approach, e.g. differences raised from distinct membrane environments can be determined.

Main results of the thesis include:

Development of a new bioanalytical tool to analyze three main ABC transporters (proteins tightly related to cancer treatment efficacy): BCRP, Pgp and MRP, which are present both in cellular and nuclear membranes. It was demonstrated that the membrane fragments from the LN-229 glioblastoma cell line containing the transporters can be immobilized in packed column or open tubular formats. The study confirmed that all the transporters were successfully immobilized in a functional state and their selective characterization can be carried out.

The immobilization of mitochondrial membrane fragments from U-87 MG and HEK-293 cells onto IAM was successfully demonstrated for the first time. The presence of functional inner and outer mitochondrial membrane proteins was confirmed. Single displacement studies on a column derived from U-87 MG cells confirmed that a more rapid method could be used to screen ligands of mitochondrial proteins, for example TSPO. Mitochondrial membrane fragments from HEK-293 were successfully immobilized onto OT surface as well.

Furthermore, immobilization of mitochondrial fragments isolated from human platelets and monkey's skeletal muscles onto IAM stationary phase was accomplished. Single displacement studies confirmed that the generated columns could be used for rapid screening of ligands for mitochondrial receptors, for example TSPO. It was demonstrated that these columns can be successfully used to study the dual functions of the F-ATPase/ATP synthase.

The use of tissue in bioaffinity chromatography has been reported only once when rat brain tissue was used. In this dissertation it was further demonstrated that tissues as a source of target protein can be utilized within bioaffinity chromatography approach. This opens a prospect of using tissues from organisms in healthy and diseased state and determining if differences in target protein binding properties are present.

The developed bioaffinity chromatography columns can be further used to screen ligands for the studied proteins and possibly find new targets for further studies. Moreover, the characterized columns can be used to identify new potential therapeutic targets.

REFERENCES

- MORAES, I.; EVANS, G.; SANCHEZ-WEATHERBY, J.; NEWSTEAD, S.; STEWART, P. D. Membrane protein structure determination—the next generation. *Biochim. Biophys. Acta.* **2014**, 1838, 78–87.
- MOADDEL, R.; WAINER, I. W. The preparation and development of cellular membrane affinity chromatography columns. *Nat. Protoc.* **2009**, 4, 197–205.
- BHATIA, P. A.; MOADDEL, R.; WAINER, I. W. The synthesis and characterization of cellular membrane affinity chromatography columns for the study of human multidrug resistant proteins MRP1, MRP2 and human breast cancer resistant protein BCRP using membranes obtained from *Spodoptera frugiperda* (Sf9) insect cells. *Talanta* **2010**, 81, 1477–1481.
- ABDALLAH, H. M.; AL-ABD, A. M.; EL-DINE, R. S.; EL-HALAWANY, A. M. P-glycoprotein inhibitors of natural origin as potential tumor chemo-sensitizers: A review. *J. Adv. Res.* **2015**, 6, 45–62.
- AN, G.; MORRIS, M. E. Effects of the isoflavonoid biochanin A on the transport of mitoxantrone in vitro and in vivo. *Biopharm. Drug Dispos.* **2010**, 31, 340–350.
- RABINDRAN, S. K.; ROSS, D. D.; DOYLE, L. A.; YANG, W.; GREENBERGER, L. M. Fumitremorgin C reverses multidrug resistance in cells transfected with the breast cancer resistance protein. *Cancer Res.* **2000**, 60, 47–50.
- JONCKHEERE, A. I.; SMEITINK, J. A.; RODENBURG, R. J. Mitochondrial ATP synthase: architecture, function and pathology. *J. Inherit. Metab. Dis.* **2012**, 35, 211–225.

GLOIOPELTIS VETIKAPEREKONNA POLÜSAHHARIIDID: KEEMILINE PEENSTRUKTUUR

POLYSACCHARIDES FROM THE RED ALGAE SPECIES OF THE GENUS GLOIOPELTIS:
FINE CHEMICAL STRUCTURE

I koht magistritööde kategoorias

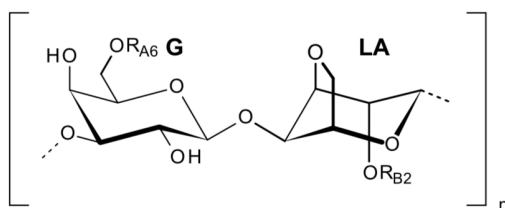
KADRISALURI

Artikkel põhineb magistritööl “Gloiopeltis vetikaperekonna polüsahhariidid: keemiline peenstruktuur”

SISSEJUHATUS

Väikesearvulisse, esimest korda 1806. aastal kirjeldatud Vaikse ookeani rannikumere kivistel kallastel kasvavasse *Gloiopeltis* punavetikaperekonda kuulub neli liiki: *Gloiopeltis complanata*, *Gloiopeltis dura*, *Gloiopeltis furcata*, *Gloiopeltis tenax*, millest käesoleva töö jooksul käsitletakse kolme: *G. complanata*, *G. furcata*, *G. tenax*.

Punavetikate ekstratsellulaarsed maatriksid sisaldavad tüüpiliselt erineva struktuuri ja omadustega sulfaaditud polüsahhariide. *Gloiopeltis* vetikaperekonna esindajates sisaldub keemiliselt heterogeenne sulfaaditud galaktaanide hübriid [1], mille peamine korduv lüli on agarobioosiga sarnane 3-seotud β -D-galaktopüraanoos-6-sulfaat ja 4-seotud 3,6-anhüdro- α -L-galaktopüraanoos (joonis 1) [1–3] ning mida nimetatakse ideaalseks 6-O-sulfaaditud agarooksiks [2]. Vähemal määral esinevad *Gloiopeltis* vetikates metüleeritud diaadid [1] ning võivad esineda ka agarobioos ja funoraani prekursor 3-seotud β -D-galaktopüraanoos-6-sulfaat ja 4-seotud α -L-galaktopüraanoos-6-sulfaat [1]. Funoraanid sisaldavad atsetüülitud järjestusi, uroonhappeid ja ksüloosi [1; 3].

Joonis 1. Funoraanide põhiline korduv disahhariidne lüli. $R_{A6}=R_{B2}=\text{CH}_3$ või SO_3^- .

Funoraanide struktuuri ja omadusi on mõningal määral uuritud ning käesolev töö on järjeks autori bakalaureusetöele „*Gloiopeltis* vetikaperekonna liikide polüsahhariidid: eraldamine, struktuur ja omadused“.

METOODIKA

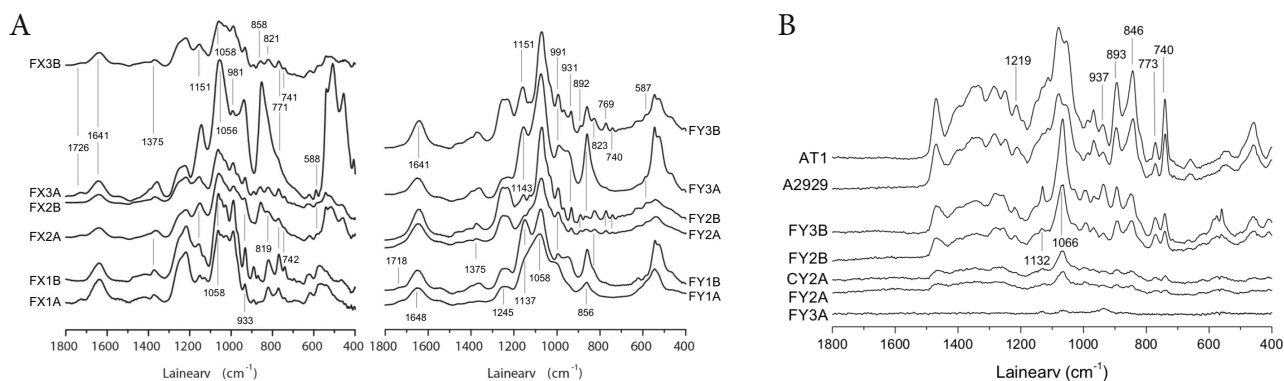
Käesolevas töös uuriti sarnaselt autori bakalaureusetöega funoraane vetikatest *G. complanata*, *G. furcata* ja *G. tenax*, võrdluseks kasutati kolme agarooosi preparaati (Agaroom A2929, Sigma; Agaroom tüüp I, Sigma-Aldrich; Agaroom tüüp II, Sigma).

Gloiopeltis vetikaperekonna esindajate biomassi ekstraheeriti autori bakalaureusetöös esitatud metoodikat kasutades. Esimese kuumekstraktsiooni NaCl-iga sadestatud polüsahhariidist valmistati lisaks ka Na⁺-vormi ionvahetusvaiku (*Aldrich Amberlite IR120 Sodium form*) kasutades.

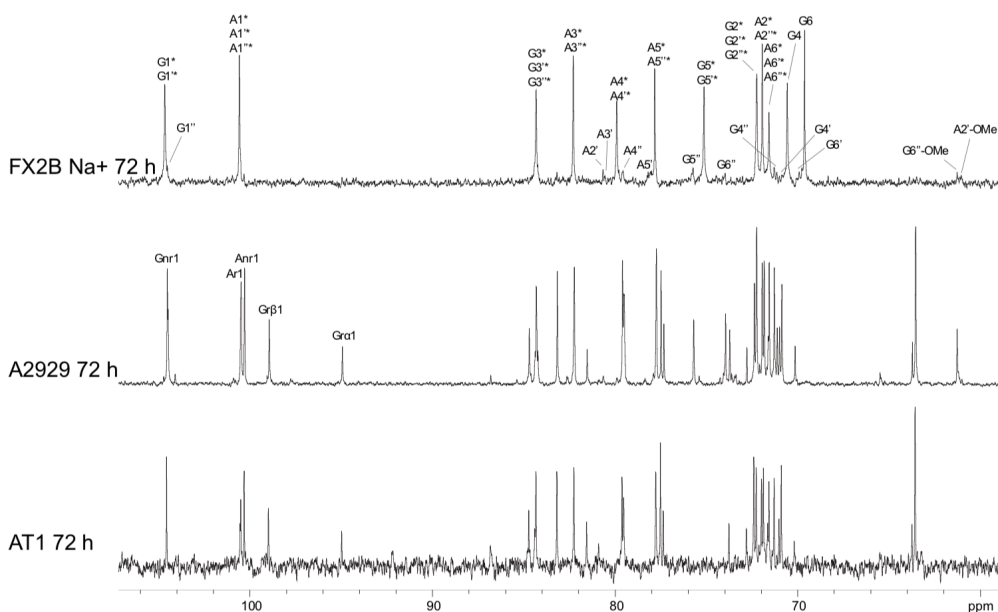
Vibratsioonspektroskoopilised mõõtmised viidi läbi Thermo Scientific Nicolet™ iSTM50 FT-IR spektromeetriga. Geelistumise analüüsil kasutati Tuvikese ja kolleegide [4] metoodikat. Termogravimeetiline tuhastamine viidi läbi Precisa prepASH termogravimeetriga. Analüüsil kasutati mitmeetapilist temperatuuritõusu 20...950 °C. Ensümolüüs teostati bakterist *P. atlantica* eraldatud β-agaraasiga Li ja kolleegide [5] modifitseeritud meetodil. Topelthüdrolyüsil kasutati Stevensoni ja Furneaux' [6] modifitseeritud metoodikat. Perkloorhappelist atsetüülimist teostati vastavalt Stevensoni ja Furneaux' [6] metoodikale. Vedelikkromatograafiaga määrati antud töös molekulmassid autori bakalaureusetöös esitatud metoodikat kasutades. Kasutatud HPLC-süsteem koosnes Shimadzu seadmetest. Gaasikromatograafiaga määrati polüsahhariidi lagundamisel tekkinud alditoolide atsetüülitud derivaatide sisaldused. ¹H- ja ¹³C-NMR analüüsid teostati vastavalt autori bakalaureusetöös kasutatud metoodikale.

TULEMUSED JA ARUTELU

Vibratsioonspektroskoopilised mõõtmised osutusid kuumekstraheeritud ja etanoolsadestatud polüsahhariidide puhul enamasti väheinformatiivseteks, kuid võttes arvesse selgelt eristatavate intensiivsete signaalide asukohti neeldumisspektritel (joonis 2 A), saadi töö käigus detailsemat infot *G. furcata* töendusliku preparaadi FX polüsahhariidide funktsionaalrühmade kohta, mistõttu võib oletada, et struktuurilt on *G. furcata* korjatud preparaadi FY polüsahhariidid heterogeensemamad ning sisaldavad rohkem kattuvate neeldumishahemikega funktsionaalrühmi. Sulfaatestrite vibratsioonidele vastav neeldumishahemik (1150...1137 cm⁻¹) varieerub spektritel prooviti, mis võib viidata erinevate asendusrühmade olemasolule sulfaatestrite läheduses. Sarnaselt infrapunasppektritega on ka FT-Ramani

Joonis 2. A) *G. furcata* FT-ATR infrapunasppektrid; B) *G. furcata* polüsahhariidide ja agaroooside FT-Ramani spektrid

Joonis 3. ^{13}C -NMR spektrid 72 h ensümolüüsitud polüsahhariididest. Tähisted ja nihkeväärtused toodud tabelis 1. Tärniga on tähistatud kattuvaid signaale.

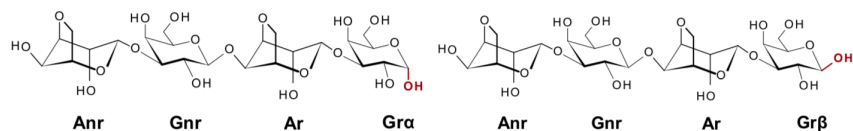
neeldumisspektri keskosas (joonis 2 B) 1066 cm^{-1} juures intensiivne C-O ja C-H vibratsioonidele vastav jagunemata hiljuti tuvastatud [1] signaal, millesarnane agarosis on tuvastatav kaksiksignaalina.

Käesolevas töös kasutatud soolad CsCl ja BaCl₂ osutusid funoraanide geelistumist indutseerivaiks, mis on kooskõlas hiljuti [4] avaldatud funoraanide geelistumise alaste uuringute tulemustega. Funoraanide NaCl-iga sadestatud fraktsioonid on läbipaistvamad, kuid uuritud preparaatidest läbipaistvaimaks osutus kõrgpuhas agaros tüüp I.

Termogravimeetrilise analüüsi tulemusena mõõdeti analüüsitud proovides madalaim tuhasus agarosides, viidates minimaalsele mineraalsete komponentide sisaldusele. Funoraanide puhul on selgelt eristatavad esimesel kuumekstraktsioonil NaCl-iga sadestatud polüsahhariidide väiksemad tuhasuse määrad etanooliga sadestatud polüsahhariididega võrreldes, mis võib viidata etanooliga sadestatud proovide kõrgemale sulfaadisisaldusele.

Ensümolüüsi tulemusena on kõigis proovides selgelt tuvastatav elueerimisprofili muutus, eriti selgelt tuleb molekulmassi vähenemine esile *G. complanata* proovides, viidates homogensemale agarobioosi sisaldusele. Antud töös käsitletud polüsahhariidid lagunesid võrdlemisi suurel määral, sest ka väiksem retentsiooniruumala väljendas olulist molekulmassi vähenemist.

Joonisel 3 toodud spektritel on võimalik täheldada agaros A2929 ja agaros tüüp I (AT1) ulatuslikku lagunemist ensümolüüsi toimel, kuid sisuliselt olematut funoraani FX2B Na⁺ (polüsahhariid kommertsiaalsest *G. furcata* vetikast) puhul. Kirjanduslike allikate vähesuse tõttu on käesolevas töös agaroside spektritel määratud vaid anomeersed signaalid. Arvestades neoagarotetraosi redutseerivas otsas paikneva D-galaktoosi kaht erinevat võimalikku konformatsiooni (joonis 4), on lagundatud agaroside spektritel signaalide määramine oluliselt raskendatud.

Joonis 4. Neoagarotetraoosi redutseeriva otsa α - ja β -D-galaktoosi paiknemine. Anr – mitteredutseeriv 4-seotud 3,6-anhüdros- α -L-galaktoopüranoos; Gnr – mitteredutseeriv 3-seotud β -D-galaktopüranoos; Ar – redutseeriv 4-seotud 3,6-anhüdros- α -L-galaktoopüranoos; Gr α – redutseeriv 3-seotud α -D-galaktopüranoos; Gr β – redutseeriv 3-seotud β -D-galaktopüranoos [7].

G. complanata polüsahhariidide ensümolüüs on nähtav lisaks kromatogrammidele ka $^1\text{H-NMR}$ spektrilt, kus olulise muutusena hargneb ensümolüüsi käigus anomeerne A1 signaal. Samuti leiab aset signaalide hargnemine G1, G3, A6 ja metoksürühmade ($\sim 3,4\dots 3,5$ ppm) signaalide puhul. Vaatamata muutustele elueerimisprofiilis, ei tuvastatud sarnaselt $^{13}\text{C-NMR}$ spektritega $^1\text{H-NMR}$ spektritel *G. furcata* proovides olulisi muutusi. Keerukat keemilist koostist väljendavad vahemikus 0,9...1,3 ppm esinevad signaalid, mida käesolevas töös ei identifitseeritud, kõigil funoraanispektritel.

Tabel 1. 72 h ensüümlagundatud preparaaside $^{13}\text{C-NMR}$ nihkeväärtused. Käesolevas töös ei tuvastatud agaroside süsinikele C2, C3, C4, C5 ja C6 vastavaid väärtusi.

Proov	Tähis	Ühik	^{13}C keemiline nihe (ppm)						
			C1	C2	C3	C4	C5	C6	OMe
FX2B Na ⁺ 72 h	A	LA	100,56	71,93	82,29	79,91	77,82	71,59	
	G	G6S	104,59	72,23	84,32	70,58	75,13	69,65	
	A'	LA2M	100,56	80,66	80,59	79,91	78,18	71,59	61,07
	G'	G6S	104,65	72,23	84,32	70,9	75,13	69,8	
	A''	LA	100,56	71,93	82,29	79,56	77,82	71,59	
	G''	G6M	104,5	72,23	84,32	71,16	75,73	73,99	61,25

Proov	^{13}C keemiline nihe (ppm)		Proov	^{13}C keemiline nihe (ppm)	
		C1			C1
A2929 72 h	Anr	100,29	Anr	100,31	
	Gnr	104,51	Gnr	104,55	
	Ar	100,47	Ar	100,53	
	Gr α	94,93	Gr α	94,96	
	Gr β	98,93	Gr β	98,97	

Topelthüdrolüüs-redutseerimisel tuvastati perkloorhappe juuresolekul atsetüülitud alditoolidel põhjal D-galaktoosi sisaldus funoraanides, mis jäi vahemikku 2,38...24,93%. Ksüloosi sisaldus uuritud proovides jäi vahemikku 0,19...1,45%. Anhüdrolgalaktoosi sisaldus varieerus uuritud funoraanides 0,27...14,68% vahemikus.

KOKKUVÕTE

Ensümolüüsil tuvastati funoraanidest kõige märgatavam molekulmassi vähenemine vetikast *G. complanata* eraldatud polüsahhariidides, mistõttu võib eeldada viimastes korduvate agarobioosi lülide olemasolu polüsahhariidides ahelas. Teataval määral muutus elueerimisprofiil ka teistel analüüsitud funoraanidel, kuid kõige vähem lagunesid *G. tenax* polüsahhariidid. Topelthüdrolüüs-redutseerimise abil tuvastati analüüsitud proovides D-galaktoosi, ksüloosi ja anhüdrolgalaktoosi sisaldus. Nii FT-Ramani kui ka FT-IR spektritel tuvastati intensiivne signaal neeldumisspektri keskosas ($1064\dots 1072$ cm^{-1} vahemikus), mis võiks hõlbustada funoraanide eristamist agarosidest (agarooosi piigil laiem õlg). Geelistumise alastes uuringutes kinnitati Cs^+ ja Ba^{2+} ionide geeli teket indutseeriv toime. Termograafimeetrilisel analüüsil selgus etanoolsadestatud fraktsioonide kõrgem tuhasus täiendavalt puhastatud NaCl-iga sadestatud fraktsioonidega võrreldes.

KIRJANDUS

1. Tuvikene, R. *et al.* (2015). Funorans from *Gloiopeltis* species. Part I. Extraction and structural characteristics. – *Food Hydrocoll*, 43, 481–492.
2. Hu, Y. *et al.* (2012). Structural characterization of natural ideal 6-*O*-sulfated agarose from red alga *Gloiopeltis furcata*. – *Carbohydr. Polym.*, 89, 3, 883–889.
3. Yu, G. *et al.* (2010). Extraction, isolation and structural characterization of polysaccharides from a red alga *Gloiopeltis furcata*. – *J. Ocean U. China*, 9, 2, 193–197.
4. Tuvikene, R. *et al.* (2015). Funorans from *Gloiopeltis* species. Part II. Rheology and thermal properties. – *Food Hydrocoll.*, 43, 649–657.
5. Li, J. *et al.* (2007). A simple method of preparing diverse neoagaro-oligosaccharides with β -agarase. – *Carbohydr. Res.*, 342, 8, 1030–1033.
6. Stevenson, T. T., Furneaux, R. H. (1991). Chemical methods for the analysis of sulphated galactans from red algae. – *Carbohydr. Res.*, 210, 277–298.
7. Ma, C. *et al.* (2007). Molecular Cloning and Characterization of a Novel β -Agarase, AgaB, from Marine *Pseudoalteromonas* sp. CY246. – *J. Biol. Chem.*, 282, 3747–3754.

FUNKTSIOONIDE TERAVIKEST JA PLATOODEST

ON SPIKES AND PLATEAUS OF FUNCTIONS

I koht bakalaureusetööde kategoorias

IMBIESKO

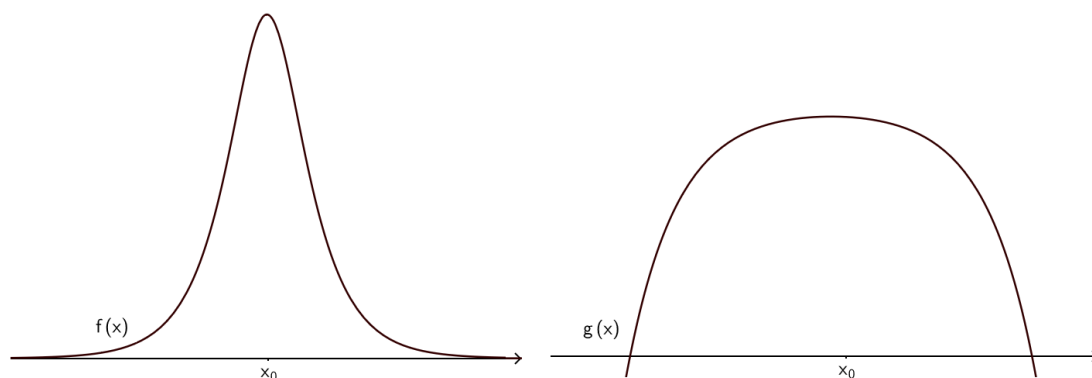
Artikkel põhineb bakalaureusetööl „Funktsioonide teravikest ja platoodest“.

SISSEJUHATUS

Funktsioonide maksimumpunkte saab liigitada teravikeks ja platoodeks. Teravike/platoode mõisted on arvatavasti esimest korda kasutusele võtnud T. Hillen 2007. aasta artiklis [H]. Vajadus selliseks klassifikatsiooniks tekkis teatud diferentsiaalvõrrandite lahendite uurimisel. Näiteks on T. Hillen välja toonud erinevad kemotaksise mudelid, mida saab siduda teravike ja platoodega.

Bakalaureusetöö [E] eesmärgid olid järgmised:

- uurida funktsioonide maksimumpunktide liigitust teravikeks ja platoodeks;
- teravike/platoode süstemaatiline käsitus, mis avaldub definitsioonide detailiseerimises ning teravike/platoode ülekandumises teatud liitfunktsioonidele.
- Bakalaureusetöös on kirjeldatud teravikke ja platoosid ning nendega seotud mõisteid ühe, kahe, kolme ja mitme muutuja funktsioonide korral, artiklis piirdatakse ühe muutuja juhtumiga.

Joonis 1. Funktsioonil $f(x)$ on kohal teravik ja funktsioonil $g(x)$ on kohal platoo

ÜHE MUUTUJA FUNKTSIOONI TERAVIKUD JA PLATOOD

Enne teraviku ja platoo mõiste kirjeldamist on vajalik funktsiooni sümmeetrilise diferentsi mõiste.

Definitsioon 1. ([H], def. 2.1) Olgu $U = (a, b) \subseteq \mathbb{R}$ vahemik ja $\rho > 0$.

Funktsiooni $f: U \rightarrow \mathbb{R}$ sümmeetriliseks diferentsiks nimetatakse avaldist kujul

$$\nabla_{\rho}^{\circ} f(x) := \frac{1}{2\rho} (f(x + \rho) - f(x - \rho)),$$

kus $x \in U$ ja $x \pm \rho \in U$.

Defineerime funktsiooni teraviku ja platoo mõiste.

Definitsioon 2. ([H], def. 2.2) Öeldakse, et kaks korda pidevalt diferentseeruva funktsiooni $f \in C^2(U)$ lokaalne maksimum punktis $x_0 \in U$, kus $f'(x_0) = 0$ ja $f''(x_0) < 0$, on

- teravik parajasti siis, kui $\exists \rho^* > 0$ selliselt, et $0 > \nabla_{\rho}^{\circ} f'(x_0) > f''(x_0)$ iga $\rho \in (0, \rho^*)$ korral;
- platoo parajasti siis, kui $\exists \rho^* > 0$ selliselt, et $0 > f''(x_0) > \nabla_{\rho}^{\circ} f'(x_0)$ iga $\rho \in (0, \rho^*)$ korral.

Seome eelneva definitsiooni neljandat järku tuletisega. Saame teoreemi, mille abil on võimalik määrata, kas funktsiooni maksimumpunktis x_0 on funktsioonil f teravik või platoo.

Teoreem 1. ([H], teor. 2.3) Eeldame, et $f \in C^5(U)$, $f^{(4)}(x_0) \neq 0$ ja punktis $x_0 \in U$ on funktsioonil f lokaalne maksimum (see tähendab, et $f'(x_0) = 0$, $f''(x_0) < 0$). Kui eelnevad tingimused on täidetud, siis x_0 on

- teravik parajasti siis, kui $f^{(4)}(x_0) > 0$;
- platoo parajasti siis, kui $f^{(4)}(x_0) < 0$.

Sõnastame teoreemi, mis iseloomustab teravike ja platoode ülekandumist antud funktsiooni f astmete $F = f^n$.

Teoreem 3. ([E], teor. 1.5) Olgu $f \in C^5(U)$, $U = (a, b) \subseteq \mathbb{R}$.

- Kui funktsioonil f on teravik punktis $x_0 \in U$ ja $f(x_0) > 0$, siis funktsioonil $F = f^n$ ($n \in \mathbb{N}$) on teravik punktis $x_0 \in U$.
- Kui funktsioonil f on platoo punktis $x_0 \in U$ ja $f(x_0) < 0$, siis funktsioonil $F = f^n$ ($n = 3, 5, 7, \dots$) on platoo punktis $x_0 \in U$.
- Kui funktsioonil f on platoo punktis $x_0 \in U$ ja $f(x_0) < 0$, siis funktsioonil $F = -f^n$ ($n = 2, 4, 6, \dots$) on platoo punktis $x_0 \in U$.
- Kui funktsioonil f on platoo punktis $x_0 \in U$ ja $f(x_0) > 0$, siis funktsioonil $F = -\frac{1}{f^n}$ ($n \in \mathbb{N}$) on platoo punktis $x_0 \in U$.
- Kui funktsioonil f on teravik punktis $x_0 \in U$ ja $f(x_0) < 0$, siis funktsioonil $F = \frac{1}{f^n}$ ($n = 2, 4, \dots$) on teravik punktis $x_0 \in U$.
- Kui funktsioonil f on teravik punktis $x_0 \in U$ ja $f(x_0) < 0$, siis funktsioonil $F = -\frac{1}{f^n}$ ($n = 3, 5, \dots$) on teravik punktis $x_0 \in U$.

Järgmiseks uurime näidet, mis on seotud solitonide võrranditega. Artiklites [B] ja [Ku] on antud solitoni populaarteaduslik definitsioon: solitoniks nimetatakse teatud mittelineaarsete osatuletistega diferentsiaalvõrrandite lahendit $u(x, t) = w(x - ct)$, kus c on mingi konstant

ja $w(s) \rightarrow 0$, kui $|s| \rightarrow \infty$. Ajalooliselt esimene teadaolev soliton oli $w(s) = \frac{1}{\cosh^2(s)}$. Tuntuim võrrand, mille üheks lahendiks on soliton, on Korteweg-deVries'i võrrand ([B], [Ku]) $u_t(x, t) + 6u(x, t)u_x(x, t) + u_{xxx}(x, t) = 0$. Korteweg-deVries'i võrrand on mittelineaarne teise liidetava tõttu.

Teoreemi 3 valguses, seoses solitonidega, uurime funktsiooni $f(x) = \frac{1}{\cosh(x)}$.

Näide ([E], näide 1.4) *Leiame, kas funktsiooni $f(x) = \frac{1}{\cosh(x)}$ on teravik või platoo?*

Uurides funktsiooni $g(x) = -\cosh(x)$, selgub, et punktis $x_0 = 0$ on platoo, kusjuures $g(0) < 0$.

Vaatleme funktsiooni $f(x) = -\frac{1}{g(x)} = \frac{1}{\cosh(x)}$. Kahjuks teoreemis 3 ei saa seda juhtumit käsitleda, sest tuletise $f^{(4)}$ märki üldjuhul ei ole võimalik määrata.

Leiame funktsiooni $f(x) = \frac{1}{\cosh(x)}$ lokaalsed maksimumid. Selleks leiame tuletise

$$f'(x) = \frac{-\sinh(x)}{\cosh^2(x)} = -\tanh(x) \frac{1}{\cosh(x)},$$

mille ainukeseks nullkohaks on $x_0 = 0$.

Teise tuletise leidmiseks paneme tähele, et kehtivad võrdused

$$f'(x) = -\tanh(x) f(x), \quad (1)$$

$$f(x)^2 = \tanh(x)' = 1 - \tanh^2(x), \quad (2)$$

$$f''(x) = -f(x)^3 - \tanh(x) f'(x).$$

Seega punktis x_0 on funktsioonil $f(x) = \frac{1}{\cosh(x)}$ lokaalne maksimum.

Leiame funktsiooni f kolmandat ja neljandat järku tuletised ja veendume, et eksisteeriks viiendat järku tuletis. Kasutades võrdusi (1) ja (2), alustame tuletistega

$$f^{(3)}(x) = -4f(x)^2 f'(x) - \tanh(x) f''(x),$$

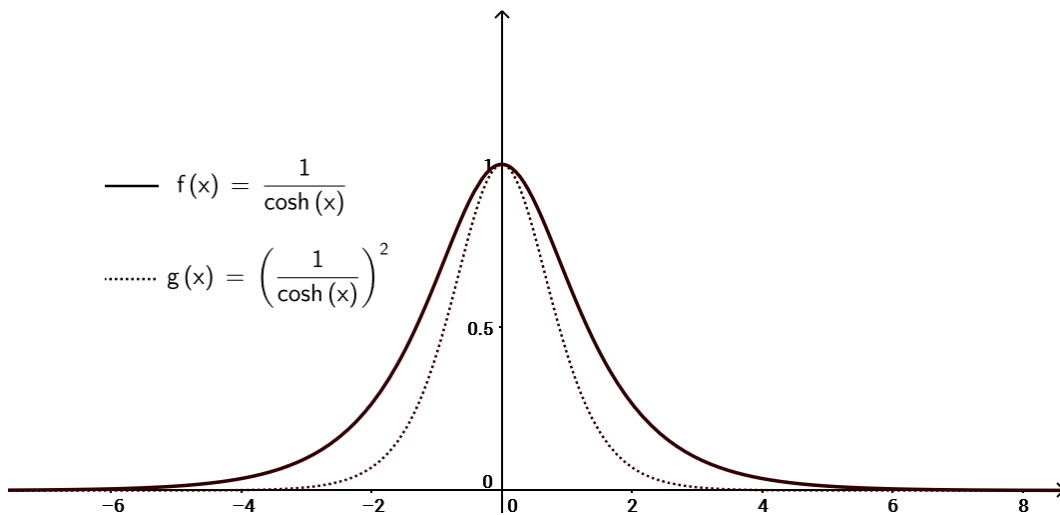
$$f^{(4)}(x) = -8f(x) f'(x)^2 - 5f(x)^2 f''(x) - \tanh(x) f^{(3)}(x).$$

Leiame, kas funktsioonil f on punktis $x_0 = 0$ teravik või platoo. Kuna $f'(0) = 0$, siis eelneva tuletise väärtuse põhjal $f^{(4)}(x_0) = 5 > 0$.

Seega teoreemi 1 põhjal on tegemist teravikuga.

Näite põhjal saime, et funktsioonil $f(x) = \frac{1}{\cosh(x)}$ on teravik kohal x_0 , kusjuures $f(x_0) > 0$.

Teoreemi 3 osa a) eeldused on täidetud ja seega on ka funktsioonidel $f(x) = \frac{1}{\cosh^2(x)}$ ja $f(x) = \frac{1}{\cosh^4(x)}$ teravik kohal $x_0 = 0$.

Joonis 2. Kohal $x_0 = 0$ on funktsioonil $f(x)$ ja solitonil $g(x)$ teravikud

On teada ([B], [Ku]), et mitte ainult $f(x) = \frac{1}{\cosh^2(x)}$ ei ole soliton, vaid ka $f(x) = \frac{1}{\cosh^4(x)}$ on soliton. Näites 1 selgitasime, et mõlemal solitonil on teravik.

KOKKUVÕTE

Artiklis on maksimumpunktid jagatud teravikeks ja platoodeks, nende leidmist ning omadusi on kirjeldatud ühe muutuja juhtumil. Bakalaureusetöös [E] on käsitletud ka mitme muutuja juhtumeid. Toodud maksimumpunktide liigitus on vajalik matemaatilise füüsika ja matemaatilise bioloogia mudelites, näiteks kemotaksise mudelis ja, nagu ülal kirjeldatud, ka solitonide uurimisel.

KIRJANDUS

[B]

Brauer, K. *The Korteweg-de Vries Equation: History, Exact Solutions, and Graphical Representation*. Study Text. http://math.arizona.edu/~gabitov/teaching/141/math_485/KDV.pdf, 18.05.2017.

[E]

Esko, I. (2017). *Funktsioonide teravikest ja platoodest*. [Matemaatika bakalaureusetöö]. Tallinna Ülikool.

[H]

Hillen, T. A. (2007). *Classification of Spikes and Plateaus*. *SIAM Review*, 49, 35–51.

[Ku]

Kulish, P. P. (1992). *Soliton*. *Encyclopaedia of Mathematics: An Updated and Annotated Translation of the Soviet „Mathematical Encyclopaedia“*. Vol. 8. Man. Ed. M. Hazewinkel. Dordrecht, Kluwer Academic.

TALLINNA LINNAPÕLLUMAJANDUS

LASNAVILJAMÄE

NÄITEL

URBAN AGRICULTURE OF TALLINN:
A CASE STUDY OF THE LASNAVILJAMÄE PROJECT

II koht bakalaureusetööde kategoorias

HELARITÄLL

Artikkel põhineb bakalaureusetööl „Tallinna linnapõllumajandus LasnaVILJAmäe näitel“

SISSEJUHATUS

Agraarühiskonna algusaegadel elasid inimesed loodusele märgatavat kahju tegemata – keskkonnale anti sama palju tagasi kui võeti. Üha suurema rahvaarvu ja lääne ühiskonna harjumustega kasvas aga ka nõudlus, mis omakorda tähendas uute harimisviiside kasutuselevõttu. Kõik need uuendused tõstsid küll saagikust, aga väga tähtis aspekt, mulla tervis, jäi tagaplaanile. See tõi omakorda kaasa mullakvaliteedi halvenemise või koguni mulla hävimise. Üheks suurimaks probleemiks kujunes mulla ärakandumine vee või tuule mõjul ehk erosioon. Lahendused neile probleemidele peituvad teadlikus põllumajanduses. Teadlikkus on ka märksõna, mida tuleks jälgida kõige rohkem loodusest eemaldunud piirkondades – linnades. Kuna üha enam inimesi asub elama linnadesse, tuleb ka sellesse antropogeensesse keskkonda tagasi tuua looduskeskkonnaga, sh toidutootmisega seotus.

Bakalaureusetöö eesmärgiks oli anda ülevaade linnapõllumajanduse teoreetilistest alustest ja selle hetkeseisust ning arengu võimalustest Tallinnas. Käsitleti linnapõllumajandust mõjutavaid tegureid ja sellest tulenevalt ka ökosüsteemi teenuseid. Eesmärk oli ka analüüsida katseliselt, kuidas Tallinna linnasisene õhu- ja mullasaaste mõjutab uuritava taimekultuuri saaduste puhtust. Selle jaoks tehti koostööd Eesti Kunsti Akadeemia tudengitega, kes rajasid Lasnamäele Laagna teele ajutise viljapõllu nimega LasnaVILJAmägi.

Neile eesmärkidele ja välismaistele uuringutulemustele tuginedes püstitati töö katselise osa tarbeks järgmised kolm hüpoteesi.

Kogutud mullaproovide jälgelementide näitajad ei ületa Eesti Vabariigi poolt kehtestatud piirnorme mullas esinevatele ohtlikele ainetele, kuna uuritaval alal kasutati mujalt toodud uut piirnormidele vastavat mulda, millele pole jõudnud ühe kasvuhooajaga ladestuda piisavalt jälgelemente. Kohaliku mulla olukord on eelduste kohaselt kehvas olukorras või ületab kehtestatud piirnorme.

LasnaVILJAmäelt kahelt kõrguselt (Laagna tee tasand ning Pallasti silla pealne) kogutud mullaproovidest on kõrgem jälgelementide sisaldus Laagna tee tasandi omal, kuna seal on intensiivsem liiklustihedus ning sellest tulenevalt ka suurem saastatus.

LasnaVILJAmäelt Laagna tee tasandilt kogutud viljaproov ületab Euroopa Liidu poolt kehtestatud piirnorme toiduainetes esinevatele saasteainetele, kuna antud ala asub väga tiheda liiklusega Laagna tee ääres, mistõttu ladestub kasvavale viljale palju autodest emiteeritud saasteaineid.

TEOORIA

Maailma rahvaarv kasvab ning üha rohkem inimesi koondub elama linnadesse. Aastaks 2015 elas linnades üle poole (53,8%) Maa rahvastikust ning aastaks 2050 on see ennustuste kohaselt juba 70% (United Nations, 2016). Kui varasemalt käis põllumajandussaaduste tootmine maapiirkondades, siis nüüdseks on selge, et püüdes näiteks vähendada toidukilomeetreid ning toidu raiskamist (Peters, 1997), tuleb lisaks traditsioonilistele põllualadele mõelda ka linnapõllumajanduse pakutavatele alternatiividele. Olemasoleva kirjanduse põhjal jagas autor linnapõllumajanduse neljaks erinevaks tüübiks: tava-pärane linnapõllumajandus, haljaskatused, konteinerhaljastus ning hüdropoonika (vesikultuur ehk vesiaiadus). Linnapõllumajanduse peamiseks kitsaskohtadeks peetakse selle uudsust, toiduturvalisusega seotud küsimusi ning selle üleüldist integreerimise vajadust linna. Linnaplaneeringutes pole tihtipeale linnaaiandust ette nähtud (Ellis & Sumberg, 1998). Samuti on vähe uuritud linnakeskkonda kui potentsiaalset põllumajandusala. Vaid vähestes kohtades on tehtud põhjalikke uuringuid, kuidas linnakeskkonnast tulenevad probleemid mõjutavad taimi (Säumel *et al.*, 2012; Tong *et al.*, 2016).

Teoreetilises osas kirjeldas autor veel erinevaid linnapõllumajandust mõjutavaid tegureid (õhu saaste, muldade seisund) ning tõi välja linnapõllumajanduse hüved. Peck ja Kuhn (2014) kategoriseerisid tähtsamaid linnaaianduse ökosüsteemide teenuseid järgmiselt:

- 1) linna ökosüsteemide (bioloogilise terviklikkuse) ning mikrokliima parandamine;
- 2) erinevatele organismirühmadele elupaiga pakkumine permakultuurses (jätkusuutlik mahepõllumajandus) aias;
- 3) tervisliku toidu ja eluviiside pakkumine linlastele.

Suureks mõjutajaks ning mujal maailmas ka kõige enam kajastamist leidnud teemaks on linnapõllumajanduse mõju linna ökosüsteemide aine- ja energiaringlusele (Kaye, 2006). Seda toetavad järgmised strateegilised hüved:

- 1) loodusliku veeringe toetamine ja soodustamine;
- 2) kuumade saare ehk soojasaare efekti leevendamine;
- 3) linnasisese aineringluse tõhustamine.

METOODIKA

LasnaVILJAmäe projekti eestvedajateks olid Eesti Kunstiakadeemia (EKA) üliõpilased Andrea Tamm ning Ann Press. LasnaVILJAmäe autorid tahtsid projekti kaasata peale kunstilise ning sotsiaalse aspekti ka teadusliku lähenemise. Selleks uuriti antud lõputöö raames LasnaVILJAmäelt pärit vilja ja mulla jälgelementide sisaldusi ning mulla põhinäitajaid. Hooajaline viljapõld rajati Tallinnasse Lasnamäe linnaossa Pallasti sillale (Joonis 1).

Joonis 1. Vilja elutsükli (vasakul juuli- ning paremal augustikuu). A – Laagna tee tasand, B – sillatasand.
Foto autorid: M. Tamm ja T. Tunnel

Käesoleva töö autor teostas mulla- ja viljaproovide kogumise ning nende edasise tulemuste tõlgenduse. Mulla- ning viljaproovid koguti Pallasti sillalt erinevatelt kõrgustelt (kokku viielt kõrguselt silla pealt). Proove analüüsiti Põllumajandusuuringute Keskuses (PMK), kuhu saadeti kahe kõrguse (Joonis 1) mullaproovid ning Laagna tee viljaproov. PMKs tehti mullale nn põhianalüüs (Mechlich III), lisaks uuriti mulla tsingi (Zn), vase (Cu) ja plii (Pb) sisaldust.

Joonisel 2 märgitud Laagna tee tasandilt koguti viljapeadena kolmes korduses viljaproovid, mis olid vastavuses mullaproovi asukohtadega. PMKs tehti viljale jälgelementide (raskmetallide Zn, Cu, Pb) analüüs. Täiendavalt võeti hiljem juurde Laagna teelt mulla originaalproov. L-ORG proovi tulemuste tõttu tehti täiendav pH mõõtmine antud mullale.

TULEMUSED

LasnaVILJAmäe proovide analüüsimiseks kirjeldas autor ka teiste tööde tulemusi ning analüüsis Tallinna linnaruumi (rahvastik, õhu- ja mullasaaste, olemasolev linnapõllumajandus). Tabelid 1, 2 ja 3 kirjeldavad analüüside tulemusi. Ohtlike ainete sisalduse piirväärtused pinnases § 265 lõige 10 sätestab Eestis jälgelementide sisalduse mullas (Ohtlike ainete sisalduse piirväärtused pinnases, 11.08.2010). Selle põhjal ei ületanud ükski proov piir-ega ka sihtarvude väärtuseid.

Tabel 1. Mulla parameetrid erinevatel kõrgustel (LV1-M on Laagna tee tasand, LV5-M on sillapealne muld)

Prooviala	pH _{KCL}	P (mg/kg)	K (mg/kg)	Ca (mg/kg)	Mg (mg/kg)	N (%)
LV1-M	7,5	121	239	4981	165	0,15
LV5-M	7,4	146	311	4523	165	0,2

Tabel 2. Viljas leiduvate raskmetallide sisaldus

Jälgelement	Laagna tee tasandi vili (LV1-V)	
	Tulemus (mg/kg)	Laiendmääramatus (mg/kg), k=2
Tsink (Zn)	40,0	± 6,0
Vask (Cu)	6,64	± 1,13
Plii (Pb)	0,060	± 0,015

Tabel 3. Raskmetallide sisaldused muldades

Jalg-element	Sillapealne muld (LV5-M)		Laagna tee tasandi muld (LV1-M)		Laagna tee originaalmuld (L-ORG)	
	Tulemus (mg/kg)	Laiendmääramatus (mg/kg), k=2	Tulemus (mg/kg)	Laiendmääramatus (mg/kg), k=2	Tulemus (mg/kg)	Laiendmääramatus (mg/kg), k=2
Tsink (Zn)	55,0	± 13,8	50,0	± 12,5	25,0	± 6,2
Vask (Cu)	12,0	± 2,2	13,8	± 2,5	11,5	± 2,1
Plii (Pb)	12,0	± 3,0	9,25	± 2,30	6,47	± 1,62

KOKKUVÕTE

Töös selgus, et Tallinna peamised rohelised linnaosad on erahoovidega rajoonid (nt Pirita ja Nõmme), kus esineb mõningal määral ka taimekasvatust. Väheste taimkattega ning seega linnapõllumajanduse jaoks potentsiaalsemad linnaosad on peamiselt kortermajadega rajoonid (nt Lasna- ja Mustamägi ning Põhja-Tallinn). Peamisteks linnapõllupidamise viisideks nendes linnaosades on katuse- ja konteineraiandus koos tühermaadele rajatavate aedadega. Linnapõllupidamisel tuleb aga juhendada erinevate piirkondade eripäradest, nagu näiteks juba olemasoleva taimkatte maht, potentsiaalse lamekatuse pindala hulk ning ka õhu- ja mullasaaste olukord.

Mujal maailmas tehtud uuringutele toetudes selgusid peamised teoreetilised pidepunktid, mis toetavad linnapõllumajanduse rakendamist Tallinnas. Peamised keskkonnaprobleemid, mis leiaksid leevendust linnapõllumajandusega, on soojasaare efekt, vee äravool ning linnasisene aineringsus. Sotsiaalse poole pealt tõstaks linnapõllumajandus linna esteetilist väärtust ning pakuks linlastele paremat elukvaliteeti. Tähtis on märgata ja toetada linnapõllumajandusega kaasnevat või ka sellele eelnevat kodanikualgatusi, kuna sellel võib olla lisaks looduskeskkonna integratsioonile ka sügav sotsiaalmajanduslik mõju.

Peamised põhjused, miks LasnaVILJAmäe mulla- ning viljaanalüüside tulemused (sh Laagna tee originaalmuld) jäid kõikide uuritavate jälgelementide (Pb, Zn, Cu) puhul alla EU ja Eesti Vabariigi poolt kehtestatud piirnormide, olid järgmised: uus muld, mullaparametrite stabiliseeriv mõju ning ala küllaltki hea õhuvahetus. Seega on erinevate stabiliseerivate tegurite korral ka sellises ebasoodsas kohas võimalik kasvatada toitu. Oluline on aga täiendavate uuringute läbiviimine, kuna linnapõllumajandus on küllaltki asukohaspetsiifiline ning seetõttu ka tundlik erinevatele saasteallikatele.

KIRJANDUS

- Ellis, F., Sumburg, J. (1998). Food production, urban areas and policy responses. – *World Development*, 26, 213–225.
- Kaye, J. P. (2006). A distinct urban biogeochemistry? – *TRENDS in Ecology and Evolution*, 21, 192–199.
- Ohtlike ainete sisalduse piirväärtused pinnases. 2010. Riigi Teataja I, 57, 373.
- Peck, S., Kuhn, M. (2014). *Design guidelines for green roofs*. Canada Mortgage and Housing Corporation.
- Peters, J. (1997). Community food systems: Working toward a sustainable future. – *Journal of the American Dietetic Association*, 97, 955–956.
- Säumel, I., Kotsyuk, I., Hölscher, M., Lenkerei, C., Weber, F., Kowarik, I. (2012). How healthy is urban horticulture in high traffic areas? Trace metal concentrations in vegetable crops from plantings within inner city neighbourhoods in Berlin, Germany. – *Environmental Pollution*, 165, 124–132.
- Tong, Z., Whitlow, T. H., Landers, A., Flanner, B. (2016). A case study of air quality above an urban roof top vegetable farm. – *Environmental Pollution*, 208, 256–260.
- United Nations, 2015. World population prospects: The 2015 Revision. www.Worldometers.info, 18.03.2018.

SUURÜRITUSE VABATAHTLIKE TÖÖ SEOSD KOGEMUSLIKU SUBJEKTIIVSE *ELURAHULOLUGA*

THE RELATIONSHIP BETWEEN EVENT VOLUNTEERING
AND EXPERIENTIAL SUBJECTIVE WELL-BEING

III koht bakalaureusetööde kategoorias

ENELIAMUR

Artikkel põhineb bakalaureusetööl "Suurürituse vabatahtlike töö seosed kogemusliku subjektiivse elurahuloluga"

SISSEJUHATUS

Varasemad uurimused tõendavad, et vabatahtlik tegevus parandab inimese elurahulolu erinevates aspektides, nagu suurem optimism, parem tervis ja kõrgem enesehinnang, ning on leitud, et vabatahtlikel on võrreldes teistega oma elu üle suurem kontroll. (Mellor *et al.* 2008; Post, 2005). Uurimusi, mis käsitlevad elurahulolu seoses üritustel osalemisega, on tehtud vähe (Mellor *et al.*, 2008; Keyes & Watermann, 2003 jt), kuid olemasolevates uuringutes on selgunud, et intensiivsed ja sageli kogetavad elamused võivad eluga rahulolu mõjutada (Diener *et al.*, 1985, viidatud Ots, 2004).

Artikli aluseks oleva bakalaureusetöö eesmärk oli välja selgitada, kas vabatahtlikku tööd suurüritustel saab seostada muutustega subjektiivses elurahulolus ja kui saab, siis milistes aspektides. Autor kasutas subjektiivse rahulolu hindamiseks viit erinevat mõõdikut, millest moodustusid alaskaalad: isikliku rahulolu indeks, naabruskonna rahulolu indeks, tajutud kontroll, enesehinnang ning optimism.

Eesmärgist lähtuvalt seati bakalaureusetööle järgmised ülesanded:

- selgitada välja vabatahtlike subjektiivset elurahulolu hindavate aspektide tasemed enne ja pärast üritust;
- selgitada välja subjektiivset elurahulolu hindavate aspektide muutused pärast vabatahtlikuna osalemist üritusel;
- võrrelda tulemuste erinevust gruppides järgnevate tunnuste alusel: vanus, perekonnaseis, sissetulek, tööturu staatus ja tööpäevade arv vabatahtlikuna üritusel;
- uurida subjektiivset elurahulolu hindavate tunnuste muutusi üksitunnuste kaupa.

TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Olemasoleva kirjanduse põhjal selgitati, kuidas tekkis mõiste "elurahulolu", ning vaadeldi vabatahtlikkust kui elurahulolu mõjutajat. Elurahulolu võib nimetada meeleseisundiks. Veenhooveni (1996) sõnul on rahulolu uuringud juurdunud 18.sajandi valgusajastu mõtlemisest, mille vaatenurgast on eksistentsi eesmärk elu ise, mitte kuninga või jumala teene. Keskseks väärtuseks sai enese realiseerimine ning ühiskonda peeti vahendiks, millega tagada kodanike vajadused heaks eluks. Spetsiifilise-

malt toodi välja subjektiivse elurahulolu mõõdikud, milles kirjeldati kogemuslikku aspekti järgmiselt: kogemused on väga lähedalt seotud „puhta“ vaimse seisundiga, võttes arvesse heaolu, mis sõltub täielikult tunnetest, mida omab inimene mingil kindlal ajaperioodil. Teiste sõnadega on mõeldud seda mingi hulga emotsioonidena mingil kindlal ajahetkel (nt õnnelik, mures, kurb, ärev, põnevil jne). Heaolu võib seega käsitleda kui keskmist naudingut (rõõmu) tasakaalu, mida mõõdetakse asjakohase ajavahemiku jooksul. (Dolan *et al.*, 2011)

Mõistmaks, mida vabatahtlikkus endast kujutab, kasutas autor Snyderi ja Omoto (1992) mudelit, mis kirjeldab vabatahtlikkuse etappe. Vabatahtlikkuse etapid jaotuvad mudeli põhjal kolmeks: esimene uurib vabatahtlikkuse põhjuseid, teine vabatahtlikkuse kogemusi ning kolmas vabatahtlikkuse tagajärgi. Käesolev uurimistöö keskendus läbi vabatahtliku tegevuse saadud kogemusele ning võimalikele muutustele subjektiivses elurahulolus pärast vabatahtlikku tegevust.

Vabatahtlike elurahulolu käsitus lähtub bakalaureusetöös subjektiivse rahulolu uurimistraditsioonist, mis määratleb heaolu indiviidi subjektiivse kogemusena, mis kajastab nii kogetud positiivseid kui ka negatiivseid tundeelamusi. Siinkohal käsitleti heaoluna nii indiviidi üldist heaolu (rahulolu oma elu kui tervikuga) kui ka heaolu spetsiifilisemates valdkondades (naabruskond, emotsionaalsed aspektid) (Diener, 1984; Diener *et al.*, 1999). Staples (2004) uurimusest selgus, et vabatahtlikud omasid võrreldes mittevabatahtlikega suuremat rahulolu, mis oli mõjutatud vabatahtlikus tegevuses osalemisest.

METOODIKA JA VALIM

Uuringus kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit ning koostati subjektiivset rahulolu hindavate aspektide mõõtmiseks ankeetküsitlus. Bakalaureusetöö valimi moodustasid kõik Tallinn Music Week'i vabatahtlikud, kellel paluti vastata küsimustikule nii enne kui pärast vabatahtlikuks olemist. Katsegrupis oli 23 isikut, kes osalesid üritusel vabatahtlikuna ja vastasid mõlemale küsimustikule. Uuringu valiidsuse tõstmiseks kasutati ka 46 inimesest koosnevat kontrollgruppi, kes vastasid samuti nii enne kui pärast küsimustikule, ilma et oleks vabatahtlikuna antud vahemikus töötanud.

Ankeet koosnes valimit kirjeldavatest küsimustest (sugu, vanus, vabatahtliku töö staaž üritusel, sissetulek, perekonnaseis, elukoha piirkond, töövaldkond) ja subjektiivse rahulolu (ingl *Subjective Well-Being*) küsimustikust, mis hindas eluga rahulolu viiest erinevast aspektist (isiklik rahulolu, naabruskonna rahulolu, tajutud kontroll, enesehinnang, optimism). Kokku oli küsimusi 32 ning vastuseid sai anda 11-punktilisel Likerti skaalal vahemikus 0–10. Tegemist on hoiakute mõõtmise skaalaga, mis määrab ära vastajaga nõustumise astme teatud väitega.

ANDMEANALÜÜS

Statistiliseks andmete töötlemiseks kasutati programmi SPSS 20 (*Statistical Package for the Social Sciences*) ning arvutati alaskaalade ja üksiktunnuste kohta statistilised näitajad: keskvärtus ja standardhälve. Enne ja pärast vabatahtlikku tööd saadud tulemustes statistiliselt oluliste muutuste tuvastamiseks kasutati paaris t-testi (kahe sõltuva rühma keskvärtuste võrdlemiseks), mille puhul statistilise olulisuse nivoo loeti $p < 0,05$. Muutuste uurimisel gruppide kaupa koostati kaks vanusegruppi medianvanuse alusel. Gruppide kaupa ei teostatud analüüsi elukoha, emakeele ja vabatahtliku ameti alusel, kuna nendes tunnustes oli katsegrupp kas väga homogeenne või killustunud. Enne andmeanalüüsi pöörati enesehinnangu instrumendile tuginedes skoorid viies negatiivselt sõnastatud üksiktunnuses.

Töös kontrolliti inglise keelest eesti keelde tõlgitud ankeetküsitluse alaskaalade sisereliaablust, mille

iga alaskaala puhul arvutati välja Cronbach'i alfa. Töös kasutatud alaskaalad näitasid sisereliaablust vahemikus aktsepteeritava piiril kuni väga head (0,666–0,952).

TULEMUSED

Uurimistöo tulemustes avaldati subjektiivse elurahulolu aspektide muutused katsegrupis ja kontrollgrupis ning vaadeldi alaskaalade muutusi järgnevates gruppides: vanus, perekonnaseis, sissetulek, tööturu staatus ja tööpäevade arv vabatahtlikuna üritusel. Samuti toodi välja muutused vastavates üksiktunnustes.

Tulemustest selgus, et üldistavalt ei saa lühiajalist vabatahtlikku tööd suurüritusel seostada muutustega subjektiivse elurahulolu aspektides. Siiski sai väita kahe elurahulolu kirjeldava üksiktunnuse puhul, et nende paranemine on usaldusväärselt seostatav lühiajalise tööga suurüritusel – „Kui rahul oled enda tundega, et oled osa oma kogukonnast?“ ja „Kui rahul oled enda kindlustundega tuleviku ees?“ Ilmselt tunnevad vabatahtlikud üritusel osalemise järel ennast kogukonnaga enam seotuna (paranevad sõprussuhted ja leitakse uusi tuttavaid) ning saadakse töö käigus vajalikke teadmisi ja kogemusi, mis aitavad parandada kindlustunnet tuleviku suhtes.

Vanusegrupis 27–45 aastat on vabatahtlike naabruskonna rahulolu paranemine seostatav lühiajalise vabatahtliku tööga suurüritusel, mida kaudselt toetavad ka varasemad uuringud.

Üritusel kolm või enam päeva töötanud vabatahtlike isiklik rahulolu ja tajutud kontroll samuti paranes, mis on seostatav lühiajalise vabatahtliku tööga suurüritusel ning võib tuleneda töö tagajärjel suurenenud kompetentsidest.

KOKKUVÕTE

Saadud tulemustele tuginedes võib teha mõned soovitusel vabatahtlikke kasutavate ürituste korraldajatele. Soovitused põhinevad kaudselt töö järeldustel ja seetõttu ei pruugi kohanduda teistele organisatsioonidele. Pikemaajaliseks püsivaks koostöösuhteks vabatahtlike ja organisatsiooni vahel on oluline kasutada toetavaid meetmeid, nagu juhtimine, hindamine, tunnustamine. Pikaajaline vabatahtlikkus tuleneb vabatahtlike tugevast motivatsioonist täita organisatsiooni missiooni ning eesmärke (Mänd, 2005), mistõttu peaksid vabatahtlike koordinaatorid panustama piisavalt vabatahtlike tunnustamise ja hindamise meetmete loomisele. Meetmete parendamine suurendaks tõenäosust, et vabatahtlikuna töötavad inimesed saaksid oma vaba aja paigutamisest positiivse emotsiooni ja kogemuse, mis omakorda aitaks neil tõsta nii enesehinnangut, optimistlikkust kui kontrolli elu üle ning nad tunneksid ennast rohkem kogukonnaga seotuna. Seetõttu on oluline ka vabatahtlikele piisava tunnustuse ja kiituse andmine, et realiseeruks positiivne mõju nii organisatsioonile kui ka vabatahtlikus tegevuses osalevatele inimestele.

Põhjalikumaks eluga rahulolu hindamiseks järgnevates sarnastes uurimustes soovitab autor lisada edasisse uurimusse elurahulolu aspekte ja seda potentsiaalselt mõjutavaid tunnuseid (depressioon, isikuomadused jt).

KASUTATUD KIRJANDUS

- Diener, E. (1984). Subjective well-being. – *Psychological Bulletin*, 95(3), 542–575. https://internal.psychology.illinois.edu/~ediener/Documents/Diener_1984.pdf, 12.02.2017.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. – *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276> (20.10.16)
- Dolan, R., Layard, R., Metcalfe, R. (2011). *Measuring Subjective Wellbeing for Public Policy: Recommendations on Measures, Special Paper No. 23*. <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/special/cepsp23.pdf>, 04.04.2017.
- Keyes, C. L. M., Waterman, M. B. (2003). *Dimensions of well-being and mental health in adulthood*. <http://www.midus.wisc.edu/findings/pdfs/191.pdf>, 01.03.2017.
- Mellor, D., Cummins, R., Hayashi, Y., Stokes, M., Lucy, F., Lake, L., Staples, M., Chambers, S. (2008). Volunteering and Its Relationship With Personal and Neighborhood Well-Being. – *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 2009, 38: 144. https://www.academia.edu/24249762/Volunteering_and_Well-Being_Do_Self-Esteem_Optimism_and_Perceived_Control_Mediate_the_Relationship, 30.10.2016.
- Mänd, T., Gramberg, A., Kõre, K. (2005). *Vabatahtlik töö Euroopa Liidus. Paberid ja praktika*. Tartu: AS Triip.
- Ots, A. (2014). Õpilaste heaolu resilientsus ja mõistestruktuuri areng: erinevused kooliga rahulolu säilitamisel ebameeldivate koolikogemuste ja klassiõpetaja kasvatusstiili taustal. – *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, nr 2(1), 132–161. [file:///C:/Users/Kasutaja/Downloads/1292-2679-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Kasutaja/Downloads/1292-2679-1-PB%20(1).pdf), 26.03.2017.
- Post, S. G. (2005). Altruism, happiness, and health: It's good to be good. – *International Journal of Behavioral Medicine*, 12 (2), 66–77.
- Snyder, M., Omoto, A. M. (1992). Volunteerism and society's response to the HIV epidemic. – *Current Directions in Psychological Science*, 1, 113–116. <https://www.eurospanbookstore.com/media/pdf/extracts/9789629371371.pdf>, 7.04.2017.
- Staples, M. (2004). *The Relationship of Volunteerism and Perceived Control to Personal and Neighbourhood Wellbeing*. Bachelor's Thesis. Deakin University, School of Psychology.
- Veenhoven, R. (1996) The study of life satisfaction, A comparative study of satisfaction with life in Europe. Eötvös University Press, 2 , pp. 11-48
<https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub1990s/96d-full.pdf> (05.03.17)

TALLINNA ÜLIKOOL